

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Peter Burke

**Fransız Tarih Devrimi:
Annales Okulu**

Çeviren: Mehmet Küçük

DOĞUBATI

Peter Burke

Fransız Tarih Devrimi:
Annales Okulu

Çeviren: Mehmet Küçük

DOĞUBATI

PETER BURKE

1937 yılında doğdu. İngiliz tarihçi. Burke, doktorasını Oxford Üniversitesi'nden aldı. Sussex Üniversitesi'ndeki Avrupa Çalışmaları Bölümü'nde bulunduktan sonra Cambridge Üniversitesi'nde Profesör ve Emmanuel College üyesi oldu. Erken modern dönem üzerine çalışmalarının yanında güncel konulara ilişkin toplumsal ve kültürel tarih çalışmalarıyla da tanınır. Başlıca Kitapları: *Tarih ve Toplumsal Kuram*, *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*, *The Historical Anthropology of Early Modern Italy*, *Italian Renaissance Culture and Society*.

Özgün Metin

The French Historical Revolution. The Annales School 1929-89

© Polity Press 1990

© Doğu Batı 2006

Türkçe çevirinin tüm hakları *Doğu Batı* yayınlarına aittir.

İngilizce'den Çeviren

Mehmet Küçük

Yayına Hazırlayan

Taşkın Takış

Kapak Tasarımı

Aziz Tuna

Kapak Resmi

Lucas Cranach the Elder,

St. George and the Dragon

Baskı

Cantekin Matbaacılık

Birinci Baskı: Temmuz 2002

İkinci Baskı: Mart 2006

Doğu Batı Yayınları

Selanik Cad. 23/8 Kızılay/Ankara

Tel: 0312 425 68 64- 425 68 65

e-mail: dogubati@dogubati.com

www.dogubati.com

ISBN 975-8717-00-6

Doğu Batı Yayınları 1 Tarih 1

İÇİNDEKİLER

Türkçe Basıma Sunuş	7
Teşekkür	21
Giriş	23
Tarihyazımı Alanındaki Eski Rejim ve Muhalifleri	30
Kurucular: Lucien Febvre ve Marc Bloch.	39
I. İlk Yıllar	40
II. Strasbourg	45
III. Annales'in Kuruluşu.	53
IV. Annales'in Kurumsallaşması	60
Braudel Dönemi	70
I. Akdeniz Dünyası	70
II. Yaşlı Braudel	86
III. Nicel Tarihin Yükselişi.	101
Üçüncü Kuşak	118
I. Mahzenden Tavan Arasına.	120
II. Dizisel Tarihin “Üçüncü Düzeyi”	130
III. Reaksiyonlar: Antropoloji, Siyaset, Anlatı	137
Kuşbakışı Annales.	160
I. Annales Nasıl Karşılandı?	160
II. Bir Dengenin Kurulması	179
Sözlükçe	187
Kaynakça.	193
Dizin	211

Türkçe Basıma Sunuş

**ANNALES HAREKETİNİN TÜRKİYE
SERÜVENİ O KADAR AÇIKLAYICI Kİ...**

Kurtuluş Kayalı

Türkiye’de tarih üzerinde ciddiyetle durulmamıştır. Tarihle evvel eski uğraşanlar tutumlarını değıştirmezen, son dönemlerde tarihe yönelenler de, hayatlarının daha ileri aşamalarında konuyla haşır neşir olmaya başlamışlarsa da; bu sadece bir başlangıçtır. Türkiye’de tartışma, yoğunlaşmayıp bir dönem *Tarihte Usul* temel metin olarak algılanırken, son dönemde ise 1960’lı yıllarda yayımlanan E.H. Carr’ın *Tarih Nedir*’i üzerinde odaklanılmıştır. Fakat son on senedir tarih, ağırlıklı bir şekilde Türkiye’nin entelektüel gündemine girmiştir. En temel tartışmalar da tarih çevresinde şekillenmiştir. Yine de, tarihle tüm derinliğiyle buluşma ortamının yaratıldığı söylene-
mez. Türkiye’de tarihsel materyalizm anlayışının yaygın oldu-

ğu bir dönemde bile tarihin önemsenmemesi, konunun kavranması açısından önemlidir.

Tarih üzerine belki de iki dönemde ciddi bir şekilde düşünülmüştür. Bunlardan biri 1930'lu yıllarda Türkiye'de yeni tarih yaklaşımı gündeme girdiğinde, diğeri de 1980'li yıllarda tarih yeni baştan sorgulanmaya başlandığında gerçekleşmiştir. İlk dönemde tarih anlayışı belli bir çerçevede oluşturulmaya çalışılarak yeni yaklaşımın altyapısı hazırlanmıştır. Atatürk'ün çevresinde çok sayıda önemli tarihçi vardır. 1980'li yıllarda bir başka değişim de ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllardan itibaren bir de tarih yöntemi konusunda, Türkiye'de önceki dönemlerle, hele de 1960'lı yıllarla kıyaslanamayacak ölçüde çeviri kitap yayımlanmıştır. 1930'lu yıllarda telif kitaplar göreceli olarak daha çokken son dönemde telif kitap neredeyse hiç yayımlanmamıştır. Artık tarihte yöntem kitapları üzerine önemli sayıda metin yazılmamaktadır. Yeni metinler üzerine yorum yapmaktan adeta kaçınılmaktadır. En azından temkinli olmak adına bunun fazla olmadığını söylemek gerekir. Üstelik tarih anlayışları üzerine yazan zaten sınırlı sayıdaki akademisyenin önemli bir kısmı da metin yazmayı son dönemde sınırlandırmış, hattâ neredeyse bırakmıştır. İlginç olan hususlardan biri de, bazılarının, önceden kitaplarına almadıkları makalelerine, yeniden yayımlanan kitaplarında yer vermeleridir. Bu konuda en ilginç örneklerden biri *Gelenekten Geleceğe* kitabının ikinci baskısında görülebilir.

Türkiye'de *Annales* hareketine ilgi bu aşamada gerçekleşmiştir. Ancak bu ilginin çok da sağlıklı olduğu söylenemez. Bu ilginin değişik kanallarda/mecralarda seyrettiğini düşünmek gerekir. *Annales* hareketine doğrudan ilginin dışında, hareketin genel gelişiminin niteliği anlaşılmaya çalışılmalıdır. Günün bazı tarihçileri geçmiş dönemde kendilerini iktisatçı, siyaset bilimci ve sosyolog olarak nitelemişlerdir. Tarih-sosyoloji ilişkisi de 1980'li yıllarda daha yoğun bir şekilde gelişmiştir. Türk tarihinin sosyolojik yorumu önemsenmiştir.

Hattâ bundan önce Türkiye'nin iktisadî tarihinin yazılması düşünülmüştür. Daha yakın yıllarda disiplinlerarası yaklaşımın gerekliliği vurgulanmaya başlamıştır. Tarih yanında kültür de üzerinde derinlikli olarak durulması gereken bir konu olarak anlaşılmıştır. Son dönemin sınırlı sayıdaki telif metinleri de tarih-kültür eksenlidir. Tüm bu gelişmelerin bir ölçüde örtük de olsa *Annales* hareketiyle bağlantısı vardır. Son dönemde tarih temel ilgi alanını oluşturmaktadır ve eskiden *Annales* hareketinden bahsetmeyenler artık yavaş yavaş bahseder olmuşlardır. Bu aşamada bir kritik soru ister istemez kendini hissettirmektedir. Son dönemde gündeme giren *Annales* hareketiyle hakikaten ciddi olarak ilgili olunup olunmadığı noktasında kritik sorular vardır. Bu soru önemlidir. *Annales* hareketinin ülkemizdeki serüveni ve anlaşılış biçimi hakikaten ciddiye alınmış mıdır? Nitekim, Peter Burke, *Annales* hareketinin Fransa dışındaki macerasıyla da ilgilenmektedir. Bu noktanın cevaplanması, konunun anlaşılması anlamında epey yol almayı sağlayabilecektir.

İlk olarak, son dönemde *Annales* hareketi hakkında bilgi sahibi olmanın gerekçeleri üzerinde durulmalıdır. Bu noktada varılacak kanaatin sınırlılıkları bulunmaktadır. Kitaplar da genellikle çevrilip dolaşıma girmektedir. Bu anlamda da *Annales* hareketini önemseme eğiliminin bilinçli bir girişim olduğunu düşünmek gerçekçi değildir. Belki de bilinçaltımızdaki kimi öğeler bu hareketin mensuplarını ya da haklarında yazılmış olanları okurken bizi, Türk okur-yazarlarını *Annales* hareketine yaklaştırmaktadır. Bunun gözlemlenebilir belirtileri vardır.

1960'lı yıllarda temel sosyal bilim alanlarında en başat, en önemsenen, en benimsenen yaklaşım modernleşme teorileriydi. Toplumun da ileri ölçüde dinamik olduğuna dair bir genel kanaat vardı. Bu nedenle de hemen bütün genellemeler hızlı değişimi nazar-ı dikkate alıyordu. Hattâ dönemin başta gelen genellemesi, Türkiye'nin hızlı değişen bir toplum oldu-

ğunu belirtiyordu. Ancak 1980'lerden itibaren Türkiye'deki toplumsal değişimin bir hayli sınırlı olduğu, yavaş seyrettiği şeklinde düşünceler belirdi. Geçmiş dönemde hemen herkes Cumhuriyet'in bir kopuş olduğunu yazarken, son dönemde gene hemen herkes Türk tarihinin bir süreklilik çerçevesinde yorumlanmasının gerekliliğini tartıştı ve genellikle de bu kanaate katıldı. En umulmayacak aydınlar bile bu doğrultuda düşünce beyan etmeye başladı. Bunun arkasında bilinçaltında da olsa *Annales* hareketinin uzun dönem/süre (long durée) anlayışının etkileriyle birlikte toplumsal değişme konusunda, ica-bında bunun âniden gerçekleşen bir değişme olarak anlaşılmamasının da bir etkisi vardır: "Braudel'in merkezî fikri, tarihsel değişimlerin farklı hızlarda olduğudur. Böyle üç hız ayırmak ve bunların her birine, kitabında bir bölüm ayırmaktadır. Birincisi 'jeo-tarih'in zamanıdır; yani insanlarla çevrelerinin ilişkisi üstüne 'geçtiği bile fark edilmeyen' bir tarih ...bir sürekli yineleme, döngülerin tekrar tekrar gelmesi tarihi (Braudel buna *histoire structurale* diyor). İkincisi 'yavaş ama fark edilebilir ritimleri' olan 'ekonomik sistemlerin, devletlerin, toplumların ve uygarlıkların' zamanıdır (*histoire conjonkturelle*). Üçüncüsü, geleneksel anlatı tarihlerine konu olan, olayların ve bireylerin hızlı hareket eden zamanı (*histoire événementielle*) ki, Braudel bunu yüzeysel ve ancak gerisindeki güçleri açığa vurması bakımından ilgi çekici bulur".¹ Sonraki bir tarih kesitinde toplumsal yapı üzerindeki tartışmaların daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ihtiyacı da kendini hissettirdi. Bu tür tartışmaların çoğunun arkasında tabî başka unsurlar da var. Ancak bir yönü itibariyle örtük olarak da olsa *Annales* hareketinin toplumsal değişimin hızı konusunda yaygın kabul gören anlayışlara kuşku ile yaklaşmakta etkili olduğu belirtilebilir. Toplumsal değişimin hızı

¹ Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev: Mete Tunçay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1994, s.148-149.

ve toplumsal yapının ayrıntılı olarak incelenmesi Türkiye’de *Annales* hareketinin değişik dönemlerdeki temel metinleriyle ilgilenme gereğini ortaya çıkarmıştır. Bunun daha bilinçli bir ilgiye dönüşmesi daha geç dönemlerde gerçekleşmiştir. Ancak bu ilginin dolaysız bir ilgi olarak anlaşılmasından çok, dolaylı bir ilgi olduğu düşünülmelidir.

Son dönemde akademik çalışmalarda eski dönemlerin temel özelliklerinden de uzaklaşmıştır. Eski dönemlerde genellikle güncel olan sorunlar araştırılmıştır. Osmanlı toplumuna yönelik ilgi geç dönemde ortaya çıkmıştır. Çok sayıda entelektüel, Cumhuriyet döneminin sorunlarını incelemiştir. Buna mukabil Şerif Mardin, farklı bir entelektüel olarak geçmiş dönemin önemini vurgulamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki düşünsel ortamı anlamak için tartışmanın başladığı tarihlere, Osmanlı geçmişine yönelinmesi gerektiğini belirtmiştir. Türk düşün dünyasının geçmişe yönelmesinin gecikmesinin en gerçekçi göstergelerinden biri, Şerif Mardin’in ilk kitabı olan *The Genesis of Young Ottoman Thought*’un (1962) otuz dört yıllık bir aradan sonra (1996) Türkçe’de yayımlanmış olmasıdır. Şerif Mardin, önemini Türk entelektüellerinin çok geç kavradığı alan üzerinde daha 1950’li yılların başlarından itibaren derinlemesine çalışmaya başlamıştır. 1980’li yıllardan itibaren de akademisyenler geçmiş döneme dönük araştırmalara odaklanmışlardır. 1960’lı yıllarda en belirgin olarak Cumhuriyet dönemi araştırılmaya çalışılırken, artık Osmanlı geçmişi gündeme gelmeye başlamıştır. Batı’nın başatlığı, Batı’nın egemenliği de tartışılmaya, bu noktada şüphe izhar edilmeye başlanmıştır. Bu anlama gelmek üzere konunun, Batı eksenli olmayan tartışmaların, onun üstünlüğüne yaslanan yaklaşımların eleştirisiyle bir bağlantısı vardır. Ondan da öte geçmiş dönemde sorulan temel sorular, örneğin, Osmanlı toplumunun neden kapitalizme geçemediği ve Osmanlı toplumsal yapısının feodal mi yoksa ATÜT mü olduğu şeklindeki tartışmalar da bir başka durumun, günümüz gerçekliklerinin anlaşılmasının

bir vesilesi olarak öne çıkmıştır. O kadar zaman sonra, bir tarihçinin bir dergiye söz verdiği hâlde Osmanlı toplumsal yapısı konusunda metin yazmadığı için eleştirilmesi, tarihçinin problemi yeni baştan, başka bir mantalite çerçevesinde tartışmak zorunda olduğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Kapitalistleşememe nedeni ve feodalizmden kapitalizme geçiş sorununun soyut düzeyde anlaşılmaya çalışılması ile Osmanlı-Türk toplumunun özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde bilinmesi gereğinin karşılığı, buradaki meselenin bam tellerinden biridir. Bir de toplumun farklılığının tümüyle özgünlük olarak algılanmaması, yaklaşımın mantığı gereğidir. Dolayısıyla, *Annales* hareketi konusundaki bir tespit, konuyla ilgili birçok noktanın anlaşılmasını sağlayabilir: “Bütün tarih boyunca *Annales*, bilimsel ve teknolojik beceriler üzerine inşa edilmiş bir Batı uygarlığının üstün niteliklerine olan güvenden dikkate değer ölçüde uzak kalmış olduğu gibi, sosyal bilim kuramının büyük bölümü için çok merkezî nitelikteki modernizasyon kavramlarından da uzak durmuştur. Tam tersine, *Annales* tarihçileri ağırlıklı olarak modern öncesi dünya üzerinde odaklanmışlardır”.² Bu tür bir niteleme daha önce telaffuz edilen bazı gerçeklikleri doğruladığı gibi, Türkiye’deki kimi çalışmaları anlamanın da yolunu açmaktadır. Son dönemlerde bile eski dönem üzerine çalışmaların bir noktanın ötesine geçmediği söylenebilir. Bu durum 1940 kuşağı tarihçileri için daha fazla gerçeklik taşımaktadır. Bir noktanın ötesinde bu duruma dikkat çekilmemektedir.

Elinizdeki kitapta da belirtildiği gibi, *Annales* hareketinin temel düşünce adamlarının *Annales* hareketi üzerine yaklaşımları da homojen değildir. Dolayısıyla, *Annales* hareketinin etkilerinin hangi çerçevede olduğunu tespit etmek de bütü-

² Georg G. Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme-Yirminci Yüzyılda Tarih yazımı*, çev: Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000, s. 64.

nüyle mümkün değildir. 1940'lı yılların sonlarında *Annales* hareketinin meselelerle daha ampirik tarzda ilgilendiği de bir gerçekliktir. Türkiye'de belki de Fernand Braudel'in özellikle o dönemdeki metnlerinin çarpıcı gelmesi bu nedenledir. *Medeniyet ve Kapitalizm* (1967) ile *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (1949) kitaplarının daha fazla ilgi çekmesi de bundan kaynaklanmaktadır. Ancak bu noktada sorulabilecek başka bir soru, *Annales* hareketinin etkilerinin, neden 1950'li ve 1960'lı yıllarda değil de 1980'li yıllarda hissedildiğidir. Georg G. Iggers'in ve Peter Burke'ün ifadesiyle konu hemen her alana yansımış ve dünyayı etkilemiş görünmektedir. Dünyanın sadece kapitalist kanadını değil, aralarında özellikle Polonya'nın da yer aldığı sosyalist kanadını da etkilemiştir. Dolayısıyla, dünyadaki gelişmelere duyarlı aydınların da bu tür metinleri çevirmeleri doğal görünmektedir. Bu noktada sorulabilecek kritik bir soru vardır. Türk entelektüelleri, Osmanlı dönemi entelektüellerinin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'ya gittikleri zaman neden Marx ve Engels'le değil de ikinci sınıf entelektüellerle ilgilendiklerini, yerli yersiz eleştirel bir tarzda sorarlar. Buna karşılık bu soru bugün şöyle sorulabilir: Türk entelektüel hayatının belirgin bir şekilde Fransız entelektüel hayatının etkisi altında olduğu dönemlerde acaba niçin bilumum Türk entelektüeli Marc Bloch, Fernand Braudel ve Michel Foucault'nun yaklaşımlarından etkilenmemişlerdir? Foucault'nun 1970'li yıllarda *Annales* hareketi üstünde bütünsel bir etkisi vardır. Onun yaklaşımlarının toplumun kültürel tarihi konusunda da özel bir etkisi olmuştur. Bu konunun bütünsel anlamda değerlendirilmesi gerekirken, *Annales* hareketi içindeki Marksist bir tarihçinin, Pierre Vilar'ın Türkçe'ye çevrilen "Marksist Tarih: İnşa Hâlinde Olan Bir Tarih" başlıklı bir metninin Foucault'yla ilgili bölümü, gerekçesi telaffuz edilerek çıkarılmıştır: "Althusser'in bu sayıdaki yazısına değiniyor. Febvre, Braudel ve Labrousse üç ünlü ve çağdaş Fransız ta-

rihçisi. Az sonra bunların tarih yazımına katkılarının değerlendirilmesine girişecek Vilar. Bu tarihçileri ele almadan, Foucault üzerine bir bölüm vardı. Foucault Türkiye’de hiç bilinmediği için, özellikle güç ve dolayısıyla yararsız olan bu bölümü çıkardık.”³

Ondan öte bir başka makalede aktarılarak belirtildiği gibi, “Dahası uzman Amerikalı tarihçiler arasındaki ününe rağmen, pek çok Amerikalı sosyal bilimci, 1970’lerin başında *Annales* okulundan habersizdi.”⁴ Wallerstein bağlantısı Türk entelektüellerinin *Annales* hareketiyle ilgilenmesinin de yolunu açmıştır. Burke’ün elinizdeki kitapta belirttiği gibi, “Braudel’in *Akdeniz Dünyası* ilk yayımlandığında *English Historical Review* ya da *Economic History Review*’de hiçbir yankı uyandırmadı. 1970’li yıllardan önce *Annales* tarihçilerinin kitaplarından pek azı İngilizce’ye tercüme edilmişti. Kuralın tek istinası Marc Bloch’tu.” Bunun yanında “1960’lı yıllarda benim gibi *Annales*’i destekleyenlerimiz kendilerini tıpkı 1930’lu yıllarda Fransa’da Bloch’u ve Febvre’ü destekleyenlerin hissettikleri gibi heretik bir azınlığa ait hissediyorlardı”. Aynı durumun bir başka biçimde Amerika açısından da geçerli olduğu görülmektedir: “Öbür yandan İngilizce konuşulan dünyada sosyologların tarihi yeniden keşfetmeleri ve bu keşif sürecinde *Annales*’le, özellikle zaman hakkında ileri sürdüğü görüşler toplumsal değişim teorisyenleri açısından dolaysız bir önem

³ Pierre Vilar, “Marksist Tarih: İnşa Hâlinde Olan Bir Tarih”, çev: Ayşe Pınar, *Birikim*, C. 1, No. 3 (Mayıs 1975), s. 38. Çeviri metnin kenarına derginin yazı kurulu üyelerinden birinin yaptığı açıklama.

⁴ Charles Ragin ve Daniel Chirot, “Immanuel Wallerstein’in Dünya Sistemi: Tarih Olarak Siyaset ve Sosyoloji”, *Tarihsel Sosyoloji: Bloch’tan Wallerstein’a Görüşler ve Yöntemler*, der.: Theda Skocpol, çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 1999, s. 289’ dan aktaran Kurtuluş Kayalı, “1960’lı Yıllardan Sonra Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelip Tıkandığı Nokta”, *Sosyoloji Yılığ: 4-Tarih ve Sosyoloji*, İstanbul, 1999, s. 157.

taşıyan Braudel'le karşılaşmaları ancak son yıllarda, yani 'sosyolojinin krizi'nden söz etmenin yaygınlaştığı bir dönemde gerçekleşti". P. Abrams'ın da aynı kaynaktan etkilenmesi, söz konusu süreci olanca açıklığıyla göstermektedir. Peter Burke'ün metninde *Annales* hareketinin dünya düzeyindeki etkilerinden kapsayıcı bir şekilde bahsedilmektedir.

Türkiye'de *Annales* hareketinin etkisinin ağırlıklı bir şekilde Fernand Braudel'le başladığını düşünmek gerekir. Bunun en somut göstergesi Fernand Braudel'in zihniyet ve kültür sorunlarıyla ilgilenmemesi, salt ekonomik ve toplumsal tarih çerçevesinde *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*'nı yazmayı denemesidir. Türk sosyal bilim literatürüne *Annales* etkisi bir yönü itibariyle Wallerstein kanalıyla girmiştir. Diğer yönü itibariyle de çok daha önceleri, 1950'li yılların başında, Ömer Lütfi Barkan'ın *Annales* hareketinin başka mensuplarından bahsetmeyip 1949 yılında kitabın yayımlanmasından hemen sonra *Akdeniz Dünyası* kitabı üzerine bir metin yazması suretiyle gerçekleşmiştir. Türkiye'de *Annales* hareketinin kısmî etkisi, 1980'li yıllarda eski dönem tarihçilerine yönelinmesiyle değil, *Akdeniz Dünyası* kitabının 1985 yılında fazla satılan kitaplardan biri durumuna gelip Braudel'in dünya düzeyinde etkin olmasıyla belirmiştir. Mustafa Akdağ da yazdığı metinlerde Braudel'in kitabına göndermelerde bulunmuştur. Fernand Braudel'in dünyayı saran etkisi, özellikle Anglo-Sakson ülkeleri kanalıyla Türkiye'de hissedilmiştir.

Kitaptaki temel bir saptama, genel bir değerlendirme yapmayı kolaylaştırabilir: "Zihniyetler tarihinin *Annales*'ın ikinci kuşağında marjinal bir konuma itilmesinin tek nedeni Braudel'in bu alanla ilgilenmemesi değildi. Bu dönemde marjinalleşmesinin en azından iki gerekçesi daha vardı. Her şeyden önce, kayda değer sayıda Fransız tarihçi, ekonomik ve toplumsal tarihin, geçmişin öbür boyutlarından daha önemli ya da daha temel olduğuna inanıyordu –ya da herhalde varsa-

ıyordu. İkinci olarak, önceki bölümde tartışılan yeni nicel yaklaşımlar, rakamlarla ifade edilmeye pek elverişli olmayan zihniyetleri, ekonomik ve toplumsal yapılar kadar kolay bir şekilde manipüle edemezdi”. Aslında dünyadaki gelişmeleri bir mantalite çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Zaten anlamlandırmak amaçlandığı zaman Türkiye’de konunun yorumunun Braudel’le başladığı fakat onun amaçladığı toplumsal ve ekonomik tarih yerine daha somut olarak ifade edilmesi mümkün olan niceliksel yaklaşımların tercih edildiği görülebilir. 1950’li yıllarda Türk tarihçileri Fernand Braudel’in çalışmasının somut karşılıklarını Osmanlı-Türk toplumunda araştırmışlardır. Yaklaşımları konusunda fazla hassas olmamışlardır. Yeni kuşak açısından da benzeri bir değerlendirme yapmak mümkündür. Türk tarihçileri son dönemlerde en azından tarih alanında niceliksel açıklamalara daha yakın görünmektedir. *Annales* hareketinin son döneminde de nicel çalışmalar fazlalaşmıştır. Ömer Lütfi Barkan’ın konunun açıklanması anlamında Febvre ve Bloch’un öğrencisi olması ve Fernand Braudel’in 1949 tarihli *Akdeniz Dünyası* çalışması üstüne tanıtma-inceleme yazmış olması, çalışmalarının onların temel eserlerinden bütünsel anlamda etkilenmesi gibi bir sonuç doğurmamıştır. Türk sosyal bilimcileri *Annales* hareketi üzerine yazarken daha çok Braudel’i tercih etmiştir. Yazdıkları ve Türkiye’de yazılanlar fazla bir teorik kaygı taşımamakta ve daha çok son dönem nicel çalışmaların etkisinde oluşmaktadır.

Teorik kaygı taşınmaması ya da sathi olarak taşınması, farklı tarihlerde ifade edilen yaklaşımların birbiriyle paralellik göstermesine yol açmaktadır. Halil Berktaş’ın bir değerlendirmesi, eski bir yaklaşımla örtüşmekte, bu durum da onun son dönemdeki düşünce değişikliğini somutlaştırmaktadır:

“Osmanlı’nın da bağımlı köylülüğe dayalı ve fief dağıtan bir toplum olduğunu hatırlattım; köylü bağımlılıkları ve köylünün üzerinde yükselen fief sistemleri arasındaki farkları ‘feodal ol-

mak/olmamak' diye ifade etmenin belirli bir görelilikler ıskalasını mutlaklaştırmak anlamına geldiğini belirttim; ama Osmanlı fief (timar) sisteminin Avrupa feodalizminden hiç farkı olmadığı gibi bir saçmalığı hiçbir yerde savunmadım. Çünkü ikincisi, benzersizleştirme tuzağından kaçarken aynılaştırma tuzağına düşmenin mümkün, fakat bunların ikisinin de yanlış ve kötü tarihçilik olduğunun (sanıyorum) farkındayım.”⁵

Burada ifade edilen düşüncenin, vaktiyle Hilmi Ziya Ülken'in işin içine Ömer Lütfi Barkan'ı da kattığı elli yıl önceki bir sapmasıyla belirgin bir şekilde örtüşmesi söz konusudur:

“Orada imparatorluk bünyesini, arazi sistemini, ideolojisini ı-
zah ederken hem Ziya Gökalp'in 'ümmet' devri telakkisinin
sebebi değil, ancak imparatorluk bünyesine nazaran netice ol-
duğunu işaret ettik. Hem de garp ortaçağındaki feodal siste-
mi ile imparatorluk feodalizmi ve arazi sisteminin farklarını
tespit ettik. Eskiden beri garbı tetkik edenlerimiz araştırmağa
lüzum görmeyerek kabataslak bir analogi ile bütün garp orta-
çağ müesseselerinin karşılığını bizde buluverirlerdi. Vakıa bu
fark üzerinde ısrarla duranlar oldu. Fakat onlar da mev-
zuubahs cemiyetleri aynı tekamülün bir merhalesi gibi göre-
cek yerde tamamen ayrı bir içtimai teşekkül farzederek statik
telakkiyle bağlandılar. O zaman Galatasaray'da beraber çalış-
tığımız Ömer Barkan derslerimizin mihverini teşkil eden gö-
rüşle yakından alakadar olmuştu. Son mesaisinden bu alaka-
sını memnuniyetle takip ediyoruz.”⁶

Konu Ömer Lütfi Barkan'ın eski, Halil Berktaş'ın yeni yakla-
şımı çerçevesinde ele alınırsa, bu iki yaklaşımın paralellliği An-

⁵ Halil Berktaş, “Dünyada ve Türkiye’de Tarihçiliğin Durumu ve
‘Dilinin Evrenselleşmesi’ Üzerine Düşünceler”, *Tarih ve Öğretimi
ve Ders Kitapları-1994 Buca Sempozyumu*, yayına hazırlayan Salih
Özbaran, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995, s. 84.

⁶ Hilmi Ziya Ülken, “İmparatorluk ve Fikri Alemi I-İmparatorluğun
Tekamülü”, *İnsan*, No 3, (15 Haziran 1938), s. 241.

nales hareketinin bir etkisi olarak görülebilir. Hilmi Ziya'nın etki konusunda belirttikleri değişik anlamda da yorumlanabilir. Halil Berktaş'ın kendisinden uzak tutmaya çalıştığı yorum şeklinin doğruluğu, bir zamanlar Behice Boran'ın Osmanlı toplumunda feodalite konusundaki yaklaşımını eleştirisi değerlendirilerek anlaşılabilir. Özellikle eski yazdıkları konusunda yapılabilecek bir değerlendirme, yukarıda anılan kendi savunusunun ne kadar gerçek dışı olduğunu gösterebilir. En azından *sui generis* şeklinde nitelendiği tanımlara, Avrupa feodalizminden hiçbir farkı olmadığını belirten yorumlara olduğundan çok daha eleştirel bakmış olması, tutumunun olanca açıklığıyla anlaşılmasını mümkün kılar.

Fernand Braudel'in metinlerinin siyasetten uzak olması, Türkiye'de bir dönem olumlu bulunup etki yapmasının, bir başka dönemde ise etkili olmamasının gerekçesini oluşturmaktadır. Temel kitaplarının 1980'li yıllardan itibaren yayımlanmasının ve 1940'lı yıllar tarihçilerini kısmî olarak etkilemesinin bu durumla bir ölçüde bağlantısı vardır. Braudel'in metinleri, siyasetten uzak olması nedeniyle Türkiye'de tepki de görmüştür: "Siyasetin, askerî gücün ve 'hadiseler'in sosyo-ekonomik gelişme üzerindeki etkileri bu derece küçümsenebilir mi? Bu küçümseme kaçınılmaz surette yanlış ve çarpıtmalara yol açmaz mı?"⁷

Annales hareketinin Türkiye'de özellikle eski dönemde, yani 1950'li yıllarda bir hayli etkili olmasının nedeni, tarih alanında da, diğer sosyal bilim alanlarında da uzmanlaşmanın, çok fazla önemsenmesidir. Ağırlıklı olarak tarih ve sosyoloji alanlarında pür sosyolog ve pür tarihçi nitelemelerinde ısrarlı olunmuştur. *Annales* hareketinin etkisinin görüldüğü dönemlerde de uzmanlık konusundaki inatçı ısrar sürüp gitmiştir.

⁷ Mustafa Özel, "Sunuş: Braudel'i Niçin Okumalıyız?", Fernand Braudel, *Medeniyet ve Kapitalizm*, çev: Mustafa Özel, İz Yay., 1996, s. 223-235.

Disiplinlerarası yaklaşım son beş-altı yılın ürünüdür. Disiplinlerarası yaklaşımda I. Wallerstein'ın *Sosyal Bilimleri Açın* kitabının kritik bir etkisi vardır. Türk entelektüellerinin yaklaşımı bakımından belki de *Annales* hareketinin etkisinin Wallerstein filtresinden geçirilerek düşünüldüğü belirtilmelidir. Sağ ve sol nitelikteki bazı Türk aydınlarının metinleri bu saptamanın kanıtı olarak kullanılabilir.

Burada somut olarak anlatmak istediğim şu: Batı düşünce tarihi hakkındaki bilgiden hareket ederek Türkiye'deki düşünsel gelişim süreci anlaşılmaz. Bu nedenle de temel metinlerin Türkiye'de nasıl anlaşıldığının ve tarihsel-toplumsal anlamda neye tekabül ettiğinin sorgulanmasının gereği vardır. Çünkü hem Batılı entelektüellerin nasıl anlaşıldığının, hem de neden bazı Batılı entelektüellerin metinleriyle uğraşıldığının izahının yapılması gerekir. Türkiye'de genellikle *Annales* hareketi mensuplarının temel metinleri yayımlanmış fakat bunların üzerine pek bir yorum yapılmamıştır. Yayımlanan bu kitabın ayrıkçı yanı, ana hatlarıyla ayrıntılı bir biçimde *Annales* hareketinin temel özelliklerini temel metinler üzerinden tartışan bir kitap olmasıdır. Başka alanlarda da bu tür kitaplar yayımlanmaktadır. Metnin kendini açık bir şekilde anlattığı düşünülmektedir. Önemsenen temel metinler Türkçe'ye çevrilmekte, bu kitaplar ve bu kitaplardaki yaklaşımlar üzerine değerlendirmeler yapan kitaplar yeğlenmemektedir. Belirtilen bu tutum, Türk yayın hayatının temel özelliklerinden biridir. Bu özellik ciddi bir şekilde üzerinde durulması gereken bir özelliktir. Bu kitapla, yabancı dil bilmeyen Türk okuru belki de ilk defa *Annales* hareketi konusunda bütünsel bir yaklaşımla karşılaşmaktadır. Muhtemelen de bu vesileyle Türk aydınının kendisinin de pek iyi oynayamadığı, özelliklerini pek bilmediği oyuncağı elinden alınmış olacaktır.

Siyaset, anlatı ve antropolojinin gündeme girmesiyle *Annales* hareketi artık kenarda kalmaktan çıkmış, merkeze gelmiştir. Hareketin son dönemde merkeze gelmesi Türkiye'de hüs-

nükabul görmesinin potansiyelini yaratmıştır. Bu kitabın çevirisiyle birlikte artık *Annales* hareketinin körün fili tarifi şeklinde anlaşılmak yerine bütünsel olarak kavranmasının yolu açılmıştır. *Annales* hareketinin Türkiye’de bilinmediğinin en güzel göstergesi de son dönemde önemsenerek yazılan metinlerde bile –ki *Doğu Batı Dergisi*’nin “Akademidekiler” sayısında da bu anlamda iki yazı vardır– *Annales* hareketi üzerinde söz söyleme konusunda sakınılması, sorunun etrafında dönülmesi ve erbabının bildiği belirtilerek meselenin uzmanına havale edilmesidir. Bu kitabın çevrilmesi suretiyle *Annales* hareketinin tarihinin bilinmesi, temel metinlerinin anlaşılması ve kendi tarihçiliğimizin gerçekçi şekilde değerlendirilmesi sağlanacaktır. Bu kitabın çevirisiyle artık merkezde yer alan *Annales* hareketinin eleştirisinin ortamı da doğal olarak doğacaktır. Elinizdeki kitabın orijinalinin ilk sayfasından son sayfasına kadar atlanarak çevrilmiş on iki sayfalık bir metin, daha önce Türkçe olarak yayımlanmıştır.⁸

İnatçı, ısrarcı Mehmet Küçük, her yeni metniyle biraz daha güzelleşen tercüme serüvenini sürdürmektedir. Ve artık son dönemde çevirdiği metinler neredeyse hiç tercüme kokmamakta sanki Türkçe olarak yazılmış izlenimi uyandırmaktadır.

Mart 2001

⁸ Peter Burke, “Braudel ve Yeni Tarih”, *a.g.e.*, ss. 223-235.

TEŞEKKÜR

Elinizdeki çalışmanın *Annales* grubunun mensuplarıyla Paris'te ve Tac Mahal ya da Emmanuel College gibi daha egzotik yerlerde yapılan söyleşilere, bilhassa Fernand Braudel, Emmanuel Le Roy Ladurie, Jacques Le Goff, Michel Vovelle, Krzysztof Pomian, Roger Chartier ve Jacques Revel'le yapılan söyleşilere çok şey borçlu olduğunu söylemek bile gerekmez.

Elinizdeki çalışmanın ilk taslaklarını okuyarak yorumlarını benimle paylaşan karım Maria Lucia'ya, yayıncım John Thompson'a ve Roger Chartier'ye teşekkür borçluyum. Ayrıca, yaklaşık otuz yıl önce *Annales*'e duyduğum hayranlığı ateşleyen Juan Maiguascha'ya; Alan Baker, Norman Birnbaum, John Bossy, Stuart Clark, Robert Darnton, Clifford Davies, Natalie Davis, Javier Gil Pujol, Carlo Ginzburg, Ranajit Guha, Eric Hobsbawm, Gabor Klaniczay, Geoffrey Parker, Gwyn Prins, Carlos Martinez Shaw, Ivo Schöffer, Henk Wesseling'le kurduğum diyaloglara ve benim yaptığım gibi *Annales*'e duydukları yakın ilgiyi belli bir mesafeyle birlikte korumaya çalışan öbür yazarlara da çok şey borçluyum.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın en yenilikçi, hafızalarda en fazla iz bırakan ve en önemli tarih çalışmalarının kayda değer bir bölümü Fransa'da üretildi. Zaman zaman verilen adla *la nouvelle histoire*,⁹ *la nouvelle cuisine*¹⁰ kadar ünlü ve tartışılan bir konudur.⁹ Bu yeni tarihin büyük kısmı, 1929 yılında kurulan ve yaygın olarak *Annales* adıyla zikredilen derginin akla getirdiği belli bir grubun çalışmalarından oluşur.¹⁰ Grubun dışında yer alanlar grubun müşterek noktalarını vurgulayarak bu çalışmaların yazarların "*Annales Okulu*" adıyla zikrederken, içinde

⁹ Yeni tarih –çn.

¹⁰ Yeni mutfak, yeni Fransız mutfağı –çn.

⁹ Le Goff, vd. (1978)

¹⁰ Dergiye verilen adların da bir tarihi oldu ve dört kez ad değiştirdi: *Annales d'histoire économique et sociale* (1929-39); *Annales d'histoire sociale* (1932-42, 1945); *Mélanges d'histoire sociale* (1942-4); *Annales: économies, sociétés, civilisations* (1946).

yer alanlar bireysel farklılıkları vurgulayarak böyle bir grup olmadığını iddia ederler.¹¹

Grubun merkezinde Lucien Febvre, Marc Bloch, Fernand Braudel, Georges Duby, Jacques Le Goff ve Emmanuel Le Roy Ladurie yer alır. Marksist bir tarih yaklaşımına bağlılıkları nedeniyle halkanın merkezine uzak düşen Ernest Labrousse, Pierre Vilar, Maurice Agulhon ve Michel Vovelle grubun kenarında yer alır (Bu kenar konumu bilhassa Vilar örneğinde güçlü bir şekilde hissedilir). Tam çeperde veya biraz ötesinde ise, tarihsel uğraşları ile *Annales*'in çağırttığı uğraşlar arasında örtüşmeler olması nedeniyle elinizdeki çalışmada zaman zaman boy gösterip kaybolan Roland Mousnier ve Michel Foucault durmaktadır.

Bugün altmış yılını geride bırakmış olan dergi, yeni bir tarih çeşidi geliştirmek amacıyla kurulmuştu ve bugün de yenilikleri teşvik etmeye devam ediyor. *Annales*'in berisinde yatan öncü fikirler kısaca şöyle özetlenebilir. İlk, olaylardan oluşan geleneksel anlatımın (narrative of events) yerini sorun odaklı bir analitik tarih alır. İkinci olarak, esasen siyasete odaklanan bir tarihin yerine insan faaliyetlerinin tamamına eğilen bir tarih geçer. Üçüncü olarak, sözünü ettiğim bu iki amacı gerçekleştirebilmek gayesiyle, öbür disiplinlerle –coğrafya, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, dilbilim, antropoloji vb.– işbirliği yapmaya önem verilir. Febvre'ün sıkça başvurduğu karakteristik emir kipiyle (imperative) söylediği gibi, “tarihçiler, birer coğrafyacı olun. Hukukçu, sosyolog ve psikolog da olun”.¹² Febvre, “disipliner duvarları yıkıp geçme”ye (*abattre le cloisons*) ve dar uzmanlaşmayla, *l'esprit de specialite*yle

¹¹ Stuttgart'da 1985 yılında *Annales* okulunu konu alan uluslararası bir toplantıda Marc Ferro böyle bir okulun olmadığını hararetle bir şekilde savunmuş, ama bunu yaparken sürekli “nous” (“biz”) adılını kullanmıştı.

¹² Febvre (1953), s. 32.

savaşmaya her an hazır bekliyordu.¹³ Benzer şekilde, Braudel *Mediterranean* (Akdeniz Dünyası) adlı eserini, “tarihin duvarlarla kapatılmış bahçeleri incelemekten daha fazlasını yapabileceğini kanıtlamak” için o tarzda yazdığını söylüyordu.¹⁴

Elinizdeki kitap *Annales* okulunun başarısını betimlemeyi, analiz etmeyi ve değerlendirmeyi amaçlıyor. Bu okul dışarıdan genellikle, nicel bir metodla çalışan, belirlenimci varsayımları olan, siyaset ve olaylar karşısında husumetli ya da en iyi ihtimalle kayıtsız bir tutum sergileyen, yeknesak bir tarih incelemesi ortaya koyan yekpare bir grup olarak algılanır. *Annales* okulu hakkındaki bu klişe, grubun mensupları arasındaki ayrılıkları ve zaman içerisinde ortaya çıkan gelişmeleri gözden geçirir. Bu yüzden, bir “okul”dan ziyade *Annales* hareketinden söz etmek daha isabetli olur.¹⁵

Bu hareketi üç evreye ayırabiliriz. *Annales* hareketi 1920’li yıllardan 1945 yılına uzanan evrede, geleneksel tarih anlayışına, siyasi tarihe ve olaylar tarihine karşı bir gerilla eylemine girişen küçük, radikal ve yıkıcı bir hareketti. İkinci Dünya Savaşından sonra âsiler tarih disiplindeki Egemen Örgütü ele geçirdi. Kendi ayrık kavramları (en önemlileri “yapı” ve “konjonktör”), ayrık metodlarıyla (en göze çarpanı, değişimlerin uzun vadeli “dizisel tarihi”(serial history) bu ikinci evresinde tam anlamıyla bir “okul” sayılabilecek hareket Fernand Braudel’in egemenliği altındaydı.

Hareketin tarihindeki üçüncü evre 1968 yılı civarında başladı. Hareket içindeki parçalanma (emiettement) bu evreye

¹³ Febvre (1953), s. 104-6, 1933 yılında yazılmış bir mektup.

¹⁴ Braudel (1946) (İngilizce basımı 1975 yılında yayımlandı), C. 1, s. 22.

¹⁵ Ya da belki, R. Chartier ve J. Revel’in dedikleri gibi, “*une sorte de nebuleuse en expansion constante et dotée d’une capacité d’attraction et d’amalgame remarquable*”dan (“sürekli gelişme hâlinde olan ve dikkate değer bir çekim ve alayım kapasitesine sahip bir tür bulutsu”dan -çn) söz edilebilir (aktaran Coutau-Begarie (1983), s. 259).

damgasını vurdu. Bu tarihe gelindiğinde hareket özellikle Fransa’da öyle güçlü bir etkiye kavuşmuştu ki, önceki ayrıksılığının büyük kısmını kaybetmişti. Bu tarihte yalnızca takdirlerini kazandığı yabancılar ve onları siyaset ile olaylar tarihini yabana atmakla suçlamaya devam eden yerli eleştirmenler nezdinde birleşik bir “okul” oluşturunuyordu *Annales* hareketi. Son yirmi yılda grubun bazı mensupları sosyo-ekonomik tarihten uzaklaşıp sosyo-kültürel tarihe yönelirken, bazıları da siyasi tarihi ve hattâ anlatıyı (narrative) yeniden keşfetmeye başladı.

Böylece, *Annales*’in tarihi, birbirini izleyen üç kuşağa ayrılarak yorumlanabilir. Bu tarih, böyle yorumlandığında, bugünün âsilerinin yarının Egemen Örgütüne dönüştüğü, bunun sonucunda kendisine isyan eden yeni âsilerin ortaya çıktığı şu bildik döngüsel süreci sergiler. Her şeye rağmen, hareketin belli başlı uğraşları değişmeden kaldı. Aslına bakılırsa, *Annales* dergisi ve bu dergiyle özdeşleştirilen adlar, yüzyılımızda tarih disiplini ile toplum bilimleri (social sciences) arasında cereyan eden verimli etkileşimin en güçlü örneklerini sundu. Zaten bu hareketi anlatmayı tercih ettiğimin gerekçesi budur.

Annales hareketi hakkındaki bu kısa incelemede bazı kültürel sınırları birbirine kavuşturmaya girişiyorum. Fransızları İngilizce konuşulan dünyaya, 1920’li yılları bir sonraki kuşağa ve tarihçilerin uygulamalarını sosyologlara, antropologlara, coğrafyacılar ve öbür disiplinlerdeki uygulamacılara açıklamaya çalışıyorum. Burada sunduğum dökümü bir tarih biçiminde sunuyor ve kronolojik bir düzenlemeyi tematik bir düzenle birleştirmeye çalışıyorum.

Tarih alanındaki başka bağlamlarda olduğu gibi burada da böyle bir bileşimin sorunu, “zamandaş-olmayanların zamandaşlığı” (“the contemporaneity of the non-contemporary”) denilen sorundur. Örneğin, uzun ömrünün son yıllarında bile yeni fikirlere açık olmaya devam eden Braudel, Akdeniz Dün-

yası adlı çalışmasını tasarladığı 1930'lu yıllardan Fransa hakkında kaleme aldığı kitap üstünde çalıştığı 1980'li yıllara kadar tarihe yaklaşım tarzını ya da tarih yazma tarzını hemen hiç değiştirmede. Bu yüzden, sunduğum dökümün kronolojik düzenini, gerekli bulduğum yerlerde bozmak zorunda kaldım.

Elinizdeki kitap düşünce tarihi (intellectual history) alanında yapılmış bir incelemeden hem biraz daha azını hem de biraz daha fazlasını temsil ediyor. Kitabın *Annales* hareketi hakkında son sözü söyleyen bir inceleme olduğu iddia edilemez; böyle bir incelemeyi yirmi birinci yüzyılda başka birilerinin yazacağını umuyorum. Öyle bir inceleme benim erişemediğim kaynaklardan (örneğin, Marc Bloch'un el yazması taslaklarından ya da Febvre ve Braudel'in yayımlanmamış mektuplarından) faydalanmak zorunda kalacaktır.¹⁶ O incelemenin yazarının yalnızca tarih çalışmalarının tarih hakkında değil, yirminci yüzyıl Fransa'sının tarihi hakkında uzmanlık düzeyinde bilgi edinmesi gerekecektir.

Burada öyle bir incelemeden oldukça farklı bir şey yapmaya çalıştım. Kendimi bazen *Annales*'in "yol arkadaşı" olarak tanımlarım –yani, başka birçok yabancı tarihçi gibi, *Annales* hareketinden ilham alan bir yabancı. Hareketin kaderini son otuz yılında oldukça yakından izledim. Ama yine de Cambridge, Paris'ten, *Annales*'in başarıları hakkında eleştirel bir tarih yazmayı mümkün kılacak kadar uzak.

Febvre ve Braudel her ne kadar çetin ceviz birer akademik siyasetçi olsa da, aşağıdaki sayfalarda hareketin bu boyutuna pek az değiniyorum –örneğin, Sorbonne ile Hautes Etudes arasındaki rekabete ya da tayinler ve ders programı etrafında dönen iktidar mücadelesine.¹⁷ Ayrıca, yazık ki, 54 Boulevard

¹⁶ Bloch'un taslakları hakkında, bkz. Mastrogregori (1989). Bloch'un öbür elyazmaları için bkz. Fink (1989).

¹⁷ Coutau-Begarie kendisinin *Annales*'in "stratejisi" dediği şeyi oldukça indirgemeci bir tarzda inceler (1963).

Raspail sakinlerine ilişkin etnografik bir inceleme –ataları, öbür gruplarla ilişkileri, klikleri, hâmi– müntesib şebekeleri, hayat tarzları, zihniyetleri vb. hakkında bir inceleme yapmanın cazibesine kapılmamaya çalıştım.

Onun yerine, grubun mensuplarınca üretilmiş olan belli başlı kitaplar üstünde yoğunlaşıp, bu çalışmaların tarih eserlerinin tarihi açısından taşıdığı önemi değerlendirmeye çalışacağım. Bir dergi çevresinde bir araya gelmiş olan bir hareketi bu dergideki yazılardan ziyade kitaplar çerçevesinde tartışmak paradoksal görünebilir.¹⁸ Ne var ki, *Annales* hareketinin uzun vadede (hem meslekten olanlar hem de genel okur üstünde) en fazla etki yaratan çalışmaları monografilerden oluşur.

Hareket geçmiş yıllarda genellikle üç ya da dört kişiyle eşitlenebilirmişçesine tartışıldı. Lucien Febvre, Marc Bloch, Fernand Braudel ve öbür adların bazılarının göz kamaştırıcı çalışmalar ürettiğine kuşku yok. Gelgelelim, başka birçok düşünsel harekette olduğu gibi bu hareket de birçok kişinin önemli katkılarda bulunduğu kolektif bir girişimdir. Bu husus üçüncü kuşak söz konusu olduğunda çok bariz hâle gelse de, Braudel'in egemenliğindeki dönem ile kurucuların dönemi için de geçerlidir. Lucien Febvre daha 1936 gibi erken bir tarihte ekip çalışmasının hayâlini kuruyordu.¹⁹ Savaştan sonra bu hayâl gerçekleşti. Fransız tarihi hakkında yapılması tasarlanan ekip çalışmasında toplumsal yapının tarihine, tarımsal üretkenlik tarihine, on sekizinci yüzyılda kitabın tarihine, eğitim tarihine, on dokuzuncu yüzyıldaki zorunlu askerlik hakkında yapılması planlanan bilgisayar destekli bir incelemeye yer veriliyordu.

¹⁸ Dergi üstüne bir inceleme için bkz. Wesseling ve Oosterhoff (1986).

¹⁹ "Pour une histoire dirigée", Febvre (1953)'de yeniden yayımlandı, s. 55-60.

Elinizdeki incelemeyi, *Annales*'e verilen yanıtları, gerek hayranlık dolu yanıtları gerekse eleştirel yanıtları gözden geçirerek, dünyanın farklı bölgelerinde ve farklı disiplinlerde nasıl karşılanıp kullanıldığını değerlendirerek ve tarih incelemelerinin tarihinde *Annales*'in nasıl bir yer işgal ettiğini saptamaya girişerek bitiriyorum. Kitabın nispi kısalığına rağmen, okurların bu hareketi bir bütün olarak görmelerini sağlamayı amaçladım.

TARİHYAZIMI ALANINDAKİ ESKİ REJİM VE MUHALİFLERİ

Lucien Febvre ve Marc Bloch, Fransız Tarih Devrimi diyebileceğimiz bir ayaklanmanın önderleriydi. Bununla birlikte, devrimcilerin eylemlerine bir anlam verebilmemiz için, alaşağı etmek istedikleri eski rejim hakkında bir parça bilgilenmemiz zorunlu. Bu rejimi gerek anlamak gerekse betimlemek için de kendimizi 1900 yılı civarındaki, yani Febvre ve Bloch'un birer öğrenci oldukları bir zaman kesitindeki Fransa'nın durumuyla sınırlı tutmamamız gerekir. Tarih incelemelerinin uzun dönemli tarihini kısaca gözden geçirmemiz gerekir.

Herodotus ve Thukydides'in çağından beri Batı'da tarih çeşitli janrlar içerisinde –manastır vakayinameleri, siyasi anılar, antika meraklısı denemeler vb– yazıldı. Gelgelelim, büyük adamların –şeflerin ve kralların– yaptıkları büyük işlerin öyküsü olarak sunulan siyasi ve askerî olayların anlatısı, uzun

bir süre tarihyazımının başat biçimi oldu. Bu başat biçim ilk ciddi itirazlarla Aydınlanma döneminde karşılaştı.²⁰

Bu dönemde, yani on sekizinci yüzyıl ortalarında İskoçya, Fransa, İtalya, Almanya ve başka yerlerde bazı yazarlar ve bilginler “toplum tarihi” dedikleri bir tarihi, savaşlarla ve siyasetle sınırlı olmayan yasaları, ticareti, değer ölçülerini (morals) ve Voltaire’in ünlü *Essai sur les mœurs*’ünün merkezinde yer alan “hayat tarzını” (manners) incelemelere dahil eden bir tarihi kendilerine uğraş edinmeye başladı.

Bu bilginler, feodal sistem ya da İngiliz Meşrutiyeti (British Constitution) gibi yapıların tarihi üstünde yoğunlaşabilmek için, bir keresinde Glasgowlu John Millar’ın “vülger tarihçinin ele aldığı ayrıntıları dolduran genel olaylar yüzeyi” dediği olayları bir köşeye bıraktı. Bu bilginlerin bazıları geçmişteki tutumların ve değerlerin yeniden inşasıyla, özellikle de “şövalyelik” denilen değer sisteminin tarihiyle uğraşırken, başkaları sanat, edebiyat ve müzik tarihiyle uğraşıyordu. On sekizinci yüzyılın sonuna gelindiğinde, bu enternasyonal bilginler grubu son derece önemli bir eserler demeti üretmişti. Bazı tarihçiler, özellikle de *Roma İmparatorluğu’nun Çöküşü* adlı eserinde Edward Gibbon, bu yeni sosyo-kültürel tarihi siyasi olaylar anlatısıyla bütünleştirdi.

Gelgelelim, tarih alanında Leopold von Ranke’yle özdeşleştirilen “Kopernik Devrimi”nin sonuçlarından biri, toplumsal ve kültürel tarihi marjinalleştirmek ya da daha doğrusu yeniden marjinalleştirmek oldu. Gerçi, Ranke’nin kendi uğraşları siyasi tarihle sınırlı değildi. Reform hareketi ve Karşı-Reform hakkında yazmış ve toplum, sanat, edebiyat ya da bilim tarihini reddetmemişti. Buna rağmen, Ranke’nin öncülük ettiği hareket ve formülleştiği yeni tarih paradigması, on sekizinci yüzyılın “yeni tarih”inin altını oydu. Ranke’nin arşiv kaynaklarının incelenmesine verdiği önem, toplumsal ve

²⁰ İlave ayrıntılar ve göndermeler için bkz. Burke (1988).

kültürel tarih üstüne çalışanların sırf birer *dillettanti* gibi görünmelerini sağladı.

Ranke'nin tilmizleri ustanın kendisinden bile dar kafalıydı; bu yüzden, tarihçilerin birer profesyonel olmaya can attıkları bu dönemde, siyasi-olmayan tarih, yeni akademik disiplinden dışlandı.²¹ Daha sonra on dokuzuncu yüzyılda kurulan *Historische Zeitschrift* (1856'da kuruldu), *Revue Historique* (1886) ve *English Historical Review* gibi yeni profesyonel dergiler siyasi olayların tarihi üstünde yoğunlaştı (*English Historical Review*'ün birinci sayısındaki önsözde "Devletler ve siyaset" üstünde yoğunlaşmanın amaçlandığı duyuruluyordu). Yeni profesyonel tarihçilerin idealleri, Fransız tarihçiler Langlois ve Seignebos'nun yazdıkları *Tarih İncelemelerine Giriş* (1897) gibi tarih metodu kitaplarında dile getiriliyordu.

On dokuzuncu yüzyılda muhalif sesler de işitilmekteydi elbet. Rönesans hakkındaki kendi tarih incelemelerini aşağı yukarı aynı tarihlerde, 1855 ve 1860 yıllarında yayımlayan Michelet ve Burckhardt, tarih konusunda Rankecilerinkinden daha kapsamlı görüşlere sahipti. Burckhardt tarihi üç güç – devlet, din ve kültür – arasındaki etkileşim alanı olarak görürken, Michelet bugün bizim "aşağının perspektifinden tarih" (history from below) adını vereceğimiz bir tarihin, kendi sözleriyle ifade etmek gerekirse, "ıstıraplarını dile getirme gücünden yoksun bir hâlde ıstırap çeken, çalışan, çürüyen ve ölen insanların tarihinin" yazılması için çağrıda bulunuyordu.²²

* Amatörler; "Güzel sanatlarla bir meslek olarak değil, bir merak olarak uğraşan kişi; bu nedenle de sanata ve bilimlere ciddi ya da sistemli ilgi duymayan kişi; amatör", Y. Salman, G. Varım, S. Keser, *Ortak Kültür Sözlüğü*, İstanbul: Tümm zamanlar yayıncılık, 1992, s. 39.

²¹ Bu süreç hakkında bkz. Gilbert (1965) ve Boer (1987)

²² Michelet (1842), s. 8.

Benzer şekilde, eski çağ tarihiyle uğraşan Fransız tarihçi Fustel de Coulanges'ın şaheseri *The Ancient City* (1864), siyaset ya da olaylardan ziyade din, aile ve ahlâk tarihi üstünde yoğunlaşmıştı. Bu arada Marx da Ranke'ninkine alternatif bir tarih paradigması önermişti. Marx'ın tarih görüşü, değişimin temel nedenlerini toplumsal ve ekonomik yapılar içerisindeki gerilimlerde aramak gerektiğini bildiriyordu.

Siyasi tarihin muhalifleri arasında belki de en örgütlü tarihçiler ekonomiyle uğraşanlardı. Örneğin, Strasbourg'da (daha doğrusu, o tarihte hâlâ Almanya'nın bir parçası olduğu için, Strasbourg'da) 1872 yılından beri hocalık yapan Gustav Schmoller önemli bir tarih okulunun önderiydi. Toplumsal ve ekonomik tarihle uğraşan bir dergi olan *Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte* 1893 yılında kurulmuştu. Britanya'da William Cunningham'ın *Growth of English Trade* (İngiliz Ticaretinin Gelişimi) ve J.E. Thorold Rogers'ın *Six Centuries of Work and Wages* (İş ve Ücretlerin Altı Yüzyılı) gibi klasik ekonomik tarih incelemeleri 1882 (birincisi) ve 1884 (ikincisi) yıllarına kadar uzanır.²³ Fransa'da on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Henri Hauser, Henri See ve Paul Mantoux ekonomik tarih üstüne yazmaya başlamışlardı.²⁴

On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, siyasi tarihin egemenliği ya da Schmoller'in deyişiyle "emperyalizmi" sık sık itirazlarla karşılaşmaya başlamıştı. Örneğin, J. R. Green, *Short History of English People* (İngiliz Halkının Kısa Tarihi) (1874) adlı çalışmasına şu cüretkâr sözlerle başlıyordu: "Cressy'den ziyade Chaucer'e," Yorkçular ve Lancasterciler

²³ Coleman (1987), s. 38 ve sonrası.

²⁴ Hauser (1899); See (1901); Mantoux (1906).

* Geoffrey Chaucer (1340-1400) "İngiliz şiirinin kurucularındandır. 1359'da Fransızlara tutsak düştü. Ertesi yıl III. Edward onu tutsaklıktan kurtardı. Bundan sonra Edward'ın yanında kaldı. On yıl süreye dışişlerinde görevler aldı. Kralın sarayındayken 'Romen de la

arasındaki ufak tefek sürtüşmelerden* ziyade Caxton'a," Elizabeth'in Kadiz'deki zaferinden"" ziyade Yoksulları Koruma Yasasına, Young Pretender'in"" kaçıışından ziyade Metodist Canlanmaya""a ağırlık verdim".²⁵

ros'u çevirdi. Ama onun en ünlü eseri *Canterbury Hikâyeleri*'dir. Çeşitli aşk şiirleriyle ün yapmıştır. Birçok kısa trajedileri vardır", Seyit Kemal Karaalioğlu, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul: İnkalap ve Aka Kitabevleri, 1983, s. 146.

* İngiltere'de 1450-1485 yılları arasında Lancaster (simge, kırmızı gül) ile York (simge, beyaz gül) hanedanları arasında, ikisi de III. Edward'ın soyundan geldikleri için taht üstünde hak iddia eden hanedanlar arasında yaşayan ve "İki-Gül savaşı" olarak bilinen çatışmalar kastedilmektedir. "İki-Gül savaşı: İngiltere'de 1450-1485 arasında Plantagenet'lerin iki kolunu karşı karşıya getiren iç savaş. Beyaz gül armalı York kolu ile kırmızı gül armalı Lancaster kolu, taht üstünde hak iddia ediyordu." *Meydan Larousse*, s. 247. (çn).

" William Caxton (1422-1491). İlk İngiliz matbaacı. Matbaacılık zanaatını Almanya'da 1471 yılında öğrenci ve İngilizce yayımlanan ilk matbu kitap olan *Recuyell of the Historyes of Troye*'u 1474 yılında yayımladığı Belçika'da bir matbaa kurdu; daha sonra 1476 yılında Londra'ya yerleşti. Burada İngiltere'nin ilk matbu kitabını yayımladı: *Dictes or Sayengis of the Philosophers* (1477). *Webster's New World Encyclopedia*, 1992, s. 214 (çn).

"" Elizabeth I (1533-1603). İngiltere'yi 1558-1603 yılları arasında yöneten kraliçe. İspanya'ya karşı açılan savaşta İspanyol donanması "Yenilmez Armada" 1588 yılında darmadağın oldu.

"" İskoç ve İngiliz tahtları üstüne hak iddiasında bulunan Charles Edward Stuart'ın (1720-1788) takıma adı. "James Stuart'ın büyük oğlu ve James II'nın torunu, Stuartların tahtını tekrar ele geçirmek için İskoçya'ya bir çıkarma yaptı, Preston'da İngilizleri yendi (1745), fakat Culloden'da yenildi (1746). Böylece Stuartların taht kavgası kaybedilmiş oluyordu". *Meydan Larousse*, s. 911. (çn).

"" "Metodizm: XVIII. yüzyılda John Wesley'in ortaya attığı dini akım ve Hristiyan tarikatı. XVI. yüzyıldan beri, dindarlık ve ermişlik yolundaki her çeşit deneme 'metod'u için kullanılan *metodizm* ve 'methodist' terimleri bugün 'XVIII. yüzyılın büyük İngiliz reformu ile

Yeni sosyoloji disiplininin kurucuları da buna benzer görüşler açıklıyordu. Örneğin, Auguste Comte, “işe yaramaz anekdotları irrasyonel bir merak duygusuyla körü körüne derleyenlerin çocuksu bir tarzda inceledikleri ufak ayrıntılar’la dalga geçiyor ve ünlü bir sözünde, “adların yer almadığı tarih” şeklinde betimlediği bir tarih incelemesi çeşidini savunuyordu.²⁶ Herbert Spencer’in de benzer bir şikâyeti vardı: “Kralların biyografileri toplum bilimine (social science) hemen hiç ışık tutmaz (ve çocuklarımıza öğretebileceği pek bir şey yoktur)”.²⁷ Yine benzer şekilde, Emile Durkheim, tikel olayları (evenements particuliers), belli bir ulusun gerçek tarihinden ziyade görünüşünü, “yüzeysel tezahürlerini” yansıttıkları gerekçesiyle bir kenara fırlatıyordu.²⁸

Siyasi tarihi hedef alan eleştiriler 1900 civarlarında özellikle keskinleşmiş ve onun yerine neyin koyulması gerektiğini bildiren öneriler verimli olmaya başlamıştı.²⁹ Bu dönem Almanya’da “Lamprecht tartışması” adı verilen yıllardı. Leipzig’de hocalık eden Karl Lamprecht, sırf bireylerin yer aldığı siyasi tarihi, halkın tarihi olan kültürel ya da ekonomik tarihin karşıtı olarak ele alıyordu. Daha sonra tarihi “öncelikle sosyopsikolojik bir bilim” olarak tanımlamıştı.³⁰

Birleşik Devletler’de Frederick Jackson Turner’ın “vahşi hayat ile yerleşime açılmış olan bölgeler arasındaki sınırların

bu reformun taraftarları ve onu sürdüren kiliseler’ anlamına gelmektedir.”, *Meydan Larousse*, s. 681.(çn).

²⁵ Himmelfarb’ın (1987), s. 152’de belirttiği gibi, Green’in metni bu iddiaların bazılarını yalanlar.

²⁶ Comte (1864), ders 52, s. 10 ve sonrası.

²⁷ Spencer (1861), s. 26.

²⁸ Durkheim (1896), s. v.

²⁹ Karş. Iggers, “The Crisis of the Conventional Conception of ‘Scientific’ History” (1975), s. 27.

³⁰ Lamprecht (1894) önsöz; Lamprecht (1904). Hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Weintraub (1966), 4. Bölüm.

Amerikan tarihindeki önemi”ne dikkati çeken ünlü çalışması (1893) siyasi olaylar tarihinden net bir kopuşu gerçekleştirirken, yeni yüzyılın başında James Harvey Robinson “Yeni Tarih” sloganı altında bir hareket başlatmıştı. Robinson’a göre, “Tarih, insanın yeryüzünde ilk boy gösterdiği andan itibaren geride bıraktığı tüm işleri, tüm kalıntıları içerir”. Metod sorununa gelince, “Yeni Tarih, antropologlar, ekonomistler, psikologlar ve sosyologların insan hakkında yaptıkları tüm keşiflerden faydalanacaktır”.³¹

Tarihin mahiyeti Fransa’da da 1900 yılı civarlarında canlı bir tartışma konusuydu. Tarih alanındaki egemen örgütün dar kafalılığını abartmamak gerekir. *Revue Historique*’in kurucusu Gabriel Monod, Alman “bilimsel” tarih anlayışına duyduğu hayranlığı şahsen tanıdığı ve biyografisini yazdığı Michelet hakkındaki beğenisiyle bir araya getirmişti ve kendisi de öğrencileri Hauser ile Febvre’ün takdirini kazanmıştı.

Yine bunun gibi, Fransa’da o dönemde faaliyet gösteren en önemli tarihçilerden biri olan Ernest Lavisse, 1900 ile 1912 yılları arasında yayımlanan on ciltlik Fransa tarihinin genel editörüydü. Kendi uğraşları Büyük Frederick’ten XIV. Louis’e kadar öncelikle siyasi tarih üstünde yoğunlaşıyordu. Buna rağmen, bu on ciltte açığa vurulan tarih anlayışı oldukça kapsamlıydı. Giriş bölümü bir coğrafyacı tarafından yazılmış, Rönesans hakkındaki bölüm bir kültür tarihçisince kaleme alınmış ve Lavisse’in XIV. Louis dönemi hakkında kendi kaleminden çıkan döküm, sanatlara ve özellikle kültür siyasasına (policy) geniş bir yer ayırmıştı.³² Başka bir anlatımla, döne-

³¹ Robinson (1912). Hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Hendricks (1946).

³² Lavisse 1900-12). Coğrafyacı Paul Vidal de la Blache ve kültür tarihçisi ise Henri Lemonnier idi. Lavisse hakkındaki bir çalışma için bkz. Boer (1987), s. 205 ve sonrası.

min egemen profesyonel tarihçilerinin yalnızca siyasi olaylar anlatısıyla uğraştığını düşünmek yanlış olur.

Buna rağmen sosyal bilimciler tarihçileri hâlâ tam öyle algılıyordu. Durkheim'ın tikel olayları bir kenara itmesine daha önce değinmiştim. Durkheim'ın izleyicisi ekonomist François Simiand, ünlü bir yazısında, kendi deyişiyle "tarihçiler kabilesinin putları"na saldırırken bu yolda daha da ileri gitmişti. Simiand'a göre, yıkılması gereken üç put vardı. Birincisi, "siyaset putu"; Siyasi olaylara abartılı bir önem verilerek sürekli siyasi tarihle, siyasi olaylarla uğraşma". İkincisi, "birey putu" –başka bir anlatımla, sözümlü ona büyük adamlara verilen ölçüsüz önem; öyle ki, kurumlar hakkındaki incelemeler bile bir Ponchartrain'in* Paris Parlamentosu'nda verdiği mücadelenin anlatımı biçiminde sunulmaktadır. Son olarak, "kronoloji putu": yani "köken incelemelerine dalıp kendini kaybetme alışkanlığı".³³

Annales bu üç temaya da değer verecekti; bu temalara daha sonra tekrar değineceğiz. Tarihçiler kabilesinin putlarına karşı gerçekleştirilen taarruzda kabile reislerinden birinden, Lavissee'in koruyucusu, Sorbonne'da çalışan ve tarih incelen-

* Pontchartrain (Luis Phelypeaux, -kontu), Fransız siyaset adamı (Paris 1643-1727), Pontchartrain'in (Paul Phelypeaux) torunu. Paris parlamentosunda danışman oldu (1661). Fouquet'nin yargılanmasına karşı çıktı. Bretagne parlamentosuna başkanlık yaptı (1677), maliye genel müfettişliğine getirildi. (1689-1699), bahriye nazırı ve saray nazırı oldu (1690-1699). Savaş masraflarını karşılamak için soyluluk unvanlarının satışını, iç borçlanmaları arttırdı ve 'şahıs vergisi'ni koydu (1695). Pahalıya mâl olan donanma savaşı yerine korsanlığa önem verdi (1691) ve idareye kuvvetli bir muhasebe usulü getirdi. Başbakan olunca (1699-1714), Fransız Kilisesinin hürriyetini savundu, Charles II'nin vasiyetnamesinin kabulünü sağladı ve 1709'dan başlayarak barışın kurulmasına çalıştı. 1714'te siyasetten çekildi". *Meydan Larousse*, s. 259.(çn).

³³ Simiand (1903).

mesi hakkındaki ünlü bir giriş kitabının müşterek yazarı olan Charles Seignebos'dan özellikle söz ediliyordu.³⁴ Reformcuların karşı çıktıkları her şeyi Seignebos'nun simgeler hale gelmesi belki de bu yüzdendir. Aslına bakılırsa, Seignebos yalnızca siyaset tarihçisi değildi, medeniyet konusunda da çalışmalar yapmıştı. Gerçi, tarih ile toplum bilimleri arasındaki, bağlantıya ilgi duyuyordu duymasına; ama bu bağlantı konusundaki görüşleri, Simiand'ın ya da çalışmalarını keskin bir şekilde eleştiren Febvre'ün görüşlerine ters düşüyordu. Simiand'ın eleştirisi yeni bir dergide, *Revue de Synthèse Historique*'de çıkmıştı. Bu dergi, tarihçilerin öbür disiplinlerle, bilhassa psikoloji ve sosyolojiyle işbirliği yapmalarını teşvik etmek gayesiyle 1900 yılında, büyük bir düşünsel girişimci olan Henri Berr tarafından kurulmuştu. Berr, kendi deyişiyle "tarihsel" ya da "kolektif" bir psikolojinin üretilmesi beklentisiyle kurmuştu bu dergiyi.³⁵ Başka bir anlatımla, Amerikalıların "psiko-tarih" dedikleri inceleme çeşidi, 1950'li yılların ve Erik Erikson'un ünlü *Young Man Luther* adlı incelemesinin epey öncesine uzanır.³⁶

Berr'in disiplinlerarası işbirliği yoluyla başarılabileceğini umduğu tarihsel psikoloji ideali, bu dergide yazan iki genç adamı çok etkilemişti. Bu iki gencin adları Lucien Febvre ve Marc Bloch idi.

³⁴ Langlois ve Seignebos (1897).

³⁵ Siegel (1983).

³⁶ Erikson (1954).

KURUCULAR: LUCIEN FEBVRE VE MARC BLOCH

Annales hareketinin birinci kuşagında bir değil, iki önder vardı: On altıncı yüzyıl uzmanı olan Lucien Febvre ile ortaçağ uzmanı Marc Bloch. Tarihe yaklaşımları birbirine oldukça benzeyen bu iki kişi çok farklı mizaçlara sahipti. Bloch'tan sekiz yaşı büyük olan Febvre dışa dönük, cevval, isteklerini yerine getirmeyen meslektaşlarıyla kavga etmekten çekinmeyen sert bir mizaç sergilerken, İngilizler gibi çekincelerle ve duygularını belli etmeksizin konuşan Bloch'un dingin, ironik ve ketum bir kişiliği vardı.³⁷ Bu farklılıklara rağmen ya da bu farklılıklar sayesinde bu iki insan iki savaş arasındaki yirmi yıl boyunca birbirleriyle gayet uyumlu bir şekilde çalıştı.³⁸

³⁷ Bir *combatif et vehement* (kavgacı ve coşukulu) olarak Febvre hakkında bilgilenmek için bkz. Braudel (1953a), s. 15.

³⁸ Bazı anlaşmazlıklara řu çalışmada değiniliyor: Fink (1989), s.185, 200, 261.

I. İLK YILLAR

Lucien Febvre, École Normale Superior'a 1897 yılında girdi. École bu tarihte Paris Üniversitesi'nden tamamen ayrıydı. Ecole, "Jowett'in* Balliol Koleji'nin Fransız muadili" denilen küçük ama düşünsel etki gücü büyük bir kolejdi.³⁹ Yılda kırk kadar öğrenci kabul ediyordu ve geleneksel İngiliz özel paralı kolejler tarzında örgütlenmişti (Öğrencilerin hepsi yatılı okuyordu ve katı bir disipline maruzdu).⁴⁰ Eğitim lecture** tarzında değil seminer*** tarzında yapılıyordu ve bu seminerler farklı disiplinlerden gelen kalburüstü bilginler tarafından veriliyordu. Febvre, felsefeci Henri Bergson'a bariz bir şekilde "alerjik" olmasına rağmen, Bergson'un dört meslektaşından çok şey öğrenmişti.⁴¹

Bergson'un bu dört meslektaşından biri, tarihçiler ve sosyologlarla işbirliği yapmaya çalışan ve bu yaklaşımı teşvik etmek için *Annales des Geographie* (1891) dergisini kurmuş olan coğrafyacı Paul Vidal de la Blache idi.⁴² Ecole'deki bu hocalardan ikincisi, çalışmalarının büyük kısmı kendi deyişiyle "prelojik düşünce"ye ya da "ilkel zihniyet"e hasredilmiş olan felsefeci-antropolog Lucien Levy-Bruhl idi. "İlkel zihniyet" teması Febvre'ün çalışmalarında 1930'lu yıllarda su yüzüne

* "Jowett, Benjamin: İngiliz Protestan ilahiyatçısı (Camberwell 1817-Oxford 1893). Yunanca profesörüydü. 1842'den itibaren Oxford'da Balliol College'i yönetti, pedagog ve tenkitçi olarak ün kazandı", *Meydan Larousse*, s. 708.

³⁹ Lukes (1973), s. 45.

⁴⁰ Peyrefitte (1946).

** Lecture: Üniversitelerde bir topluluğa belli bir konu üstüne uzun bir söylev çekme tarzında yapılan ders.

*** Seminer: Toplu çalışma; bir öğretim üyesinin önderliğinde bir konuyu incelemek veya tartışmak için genellikle ileri düzeydeki öğrencilerden oluşan bir grup.

⁴¹ Febvre ve Bergson hakkında bkz. Braudel (1972), s. 465.

⁴² Vidal hakkında bkz. Buttimer (1971), s. 43 ve sonrası.

çıkar. Üçüncü hoca, biçimler tarihine değil, imgeler tarihine – günümüzdeki genel adıyla “ikonografi”– yoğunlaşan ilk araştırmacılardan birisi olan sanat tarihçisi Emile Male idi. Male’in on üçüncü yüzyıl dinsel sanatı hakkındaki ünlü incelemesi, Febvre’ün Ecole’e girdiği 1898 yılında yayımlanmıştı. Febvre’ün sözünü ettiğimiz hocalarından dördüncüsü ise, Durkheim’ın öğrencisi olan ve bilhassa dilin toplumsal boyutlarıyla uğraşan dilbilimci Antoine Meillet idi. Febvre’ün Meillet’ye hayranlığı ve dilin toplumsal tarihine duyduğu ilgi, 1906 ve 1926 yılları arasında Henri Berr’in *Revue de Synthèse Historique* dergisinde dilbilimcilerin kitapları hakkında kaleme aldığı bir dizi kitap tanıtım yazısında açıkça görülebilir.⁴³

Febvre, daha önceki tarihçilere şükran duyduğunu belirtmekten de kaçınmadı. Hayatı boyunca Michelet’nin hayranı olmaya devam etti. Sanat tarihçisi Louis Courajod’la birlikte Burckhardt’ı “ustalarından” birisi olarak gösterdi. Ayrıca, çalışmaları üstündeki şaşırtıcı bir etkiyi, Sol-kanat siyasetçi Jan Jaures’nin, Febvre’ün deyişiyle “ekonomik ve toplumsal kuramlar hakkında çok zengin” bir çalışma olan *Histoire socialiste de la révolution française*’in (1901-3) etkisini de teslim etmişti.⁴⁴

Jaures’nin etkisi Febvre’ün doktora tezinde görülebilir. Febvre çalışma konusu olarak on altıncı yüzyıl sonlarının Franche-Comte’unu, yani aynı zamanda kendi memleketi ve o tarihte İspanya kralı II. Felipe’nin yönetimi altında olan Besançon bölgesini seçmişti. Bu tezin başlığı, “Philippe II et la Franche-Comte”, çalışmanın gerek toplumsal ve kültürel tarihe gerekse siyasi tarihe yapılmış önemli bir katkı olduğu gerçeğini perdeler. Tezde yalnızca Hollanda Ayaklanması ve mutlakiyetçiliğin doğuşu değil, aynı zamanda “iki rakip sınıf

⁴³ *Revue de Synthèse Historique*, 12 (1906), 249-61; 23 (1911), 131-47; 27(1913), 52-65; 38 (1924), 37-53; 42 (1926), 19-40.

⁴⁴ Febvre (1953), s. vi. Karş. Venturi (1966), s. 5-70.

arasındaki şiddetli mücadele”, iflas etme sürecine girmiş çöken soyluluk ile bu sınıfın malikanelerini ucuza kapatmakta olan ticaret burjuvazisi ve hukukçular arasındaki şiddetli mücadele inceleniyordu. Bu yaklaşım Marksist bir şema gibi görünür ama Febvre bu iki grup arasındaki mücadeleyi “yalnızca ekonomik olmayıp, aynı zamanda bir fikirler ve duygular çatışması” olarak betimlemesi yüzünden Marx’tan keskin bir şekilde ayrılıyordu.⁴⁵ Febvre’ün bu çatışma hakkındaki yorumu, toplumsal güçleri bireysel tutkularla bir araya getiren ve “Marx’la maddeci olurken aynı anda Michelet’yle gizemci” olduğunu iddia eden Jaures’nin yorumundan farklı değildi.⁴⁶

Febvre’ün incelemesinin dikkatlerin üstünde toplayan ve etkili olmuş başka bir özelliği, ele aldığı bölgenin ayrıksı hatlarının taslağını sunan coğrafi girişiydi. *Annales* okulunun 1960’lardaki eyalet (provincial) monografilerinde neredeyse *de rigueur* olan coğrafi giriş bölümünü Braudel’in ünlü Akdeniz Dünyası’nın bir benzeri saymamak için hiçbir neden yoktuysa da, bu giriş Braudel tarafından yazılmamıştı.

Febvre, konu hakkında *La terre et l’évolution humaine* adlı bir inceleme (*Revue de Synthèse Historique* dergisinin editörü Henri Berr’in teşvikiyle) yayımlayacak denli tarihsel coğrafyaya ilgi duyuyordu. Bu inceleme Birinci Dünya Savaşı’ndan önce tasarlanmış ama kitabın yazarı üniversite hocalığına ara verip makineli tüfek üreten bir şirkette şeflik yapmaya başlayınca kesintiye uğramıştı. Febvre savaştan sonra bir meslektaşıyla birlikte bu inceleme üstünde tekrar çalışmaya başladı. İnceleme 1922 yılında yayımlandı.

⁴⁵ Febvre (1911), s. 323.

⁴⁶ Jaures (1901), s. 65 ve sonrası.

* “Vazgeçilemez; kesinlikle gerekli; davranış kurallarının gerektirdiği biçimde; toplumun öngördüğü; zorunlu”, Y. Salman, G. Varım, S. Keser, *Ortak Kültür Sözlüğü*. İstanbul: Tümtzamanlar Yayıncılık, 1992, s. 38.

Meslekten gelmeyen bir yabancının eseri olduğunda profesyonel coğrafyacıardan bazılarının canını sıkıan bu kapsamlı deneme, Febvre'ün eski hocası Vidal de la Blache'ın fikirlerini geliştiriyordu. Febvre'ün yetişmesinde farklı bir açıdan önem taşıyan ad, Alman coğrafyacı Ratzel idi. Febvre, ancak meslektaşlarının yargılarına kafası bozulduğu zaman kendi fikirlerini kolayca üretebilen bir tür entelektüel kapalı kutuydu. Ratzel, insan coğrafyasının** (kendi adlandırmasıyla *Anthropogeographie* 'nin) başka bir öncüsüydü; ama Vidal de la Blache'dan farklı olarak, fiziksel çevrenin insanın akıbeti üstündeki etkisine ağırlık veriyordu.⁴⁷

Coğrafi belirlenimcilik ile insanın eylem özgürlüğü arasındaki bu tartışmada Febvre, Vidal'i tüm içtenliğiyle destekleyerek Ratzel'e saldırdı, belli bir çevrenin dayattığı koşullara çeşitli tepkiler verilebileceğini vurguladı. Febvre'e göre, zorun-

** "İnsan coğrafyası (beşeri coğrafya): Coğrafyanın genel tanımı yeryüzünün yüzeyini, biçimini, fiziksel özelliklerini, doğal ve siyasal ayrımlarını, iklimini ve üretimini konu alan bilim olarak yapılır... İnsan coğrafyası dalının öncülüğünü Fransız coğrafyacı Vidal de la Blache yapmıştır (bkz. *Human Geography*, 1918)...İnsan coğrafyası, insan toplulukları ile bu toplulukların üzerinde yaşadıkları toprak parçası arasındaki etkileşim (üstünde) yoğunlaşır. Ana akımdaki sosyolojik kuram ve araştırmalar (kır ve kent sosyologlarını saymazsak) son zamanlara kadar bu akımı büyük ölçüde görmezlikten gelmişlerdir. Sosyoloji ile coğrafya arasındaki ilk uzlaşma, Marksizmin insan coğrafyası (özellikle bkz. David Harvey, *Social Justice and the City*, 1973) ve kent ekolojisi üzerindeki etkisinin sonucunda gerçekleşmiştir. Ondan sonra, mekânsal düzlemde belirlenmiş ilişkilerin toplumsal yapı ve süreç açısından (ve bunun tersi bir ilişkideki) önemiyle ilgili daha geniş kapsamlı bir tartışma yaşanmıştır. Bu konudaki çarpıcı katkılardan birisi, Anthony Giddens'in mekânı (ve zamanı) kendi toplumsal yapılaştırma kuramına dahil edışıdır...", Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. O. Akınhay-D. Kömürücü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 341.

⁴⁷ Ratzel hakkında bkz. Buttner (1971), s. 27 ve sonrası.

luluklar değil yalnızca olabilirlikler vardı. (*Des necessites, nulle part. Des possibilities, partout*).⁴⁸ Febvre'ün gözde örneklerinden birini zikretmek gerekirse, bir ırmağı toplumun biri engel olarak görürken, başka bir toplum bir yol olarak görebilir. Kolektif tercihi belirleyen etken, son analizde, fiziksel çevre değil, insanlardır; insanların hayat tarzları ve tutumlarıdır. Buna dinsel tutumlar dahildir. Febvre, ırmaklar ve yollar hakkında yaptığı bir tartışmada hac güzergâhlarına değinmeyi de unutmamıştı.⁴⁹

Bloch'un kariyeri Febvre'ünkünden çok farklı değildi. Bloch da babasının eski çağ tarihi üstüne ders verdiği Ecole Normale'e girdi ve Bloch da Meillet ve Levy-Bruhl'den ders aldı. Gelgelelim, yaşlılık dönemi çalışmalarını tartışırken savunacağım gibi, Bloch, kaydını yaptırdığı tarihte Ecole'de hocalık etmeye başlayan sosyolog Emile Durkheim'dan çok şey öğrenmişti. Kendisi de Ecole'ün eski mezunlarından olan Durkheim, Fustel de Coulanges'la yaptığı incelemeler esnasında tarihi ciddiye almayı öğrenmişti.⁵⁰ Bloch, yaşlılık döneminde, klasist Louis Gernet ve sinolog Marcel Granet gibi kendi kuşağında birçok tarihçinin dikkatle takip ettiği Durkheim'ın *année Sociologique* dergisine ne kadar derinden şükran duyduğunu bildirmişti.⁵¹

Bloch, çağdaş siyasete duyduğu ilgiye rağmen Ortaçağ üstünde uzmanlaşmayı tercih etti. Febvre gibi o da tarihsel coğrafyayla ilgileniyordu; 1913 yılında hakkında bir inceleme yayımladığı Île-de-France onun uzmanlık bölgesiydi. Île-de-

⁴⁸ Febvre (1922), s. 284.

⁴⁹ Febvre (1922), s. 402 ve sonrası.

⁵⁰ Lukes (1973), s. 58 ve sonrası.

⁵¹ Karş. Bloch. *Annales* (1935), s. 393: "*A la vieille annee les historiens de ma generation ont du plus qu'ils ne sauraient dire*" ("Benim kuşağımdan tarihçiler, eski yıllarda yapılmış olan çalışmalara ifade edebileceklerinden fazlasını borçludur". (çn).

France incelemesi, yine Febvre gibi Bloch'un da sorun-odaklı bir düşünme tarzına sahip olduğunu gösterir. Bir bölge incelemesinde bölge nosyonunu sorgulayacak kadar ileri gitti ve bu nosyonun nasıl tanımlanacağını, ele alınan soruya bağlı olduğunu savundu. "Feodalizmle ilgilenen bir hukuk bilgini-nin, modern dönemde taşradaki mülkiyet yapısının geçirdiği evrimi inceleyen ekonomistin ve halk lehçeleri üstünde çalışan filologun gelip tam aynı sınırdaki durmalarını beklemenin bir gerekçesi var mı?" diye soruyordu.⁵²

Bloch coğrafyaya Febvre'den daha az bağlıyken, sosyolojiye bağlılığı Febvre'ünkinden daha güçlüydü. Bununla birlikte, ikisi de disiplinlerarası bir düşünme tarzına sahipti. Örneğin, Bloch, bir yerel tarihçinin bir arkeolog, bir paleograf, bir hukuk tarihçisi vb. becerisine sahip olması gerektiğini vurguluyordu.⁵³ Bu iki insanın birbirleriyle yakınlaşması gerektiği besbelli ortadaydı. Strasbourg Üniversitesi'ne hoca olmalarıyla bu fırsat doğdu.

II. STRASBOURG

Ortam: Bloch ile Febvre'ün her gün biraraya geldikleri Strasbourg dönemi 1920'den 1933'e kadar yalnızca on üç yıl sürmüş olsa da, *Annales* hareketi açısından bu dönemin hayatî bir önemi vardı. Bu iki insanın çevresinde son derece canlı bir disiplinlerarası grubun olması, bu dönemin önemini daha da arttırıyordu.

Bu grubun biraraya geldiği ortamın da vurgulanması gerekir. Kent, Almanya'dan daha yeni geri alınmış olduğundan, Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda Strasbourg fiilen yeni bir üniversiteydi. Ortam düşünsel yeniliğe elverişliydi ve disip-

⁵² Bloch (1913), s. 122.

⁵³ Bloch (1913), s. 60-1.

liner sınırların aşarak fikir alışverişlerinin yapılmasını kolaylaştırıyordu.⁵⁴

Febvre hoca olarak, Bloch ise *maître de conférences* olarak 1920 yılında Strasbourg Üniversitesi'nde göreve başladık-tan kısa bir süre sonra, tanışıklıkları hızla olgunlaşarak dostluğa dönüştü.⁵⁵ Üniversitede yan yana olan odalarının kapısı hep açık duruyordu.⁵⁶ Sonu gelmeyen tartışmalarına bazen fikirlerine Febvre'ün önem verdiği sosyal psikolog Charles Blondel ve hafızanın toplumsal şartları üstüne 1925 yılında yayımladığı incelemeyle Bloch'u derinden etkileyen sosyolog Maurice Halbwachs gibi meslektaşları da katılıyordu.⁵⁷

Strasbourg fakültesinin başka bazı mensupları da Febvre ve Bloch'la aynı ilgileri paylaşıyordu ya da sonraları paylaşmaya başlamıştı. Muazzam *Histoire littéraire du sentiment religieux en France depuis la fin des guerres de religion*'ın (Fransa'da Din Savaşlarının Bitişinden İtibaren Dinsel Duygunun Edebi Tarihi) (1916-24) yazarı Henri Bremond, 1923 yılında Strasbourg'da ders vermişti. Bremond'un tarihsel psikolojiye duyduğu ilgi, Febvre'ün Reform Hareketi üstüne yaptığı çalışmaya ilham kaynağı olmuştu.⁵⁸ Zihniyetler tarihine duyduğu ilgi *Annales* kurucularının ilgi alanlarına yakın duran Fransız

⁵⁴ Bu dönemdeki Strasbourg hatıraları için bkz. Baulig (1957-8) ve Carbonell ve Livet (1983), s. 65 ve sonrasındaki Dollinger'a bakınız. Yeni bir üniversitenin faaliyete geçtiği ilk yıllarda ders vermiş birisi olarak (1960'ların başında Sussex'de), böyle bir ortamın nasıl düşünsel bir heyecan yaratabileceğini ve yenilikçi saikleri destekleyeceğini yakından biliyorum.

* Doçent; kıdemli hoca –çn.

⁵⁵ Febvre (1945), s. 391.

⁵⁶ Febvre (1953), s. 393.

⁵⁷ Blondel hakkında bkz. Febvre (1953), s. 3702-5. Halbwachs (1925), bu eseri Bloch tartışma konusu etmişti. *Revue de Synthèse Historique*, 40 (1925), 73-83.

⁵⁸ Febvre (1953) Bremond'u altı kez zikreder.

devrimi tarihçisi Georges Lefebvre, 1928 yılından 1937 yılına kadar Strasbourg'da ders verdi. Lefebvre'ün ünlü incelemesi "1789'un uyandırdığı büyük korku"nun, daha önce Marc Bloch'un söylenti hakkında yaptığı bir incelemeye çok şey borçlu olduğunu savunmak pek gerçek dışı olmayacaktır.⁵⁹ Tarihsel din sosyolojisinin bir öncüsü Gabriel le Bras da Strasbourg'da ders vermişti. Roma arena oyunları hakkındaki incelemesi 1923 yılında yayımlanan eski çağ tarihçisi Andre Piganiol, da, Bloch'un bu çalışmanın yayımlanmasından bir yıl sonra basılan bir incelemesinde – *The Royal Touch* (Kralın Dokunuşu)– görüldüğü gibi, antropolojiye ilgi duyuyordu.⁶⁰

Kralın Dokunuşu yüzyılımızın büyük tarih çalışmalarından biri olarak görülmeye lâyıktır.⁶¹ Bu çalışma İngiltere ve Fransa'da Ortaçağlardan on sekizinci yüzyıla kadar görülen bir inancı inceler. Bu inanca göre, "kralın şerri" olarak bilinen bir hastalık olan sıracı illetinden kralın dokunuşuyla ve bu amaçla düzenlenen, hastaya dokunma merasimiyle kurtulmak mümkündür; kral böyle bir iyileştirme gücüne sahiptir.

Konu bugün hâlâ marjinal görünebilir, 1920'lerde ise bütün marjinal görüldüğüne hiç kuşku yok –Bloch, İngiliz bir meslektaşının bu çalışma hakkında söylediği, "izlediğiniz bu tuhaf tâli yol" sözünü ironik bir tarzda zikreder.⁶² Oysa Bloch'a bakılırsa, kralın dokunuşu tam tersine bir tâli yol olmayıp, anayoldur her alanda *une voie royale*'dir." *Kralın Dokunuşu*, ana sorunları açıklığa kavuşturan bir vaka incelemesiydi. Yazar bir ölçüde haklı olarak, bu kitabın, krallık hak-

⁵⁹ Lefebvre (1932); Bloch; *Revue de Synthèse Historique* (1921).

⁶⁰ Piganiol (1923), bilhassa s. 103 ve sonrası, 141 ve sonrası. Piganiol hakkında bkz. Carbonell ve Livet (1983), s. 41 sonrasında F. Hartog.

⁶¹ Ginzburg (1965) ve Le Goff (1983)'deki etkileyici tartışmalar.

⁶² Bloch (1924), s. 18.

* Eşsiz yol, krallık yolu –çn.

kindaki fikirlerle uğraşmasından ötürü, “siyasi” teriminin gerçek, geniş anlamıyla (*au sens large, au vrai sens du mot*) Avrupa’nın siyasi tarihine yapılmış bir katkı olduğunu iddia ediyordu. “Kralın yarattığı mucize, her şeyden önce, üstün siyasi iktidar hakkındaki belli bir anlayışın dışavurumuydu.”⁶³

KRALIN DOKUNUŞU

Bu kitap, yukarıda belirttiğimden ayrı olarak üç açıdan daha göze çarpıyordu. Her şeyden önce, Ortaçağlar gibi konvansiyonel bir tarihsel dönemle kısıtlı değildi. Bloch, daha sonra *The Historian’s Craft*’da (Tarihçilik Mesleği) genel terimlerle formüleştireceği tavsiyeyi izleyerek, seçeceği dönemi kararlaştırırken önündeki sorunu esas almış, yani Braudel’in bir kuşak sonra “uzun sürenin tarihi” diyeceği bir dönem üstünde çalışmıştı. Bu uzun dönemli perspektif Bloch’u ilginç bazı yargılara ulaştırmıştı; bunlardan en fazla dikkati çeken, dokunma merasiminin on yedinci yüzyıla kadar, yani Descartes ve XIV. Louis’nin çağına kadar yaşamaya devam etmekle kalmayıp, bu çağda daha önce görülmedik ölçüde, yani hiç değilse XIV. Louis’nin dokunduğu hasta sayısının seleflerinin dokunduğu hasta sayısından çok daha fazla olması anlamında, serpilmiş olmasıdır. Bu merasim sırf bir “fossil” değildi.⁶⁴

İkinci olarak, kitap Bloch’un “dinsel psikoloji” dediği bilgi alanına yapılmış bir katkıydı. İncelemenin temel uğraşısı mucizeler tarihiydi ve insanların böyle “kolektif yanılsamalar” a inanmalarının nasıl mümkün olduğu konusunda yapılan berak bir tartışmayla son buluyordu.⁶⁵ Bloch, hastalardan bazılarının ikinci kez gelip dokunulma talebinde bulunduğu dikkati çeker; bu durum, tedavinin işe yaramadığını bilmelelerine rağmen hastaların inançlarından vazgeçemediklerini gös-

⁶³ Block (1924), s. 21, 51.

⁶⁴ Bloch (1924), s. 21, 360 ve sonrası.

⁶⁵ Bloch (1924), s. 420 ve sonrası.

terir. “Mucizeye inanmayı doğuran etken mucize beklentisiydi” (*ce qui crea la foi au miracle, cet fut l’idée qu’il devait y avoir un miracle*).⁶⁶ Birkaç yıl sonra Karl Popper’in formülleş-tirdiği ünlü sözlerle, inanç “yanlışlanabilir” değildi.⁶⁷

İnanç psikolojisine ilişkin bu tartışma 1920’li yıllarda in-sanların bir tarih incelemesinde karşılaşmayı umabilecekleri bir şey değildi. Böyle bir tartışma psikologların, sosyologların ya da antropologların işiydi. Aslına bakılırsa, Bloch kitabı yayımlatmadan önce hem Febvre’e hem de bir psikologa, Strasbourg’daki meslektaş Charles Blondel’e okutmuş ve kanaatlerini sormuştu.⁶⁸ Ayrıca James Frazer’ın çalışmalarından, *The Golden Bough*’ın kutsal krallık hakkında neler söylendiğinden haberdar olduğu gibi, Lucien Levy Bruhl’ün “ilkel zih-niyet” hakkında neler söylediğini de biliyordu.⁶⁹ Bloch bu te-rimi çok sık kullanmasa da, kitabı bizim bugün “zihniyetler” tarihi dediğimiz araştırma alanına öncülük eden bir katkıydı. Kitabı, inanç sistemleri ve bilgi sosyolojisi üstünde yoğunlaşan bir tarihsel sosyoloji ya da tarihsel antropoloji olarak betimle-mek de mümkün.

Bloch kitabını betimlerken birkaç kez “kolektif tasavvur-lar/temsiller (*representations collective*)” tabirini kullanmıştı. Gerek bu tabir, gerekse Bloch’un yazdığı sayfalarda buluna-bilecek “toplumsal olgular” (*fait sociaux*) tabiri doğrudan doğruya sosyolog Emile Durkheim’ı akla getirir.⁷⁰ Aslına ba-kılırsa, Bloch’un bütün yaklaşımı Durkheim’a ve onun okulu-na çok şey borçludur.⁷¹ Geriye dönüp bakıldığında, Bloch’un

⁶⁶ Bloch (1924), s. 429.

⁶⁷ Popper (1935), s. 40 ve sonrası.

⁶⁸ Bloch (1924), s. vi.

⁶⁹ Bloch (1924), s. 421.

⁷⁰ Bloch (1924), s. 421, 51, 409.

⁷¹ Febvre (1945), 392 ve sonrası; karş. Rhodes (1978).

yaklaşımı, bir bakıma gereğinden fazla Durkheimcı olmakla eleştirilebilir.

Bloch, kitabının kapsadığı uzun dönemde kralın dokunuşu hakkında ifade edilen kuşkuları dikkatle kaydetmesine rağmen, dokunuşun gücüne duyulan inanç etrafında eksiksiz bir konsensus olduğu izlenimi verir. Bunun bir nedeni belki de, dokunuşun gücüne ne çeşit insanların inandığını (ya da yeri geldiğinde inanmadığını) ya da insanların kralın dokunuşunun onları iyileştireceğine inanmasından çıkar sağlayan grupları sistematik bir şekilde tartışmamasıdır. Bloch kralın dokunuşunu ideoloji sorunu çerçevesinde ele almaz. Onun yazdığı dönemde “ideoloji” kavramının kaba, indirgemeci bir tarzda kullanılma eğilimi vardı elbet. Bugün bu durum değişmiş bulunuyor; bugün *Annales*’le özdeşleştirilen bir tarihçinin, örneğin Georges Duby’nin, *Kralın Dokunuşunu* ideoloji kavramına başvurmaksızın tartışabileceğini tahayyül etmek bile zor.

Bloch’un incelemesini önemli kılan üçüncü bir boyut, yazarın “karşılaştırmalı tarih” dediği tarih çeşidine duyduğu ilgidir. Bloch, Polinezya gibi Avrupa’ya çok uzak toplumlar arasında karşılaştırmalar yapar; ama bunu tâli bir konu olarak görmediği gibi, oldukça tedbirli bir şekilde yapar (“*ne transportants pas les Antipodes tout entiers a Paris ou a Londres*”) (“dünyanın ücra köşelerini Paris ya da Londra’ya taşımayacak şekilde”).⁷² Fransa ile İngiltere arasında yapılan karşılaştırma kitabın merkezinde yer alır; kralın dokunuşu merasimleri Avrupa’da yalnızca bu ülkelerde uygulanır. Bunun iki ülke arasındaki karşıtlıklara da yer veren bir karşılaştırma olduğunu vurgulamalıyım.

Kısacası, Bloch dört yıl sonra “Avrupa Topluluklarının Karşılaştırmalı Tarihine Doğru” başlıklı yazısında savunacağı şeyi 1924 yılında çoktan uygulamaya başlamıştı. Bu yazıda karşılaştırmalı metodun “daha gelişkin ve genel kullanımı” savunu-

⁷² Bloch (1924), s. 52 ve sonrası, 421.

lur; toplumlar arasındaki benzerliklerin incelenmesi ile farklılıkların incelenmesi arasında; zaman ve mekân bakımından komşu ülkelerin karşılaştırılması ile bu açılardan uzak ülkelerin karşılaştırılması arasında ayırım yapılırken, tarihçilere bu yaklaşımların hepsini uygulamaları tavsiye edilir.⁷³

RÖNESANS VE REFORM HAREKETİNİ İNCELEYEN FEBVRE

Tarihsel coğrafya üstüne eski projesini gerçekleştirdikten sonra Febvre, aynı Bloch gibi, ilgilerini değiştirerek kolektif toplumlar konusunda ya da (arkadaşı Henri Berr'in adlandırmasıyla) bazen "tarihsel sosyoloji" dediği konuda araştırmalar yapmaya yönelir.⁷⁴ Hayatının geri kalanında yaptığı en ciddi araştırmalar bilhassa Fransa'da Rönesans ve Reform Hareketinin tarihi üstünde yoğunlaşır.

Kariyerinin bu evresi Fransız Rönesans'ının başlangıç yılları üstüne verdiği dört ders, bir Luther biyografisi ve kendisinin "kötü ifade edilmiş bir sorun" (*une question mal posée*) olarak betimlediği Fransız Reform Hareketinin kökenleri üstüne polemik nitelikli bir yazıyla başlar. Bu katkıların hepsi toplumsal tarih ve kolektif psikoloji üstünde yoğunlaşıyordu.

Örneğin, Rönesans üstüne verdiği dersler, edebiyat ve sanat tarihçilerinin (bunlar arasındaki eski ustası Emile Male de vardır) bu hareket hakkında sundukları geleneksel açıklamaları reddediyor ve içsel evrimin dinamiklerini vurguluyordu. Febvre, yeni fikirlere olan talebi ve ayrıca, Franche-Comte hakkındaki tezde olduğu gibi, burjuvazinin yükselişini vurgulayarak bu "devrim"e ilişkin bir toplumsal açıklama öneriyordu.⁷⁵

⁷³ Bloch (1928).

⁷⁴ Febvre (1953) bu ilgisinin Stendhal'in İtalya hakkındaki kitaplarını okumasıyla arttığını itiraf eder.

⁷⁵ Febvre (1962), s. 529-603, bilhassa s. 573, 581.

Febvre'ün Reform Hareketi hakkındaki yazısı da buna benzer tarzda, kilise tarihçilerinin bu hareketi “dinsel duygu-daki derin bir devrim”den (*une revolution profond du sentiment religieux*) ziyade esasen kurumsal “suiistimaller” ve bunların düzeltilmesiyle ilgili bir fenomenmiş gibi ele almalarını eleştiriyordu. Febvre'e göre, bu devrimin gerekçesi, bir kez daha, “berrak, akla yatkın, insani, şefkatli ve kardeşçe bir dine...ihtiyaç duyan” burjuvazinin yükselişiydi.⁷⁶ Burjuvaziye yapılan bu başvuru bugün biraz kolaycılık gibi görülebilse de, dinsel tarih ile toplumsal tarih arasında bağlantı kurma doğrultusundaki bu girişim, araştırmacılara bugün de ilham vermeye devam etmektedir.

Okurlar, Febvre'ün kariyerinin bu noktasında tarihsel bir biyografi yazmasına şaşırabilir pekâlâ. Gelgelelim, yazarın Luther incelemesine yazdığı önsöz bu incelemenin bir biyografi olmayıp, bir sorunu, çözme girişimini, bu kez “birey ile grup arasındaki, bireysel inisiyatif ile toplumsal kısıtlanım (ya da zorunluluk –çn.) (*la nécessité sociale*) arasındaki ilişki sorununu” çözme girişimi olacağını iddia eder. Febvre kitapta Luther'in 1517 yılındaki potansiyel izleyicilerinin, “toplumsal bir önem taşıdığı duygusu”nu kazanmakta olan ve rahip sınıfının Tanrı ile insan arasında aracılık etmesinden huzursuzluk duyan bir grubun, yani bir kez daha, burjuvazinin varlığına dikkati çeker. Buna rağmen, Febvre, Luther'in fikirlerini burjuvazinin çıkarlarının bir dışavurumuna indirgemekten kaçınır. Tersine, bu yaratıcı fikirlerin daha sonraları Luther'in til-mizleri tarafından, bilhassa Melanchthon tarafından burjuva-

⁷⁶ Febvre (1929), yeniden basımı Febvre, (1957), s. 38. tercümesi Febvre (1973), s. 66. Bu arada, Febvre'ün anlatımı, kendisi için taşıdığı öneme daha önce dikkati çektiğim Henri Bremond'un ünlü incelemesinin başlığını akla getirir.

zinin ihtiyaçlarına ve zihniyetine uyarlanmasına gerek duyulduğunu savunur.⁷⁷

Bu tarihe gelindiğinde belli birtakım merkezi temaların Febvre'ün çalışmasında sürekli yankılandığı, ayrıca, bir toplumsal din tarihi yazmaya duyduğu güçlü ilgi ile en az bunun kadar güçlü olan, tinsel (spiritual) tutumları ve değerleri sırf ekonomi ya da toplumdaki değişimlerin dışavurumuna indirgememe arzusu arasında gördüğümüz yaratıcı gerilimin aynıısının, bireylere duyduğu ilgi ile gruplara duyduğu ilgi arasında da söz konusu olduğu açıkça görülebilmektedir.

III. *ANNALES*'İN KURULUŞU

Birinci Dünya Savaşının sona ermesinden kısa bir süre sonra, Febvre, ekonomik tarihe yoğunlaşacak ve Belçikalı büyük tarihçi Henri Pirenne tarafından yönetilecek uluslararası bir dergi çıkarmayı planladı. Birtakım zorluklarla karşılaşılınca bu projeden vazgeçildi. Bir dergi kurma planlarını (bu kez Fransız bir dergi) canlandırma inisiyatifini 1928 yılında Bloch başlattı ve bu kez proje başarıyla sonuçlandı.⁷⁸ Dergiyi yönetmesi için Pirenne'e bir kez daha başvuruldu; red yanıtı gelince, Febvre ve Bloch dergiyi birlikte yönetmeye karar verdi.

Vidal de Blache'nin *Annales de géographie* adlı dergisi örnek alınarak *Annales d'histoire économique et sociale* adıyla çıkarılan derginin, daha en başında, sırf öbür tarih dergilerinden biri olmaması tasarlanmıştı. Dergi, ekonomik ve toplumsal tarih alanlarında düşünsel bir önderlik yapma iddiasıyla yayımlanmaya başlamıştı.⁷⁹ Editörlerinin tarih konusunda ye-

⁷⁷ Febvre (1928), s. 104 ve sonrası. Yeni tarihi biyografiyle bileştirme yolları için bkz. Le Goff (1989).

⁷⁸ Febvre (1945), s. 398 ve sonrası; Leuilliot (1973), s. 317 ve sonrası; Fink (1989), 7. Bölüm.

⁷⁹ "Nous entendons créer une revue qui puisse exercer dans le domaine des études d'histoire économique et sociale, le rôle de direction" ("Ekonomik ve toplumsal tarih incelemeleri alanında yön-

ni, disiplinlerarası bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiği konusundaki düşüncelerini yaymaya çalışıyordu, bu düşüncelerin savunuculuğunu yapıyordu.

Derginin ilk sayısı 15 Ocak 1929 tarihinde çıktı. Bu sayıda editörlerin derginin uzun süre önce tasarlandığını açıklayan, başka disiplinlerde çalışan araştırmacılar ile tarihçiler arasındaki engellerden yakından ve fikir alışverişine duyulan ihtiyacı vurgulayan bir duyuru yer alır.⁸⁰ Editör kurulunda yalnızca modern ve eski çağ tarihçileri değil, bir coğrafyacı (Albert Demangeon), bir sosyolog (Maurice Halbwachs), bir ekonomist (Charles Rist) ve bir siyaset bilimcisi (daha önce Vidal de la Blache'nin bir öğrencisi olan Andre Siegfried) yer almaktadır.⁸¹

İlk sayılarda ekonomi tarihçileri öne çıkıyordu –örneğin, ortaçağ tacirlerinin eğitimi hakkında bir yazısı yayımlanan Pirenne; merkantilizm hakkındaki ünlü bir incelemenin yazarı olan İsveçli tarihçi Eli Heckscher; ve Amerika'nın hazinesi ile İspanya'daki fiyat devrimi hakkında yaptığı çalışmalarla tanınan Amerikalı Earl Hamilton. Dergi, tarihinin bu noktasında İngiliz *Economic History Review*'ün bir Fransız muadili ya da rakibi gibi görünüyordu. Gelgelelim, 1930 yılında yapılan bir duyuru, derginin “neredeyse kimsenin ayak basmadığı söylenebilecek toplumsal tarih topraklarında” (*sur le terrain si mal*

tayin eden bir dergi kurmak istiyoruz” -çn) (Febvre (1928), Leuilliot (1973), s. 319).

⁸⁰ *Annales*, 1, s. 1. Karş. Febvre'ün o dönemde “*la necessite primordiale d'abattre les cloisons*” (“disipliner duvarların yıkılması en temel gerekliliktir” -çn) ve derginin işlevi konusundaki “*comme agent de liason entre geographes, economistes, historiens, sociologues, etc.*” (coğrafyacılar, ekonomistler, tarihçiler, sosyologlar vb. arasında bağlantı kurmayı üstlenme” -çn) mektupları (Leuilliot (1973), s. 321).

⁸¹ Pomian (1986), s. 385, Pirenne, Rist ve Siegfried'in büyük ölçüde onur nişanesi rolü oynadıklarını ileri sürer.

défriche de l'histoire sociale) kök salma amacında olduğunu bildiriyordu.⁸² Dergi, tıpkı bir *Revue de Synthèse Historique*'de olduğu gibi, toplum bilimleri metoduyla da ilgileniyordu.

Ekonomik tarihe ağırlık verilmesi derginin ilk yıllarda Bloch'un egemenliği altında olduğunu gösterir. Gelgelelim, Febvre ile Bloch'un birçoğu yayımlanmamış olan yazışmalarının tamamı gözden geçirilmedikçe, 1929 yılından sonra "*Annales* tarihi"nin yaratılmasında Febvre'ün mü yoksa Bloch'un mu daha ağırlıklı olduğuna karar vermek ya da dergideki işleri kendi aralarında nasıl paylaştıkları konusunda kesin şeyler söylemek cahil cüreti niteliğinde bir değerlendirme olur. Kesin olarak söylenebilecek bir şey varsa, bu iki insan temel ilkelere anlaşılmayıp uyumlu bir şekilde çalışmamış olsalardı, hareketin başarı sağlaması mümkün olmazdı. Bu iki insanın 1929 yılından sonra yaptıkları katkıları birbirlerinden ayrı olarak ele alınması gerekmez.

Bloch'un Kırsal Tarih ve Feodalizm Üstüne Yaptığı İncelemeler: Bloch'un kariyeri daha kısa sürdü, çalışmaları savaş yüzünden kesintiye uğradı. Akademik hayatının son on yılında ufuk açıcı yazılar ve iki önemli kitap yayımladı. Bu yazılar arasında, su değirmeni ve onun yaygınlaşmasının önüne diki len toplumsal ve kültürel engeller hakkındaki bir inceleme; "bir kolektif psikoloji sorunu olarak" teknolojik değişim üstüne geliştirdiği düşüncüler vardır.⁸³ Bloch genellikle bir ekonomik tarihçi olarak tanındığından, *Kralın Dokunuşu*'nda çok bariz görünmekle birlikte teknolojik ilgilere dikkat etmek gerekir; bu ders profesyonel bir psikologlar grubuna verilmiş ve iki disiplin arasında işbirliği yapılması çağrısında bulunulmuştu.⁸⁴

⁸² *Annales*, 2, s. 2. Karş. Bloch'un yazdığı ve Leuilloit (1973), s. 318'de zikredilen bir mektup: "*nous tenons au mot social*".

⁸³ Hepsi de Bloch (1967)'de yeniden yayımlandı.

⁸⁴ Bloch (1948).

Bloch asıl çabalarını iki kitapta yoğunlaştırdı. En başta gelen çalışması Fransız kırsal tarihi hakkındaki incelemesiydi. Bu kitap Oslo'da, Karşılaştırmalı Medeniyet İncelemeleri Enstitüsü'nün davetiyle düzenlenen bir dizi ders esnasında şekillenmeye başlamıştı.⁸⁵ Bununla birlikte, bu kitap bir anlamda, Bloch'un Birinci Dünya Savaşından önce tasarladığı ve orduya katılınca bir yana bırakmak zorunda kaldığı, Ortaçağ'da İlede-France'ın kırsal nüfusu üstüne yazdığı tezin mekân ve zaman açısından genişletilmiş bir uzantısıydı. 1931 yılında yayımlanan kitap, kapsamlı bir konu hakkında 200 sayfadan biraz fazla yer tutan kısa bir deneme olarak görülebilirse de, yazarın sentez kurma ve bir sorunun esaslarını kavrama yeteneğini yeterince sergilemektedir.

Bu çalışma birkaç gerekçeyle önemliydi ve bugün de önemli olmaya devam etmektedir. Kitapta, tıpkı *Kralın Dokuşu* gibi, on üçüncü yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar uzanan bir dönemin ele alındığı uzun vadeli değişimlerle uğraşılıyor ve Fransa ile İngiltere arasındaki benzerlikler ve karşıtlıklar zihin açıcı bir tarzda sergileniyordu. Bloch'un "kırsal teknikler ile kırsal geleneklerin birlikte incelenmesi" olarak tanımladığı "kırsal tarih" (*histoire agraire*) anlayışı, tarihçilerin tarımın ya da serfliğin ya da toprak mülkiyetinin tarihi gibi daha dar temalar üstünde çalıştıkları bir dönem için ender rastlanan kapsamlı bir yaklaşımı ifade ediyordu. En az bunun kadar ender olan bir boyut da, Bloch'un malikane haritaları gibi yazılı-olmayan kaynakları sistematik bir şekilde kullanması ve ayrıca yine geniş bir "kırsal kültür" (*civilisation agraire*) anlayışıyla çalışmasıydı. Kırsal kültür terimini Bloch, farklı tarım sistemlerinin yalnızca fiziksel çevre şartları çerçeve-

⁸⁵ L. Febvre, "Avertissement au lecteur", Bloch (1931)'in Paris, 1952 basımına eklenmiştir.

sinde açıklanamayacağı gerçeğini vurgulamak için kullanmayı tercih ediyordu.⁸⁶

French Rural History, “gerileksel metod” (regressive) denilen metodundan ötürü Bloch’un belki de en tanınmış çalışmasıydı. Bloch, zaman içerisinde yakın dönemler hakkında daha fazla bilgimiz olduğundan, “tarihi geriye doğru okumak” (*lire histoire à rebours*) gerektiğini ve bilinenden yola çıkarak bilinmeyene doğru hamle etmenin daha basiretli bir yaklaşım olacağını savunuyordu.⁸⁷ İyi sonuçlar almış olsa da, bu metodu kendisinin icat ettiği iddiasında bulunmamıştı. “Geriye yönsemeli metod” (retrogressive) daha önce bu adla F.W. Maitland’ın –Bloch’un çok takdir ettiğini gizlemediği bir bilgindi Maitland– klasik çalışması *Domesday Book and Beyond*’da (1897) kullanılmıştı; kitabın başlığındaki “ötesi” sözcüğü, Domesday Kitabının üretildiği 1086 yılında önceki döneme gönderme yapmaktadır.⁸⁸

Maitland’dan birkaç yıl önce, Ortaçağ İngiltere’si hakkında Bloch’un uğraşlarına daha yakın duran başka bir çalışma, Frederick Seebohm’un *The English Village Community*’si (1883) şöyle bir bölümle başlıyordu: “Modern Kalıntılardan Hareketle İngiliz Açık Tarla Sistemi”. İnceleme, Orta Çağlara geçmeden önce bilhassa Seebohm’un yaşadığı Hitchin bölgesini ele alıyordu. Aslına bakılırsa, Bloch’un babası Gustave’in hocası olan eski çağ tarihçisi Fustel de Coulanges, *The Ancient City*’de (1864) Grek ve Roma *gens*’lerini ya da soylarını

⁸⁶ Bloch (1931), s. xi, 64.

⁸⁷ Bloch (1931), s. xii.

⁸⁸ Bloch (1925, s. 81) şöyle yazar: “*combien il est regrettable que le l’oeuvre de ce grand esprit que fut F. W. Maitland soit trop peu lue en France*” (“Maitland gibi bir dâhinin Fransa’da bu kadar az okunmuş olması çok üzücü” -çn).

* “İktisadi kaynaklar ile siyasi iktidarın paylaşımının henüz hiyerarşik ve otoriter bir nitelik kazanmadığı, üyelerinin her konuda eşit olduğu, kandaşlık bağıyla birbirine bağlı insan topluluğu”, Ö. Demir

incelerken buna benzer bir metod kullanmıştı. Fustel de Coulanges, bu toplumsal grup hakkındaki tüm kanıtların “artık kendi bölgesinden daha fazla bir şey olmadığı bir döneme uzandığı”nı kabul etse de, grubun son demlerinden kalan bu kanıtların yine de sistemin olgunluk dönemindeki hâlini “göz ucuyla” algılamamıza izin verdiğini savunur.⁸⁹ Demek oluyor ki, Bloch yeni bir metod icat etmemişti. Bloch’un yaptığı şey bu metodu seleflerinden daha öz-bilinçli ve sistematik bir tarzda kullanmaktı.

İkinci çalışma, *Feodal Toplum* (1939-40) bugün Bloch’un çok yaygın bir şekilde tanınmasını sağlamıştır. Bu, Avrupa tarihinin 900’den 1300 yılına kadar yaklaşık dört yüz yılını kapsayan, Bloch’un birçoğunu daha önce ele almış olduğu kölelik ve özgürlük, kutsal krallık, paranın önemi gibi geniş bir konu yelpazesıyla uğraşan haris bir sentez çalışmasıdır. Kitap bu anlamda Bloch’un ömür boyu yaptığı çalışmaları özetler. Feodal sistem hakkında daha önce yapılmış olan çalışmalardan farklı olarak, yalnızca toprak kullanma hakkı (land tenure) ile toplumsal hiyerarşi arasındaki, savaşlar ile devlet arasındaki bağıntılarla sınırlı değildir. Bir bütün olarak feodal toplumu, yani bugün “feodalizm kültürü” diyebileceğimiz fenomeni ele alır.

Feodal Toplum, bunlara ilâveten, tarihsel psikolojiyle, yani yazarının deyişiyle “duygu ve düşünce tarzlarıyla” (*façons de sentir et de penser*) uğraşır. Kitabın en orijinal kısmı da budur. Bu, başka konuların yanı sıra Ortaçağ’ın zaman duygu-

ve M. Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s. 94.

⁸⁹ Fustel (1864), 2. Kitap 10. Bölüm. Bloch (1931), s. xi-xii’de Maitland, Seebohm ve Fustel’e yapılan göndermeler kendisinin gerilek-sel (regressive) metoduyla bu kişilerin yaklaşımları arasındaki paralellikleri en aza indirir. Ne ki, Bloch (1949) Maitland’a bu bakımdan duyduğu saygıyı bildirir.

sunu ya da daha ziyade “zaman karşısındaki kayıtsızlığını” ya da her hâlükârda doğru ölçüm konusundaki ilgisizliğini ele alan bir tartışmadır. Bloch ayrıca, kendisini uzun süredir etkilediği gibi arkadaşını da, yani Durkheimci sosyolog Maurice Halbwachs’ı da etkilemiş olan “kolektif hafıza”ya bir bölüm ayırmıştır.

Aslına bakılırsa *Feodal Toplum* Bloch’un en Durkheimci kitabıdır. Bu kitapta *conscience collective*, *memoire collective*, *representations collectives** terimlerini kullanmaya devam eder.⁹⁰ Kitaptaki arızı gözlemler ustanın sesini yankılar: “Toplum, edebiyatta kendi imgesi üstüne düşünceye dalar”.⁹¹ Kitap esasen Durkheim’in çalışmalarının merkezi temalarından biri olan toplumsal kaynaşmayla (social cohesion) uğraşır. Bu tikel kaynaşma biçimi ya da “bağımlılık ilişkileri” (*liens de dependance*) esasen işlevselci bir tarzda, belli bir toplumsal ortamın “gerekleri”ne uyarlanma olarak, yani Vikinglerin, Müslümanların ve Macarların işgâllerine uyarlanma olarak açıklanır.

Durkheim’in karşılaştırma, tipoloji ve toplumsal evrime duyduğu ilgi, kitabın sonundaki “tipik bir toplumsal örgütlenme olarak feodalizm” (*la féodalité comme type social*) başlıklı bölüme, Bloch’un feodalizmin benzersiz bir olay olmayıp sürekli tekerrür eden bir toplumsal evrim aşaması olduğunu savunduğu bölüme damgasını vurmuştur. Bloch, yine her zamanki ihtiyatlılığını göstererek daha sistematik bir analize gerek olduğuna dikkati çekmesine rağmen, esasen ortaçağda Batı dünyasındakine benzer bir sistemi kendiliğinden üreten bir toplum örneği olarak Japonya’yı gösterir. İki toplum ara-

* Kolektif bilinç, kolektif hafıza, kolektif tasavvur –çn.

⁹⁰ Bloch (1939-40), s. 363, 368, 379.

⁹¹ A.g.e., s. 156.

sındaki önemli farklılıklara, özellikle de Avrupalı vassalin , senyörüne karşı koyma hakkına dikkati çeker. Sonuçta, te-kerrür eden eğilimlere ve birbirine uzak toplumlar arasında karşılaştırmalar yapmaya duyulan bu ilgi Bloch'un çalışmalarına, kendi kuşağından öbür tarihçilerin çalışmalarından çok daha sosyolojik bir özellik kazandırır. Bu çalışmalar, Bloch'u bireyleri daha ayrıntılı ele almayı beceremediği için azarlayan Lucien Febvre'e göre, haddinden fazla sosyolojikti.

IV. *ANNALES*'İN KURUMSALLAŞMASI

Strasbourg grubu 1930'lu yıllarda dağıldı. Febvre, prestijli College de France'daki bir kürsüde çalışmak üzere 1933 yılında Strasbourg'dan ayrılırken, Bloch da 1936 yılında Sorbonne Üniversitesi'nin ekonomik tarih kürsüsünde Hauser'in yerini almak üzere ayrıldı. Fransız düşünsel hayatında Paris'in taşıdığı önem göz önüne alındığında, çevreden merkeze doğ-

* "...Bloch, her toplumun biricik olduğunu ve kendi bağlamında anlaşılması gerektiğini (bildiren) bir metodolojik öncüden yola çıkar...Bloch'un eseri, terimleri Louis Althusser'in kullandığı anlamlarda büyük ölçüde ampirist ve hümanisttir. Bloch'un benimsediği bu öncüllerin sonuçları, feodalizm-vassallık ilişkisinin özünü formüle edişinde açıkça görülebilir. Ortaçağ'daki Fransa'yı konu aldığı oldukça ayrıntılı bir incelemesinde; vassallığı, 'savaşçı ideali', yani 'karşı karşıya olan iki insanın birbirine zıt biçimde yaşamak anlamında' özgürce girdiği karşılıklı yarar sözleşmesi olarak tanımlar. Feodal toplumların tüm ayırt edici özellikleri bu ilişkiden çıkacaktır: kalıtsal vasilik; fieflik (toprağın lordlar tarafından vassallerine verilmesi); otoritenin parçalara ayrılması; vergi ödeyen ama denetim altında tutulup kendi kendini de disipline eden bir köylülük. Vassallığın kurumsallaşmasının kaçınılmaz (ama Bloch'a göre, üzücü) sonucu, 'başlangıçtaki yükümlülüğün arılığı'nın lekelenmesi ve onun etrafında örülen yaşam tarzının giderek yok olmasıydı", Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O Akınhay ve D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 242-43.

ru gerçekleşen bu göçler *Annales* hareketinin başarısının emareleri olarak değerlendirilebilir.

Febvre'ün 1935 yılında yayımlanmaya başlayan haris bir düşünsel girişimin, *Encyclopedie française*'in yayın kuruluna başkan olarak atanması da bu başarının emaresiydi. Bu ansiklopedinin en göze çarpan ciltlerinden biri, editörlüğünü Febvre'ün eski hocası Antoine Meillet'nin yaptığı, "kavramsal düzenek" ya da "zihinsel donanım" diyebileceğimiz –Fransızca orijinali *outillage mental*'dir– konuyla uğraşan ciltti. Bu cildin zihniyetler tarihi alanına zemin hazırladığı söylenebilir. Gelgelelim, yaklaşık aynı tarihte Febvre'ün Strasbourg'daki başka bir meslektaşının, Georges Lefebvre'ün devrimci yığınlar (crowds) ve bunların kolektif zihniyetleri üstüne –sonradan ün kazanan– bir makale yayımladığını vurgulamalıyız. Muhafazakâr psikolog Gustave Lebon'un kitlelerin irrasyonelliğini ciddi bir şekilde incelememesine sinirlenen Lefebvre, kitlesele eylemlerin mantığını ortaya koymaya çalıştı.

Annales gitgide bir tarihsel okul odağı hâline geldi. Febvre, dar kafalı ampiristlere ve uzmanlara saldırdığı yazıların ve *Annales*'le özdeşleştirilen "yeni bir tarih çeşidi" talep eden manifestoların ve izlemeyi düşündüğü programların çoğunu 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yazmıştı. Bu manifestolarda işbirliğine dayalı araştırmalar, sorun-odaklı tarih (*l'histoire problème*), duyarlılık tarihi vb. yapılması çağrısında bulunuyordu.⁹²

Febvre her zaman dünyayı kendisinden yana ve karşı olanlar şeklinde, tarihi ise "onların" tarih yaklaşımı ve "bizim" yaklaşımımız şeklinde ikiye ayırma eğilimindeydi.⁹³ Gelgele-

⁹² Febvre (1953), s. 3-43, 55-60, 207-38, vb.

⁹³ "Leur histoire et la notre" (1938), Febvre (1953)'de yeniden basıldı, s. 276-83; "Sur une forme d'histoire qui n'est pas la notre" (1947), Febvre (1953)'de yeniden basıldı, s. 114-18. Karş. Cobb (1966).

lim, 1939 yılına gelindiğinde bir destekçi grubunun “*Annales*’in ruhu” (*l’esprit des Annales*) dedikleri şeyin izinde giden “küçük bir gençler grubu”nun var olduğunu söylediğinde kesinlikle haklıydı.⁹⁴ Bunu söylerken muhtemelen, öncelikle 1937 yılında tanıştığı Fernand Braudel’i kastediyordu ama başkaları da vardı. Pierre Goubert bu dönemde Marc Bloch’la çalışma ve sonraları on yedinci yüzyıl üstüne uzmanlaşmış olsa da Bloch tarzı kırsal tarihe sadık kalmıştı. Bloch ve Febvre’ün Strasbourg’daki öğrencilerinden bazıları şimdi artık üniversitelerde ve okullarda onların mesajlarını yayıyordu. Lyon’da Maurice Agulhon, Bloch’un öğrencilerinden biriyle tarih çalışması yaparken, Georges Duby, Bloch’un başka bir öğrencisiyle çalışıyordu. Duby asla yüz yüze gelmediği Bloch’tan “ustası”olarak söz ediyordu.⁹⁵

Bu gelişmeler İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte bir süreliğine durakladı. Bloch, elli üç yaşında olmasına rağmen 1939 yılında orduya katıldı. Fransa’nın yenilgiye uğramasından sonra akademik hayata kısa bir süre için geri döndü ama daha sonra katıldığı Direniş hareketinde, Almanlara yakalanıncaya kadar aktif bir rol oynadı. 1944 yılında kurşuna dizildi. Bloch, “iş dışı faaliyetlerine” rağmen savaş yıllarında iki küçük kitap yazmaya zaman bulmuştu. Birincisi, *Strange Defeat*, Fransa’nın 1940 yılında çöküşüne tanıklık ediyor ve bu çöküşü bir tarihçinin bakış açısından kavramaya çalışıyordu.

Bloch söz konusu olduğunda belki bundan daha kayda değer olanı, gitgide yalnız kalmaya ve ailesi, dostları ve ülkesinin geleceği hakkındaki endişelerinin artmaya başladığı bir dönemde, zihnini toparlayarak tarihin amacı ve metodu konusundaki düşüncelerini soğukkanlı bir tarzda kaleme alma yeteneği göstermesiydi. “Tarihçilik mesleği” (*métier d’histori-*

⁹⁴ *Annales* (1939), s. 5.

⁹⁵ Duby (1987); Duby ve Lardreau (1980), s. 40.

en), Bloch'un yerine Febvre olsa yazılacağına hiç kuşku duyulamayacak bir tarih manifestosundan ziyade, konu hakkında yazarının ölümüyle birlikte yarım kalmış akıcı, dengeli ve sağduyulu bir giriş kitabıdır –bugün hâlâ elimizdeki en iyi giriş kitaplarından biri.⁹⁶ Kitabın tek putkırıcı özelliği, Bloch'un bir Simiand tarzında “kökenler putu”na saldırdığı ve her tarihsel fenomenin daha önceki bir zaman kesiti çerçevesinde değil, kendi dönemi çerçevesinde açıklanması gerektiğini savunduğu bölümdür.⁹⁷

FEBVRE'ÜN RABELAIS'Sİ

Bu arada Febvre dergiyi önceleri ikisinin adıyla, sonra kendi adıyla çıkarmaya devam etti.⁹⁸ Orduya katılamayacak kadar yaşlı olan Febvre savaş yıllarını sayfiye evinde, Fransız Rönesans ve Reform Hareketi hakkında kitaplar ve makaleler yazarak geçirdi. Bu incelemelerin birkaçı Marguerite de Navarre ve François Rabelais gibi bireyleri ele alsa da, sözcüğün dar anlamıyla biyografi niteliği taşıdıkları söylenemez. Kendi kurallarına bağlı olan Febvre, yaptığı incelemeleri sorunlar etrafında düzenliyordu. Bu incelemede şöylesi sorulara yanıt aranıyordu: Eğitilmiş ve dindar bir prens olan Marguerite, nasıl olur da *The Heptameron*'u, bazıları son derece açık saçık olan bir öykü demetini kaleme alabilirdi; Rabelais inançlı birisi miydi, yoksa inançsız mıydı?

⁹⁶ Febvre (1953), s. 427-8, Bloch'un kitabı hakkında kaleme aldığı tanıtım yazısında bu kadarını sezdirir.

⁹⁷ Bloch (1949), 1. Bölüm.

⁹⁸ Vichy rejiminin anti-Semitik politikaları Bloch'un *Annales* dergisinin yönetimden uzaklaştırılmasını gerektirdi. Bloch derginin yayımına son verilmesi gerektiği kanısındaydı, ama Febvre bunu yapmayı reddetti. Karş. N. Z. Davis (1989) “Censorship, Silence and Resistance, the *Annales* during the German Occupation of France”, Moskova'da Ekim 1989 tarihinde *Annales* konulu konferansta sunulan yayımlanmamış yazı.

Kitabın başlığını tam olarak vermek gerekirse, *The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century: The Religion of Rabelais* (On Altıncı Yüzyılda İnançsızlık Sorunu: Rabelais'in Dini), yüzyılımızda yayımlanmış en ufuk açıcı tarih eserlerinden biridir. Bloch'un *Kralın Dokunuşu* ve Lefebvre'ün kitleler hakkında kaleme aldığı yazılarla birlikte bu kitap, birçok Fransız tarihçinin 1960'lardan itibaren ilgilenmeye başladığı kolektif zihniyetler tarihine ilham kaynağı oldu. Febvre'ün yaptığı birçok inceleme gibi bu çalışma da başka bir tarihçiye duyduğu tepkiyle başlamıştı. Febvre, Pantagruel'i yayıma hazırlayan Abel Lefranc'ın, bu yayın vesilesiyle Rabelais'in eserlerini Hristiyanlığın altını oymak amacıyla yazan bir inançsız olduğunu ileri süren düşüncelerine kafası bozulduğu andan itibaren Rabelais'ye ilgi duymaya başlamıştı. Febvre bu yorumun yalnızca Rabelais hakkında yanıltıcı olmakla kalmayıp, aynı zamanda Pantagruel'in yazarına on altıncı yüzyılda düşünülebilir olmayan düşünceler atfetmesinden ötürü anakronistik olduğu kanısındaydı. Böylece Lefranc'ın iddiasını çürütmeye girişti.

İnançsızlık Sorunu'nun oldukça müstesna bir yapısı vardır, bir tür tersine çevrilmiş piramit gibidir. Son derece keskin, filolojik bir tarzda işe başlar. Lefranc'a göre, Rabelais'nin ateizmi bazı çağdaşları tarafından kınanmıştı. Bu yüzden Febvre, "ateist" teriminin o tarihlerde bugünkü modern, kesin anlamından yoksun olduğunu göstermek amacıyla, çoğunluğunu 1530'lu yılların önemsiz Latin-şairlerinin oluşturduğu yazarları inceler. Febvre'e göre, "ateizm" o dönemde "herkesin keyfi bir anlam vererek kullandığı" ve insanların birbirlerine kara çalmalarına yarayan bir terimdi.

Febvre, tek bir sözcük etrafında başlattığı tartışmayı genişleterek, Rabelais'nin Pantagruel ve Gargantua'da yaptığı bariz zındıklık kokan şakaları, yani Lefranc'ın bu metinlerin yazarının "rasyonalizmi"ne birer kanıt olarak öne çıkardığı şakaları tartışır. Febvre bu şakaların ortaçağda kutsalı parodileştiren

bir geleneğe ait olduğunu, ortaçağda rahiplerin bu şakalarda işaret edilen konulara pek düşkün olduklarını ve dolayısıyla yazarın rasyonalizminin birer kanıtı olarak değerlendirilemeyeceğini savundu. Febvre'ün kanısınca, Rabelais, Erasmus tarzında bir Hristiyandı: Geç Ortaçağ Kilisesinin zahiri biçimlerinin birçoğunu eleştiren ama batını boyutuyla Hristiyanlığa inanan birisi.

Rabelais'nin dindarlığı doğrulandığına ve Lefranc'ın argümanları çürütüldüğüne göre, kitabın bu noktada sona ermesi umulabilirdi. Ama Febvre'ün gerçekte yaptığı şey araştırmasını biraz daha genişletmek oldu. Rabelais meselesini çözme kavuşturarak geride bırakan Febvre, on altıncı yüzyılda ateizmin imkânsızlığını savunduğu bir tartışmaya girişir. Hatırlanacağı gibi Marc Bloch aksi yöndeki kanıtlara rağmen insanların kralın dokunuşunun mucizevî gücüne niçin inanmaya devam ettiklerini açıklamaya girişmişti. Benzer şekilde Febvre de şimdi insanların Tanrı'nın varlığından niçin kuşku duyduklarını açıklamaya çalışıyordu. Febvre, dönemin *outillage mental*'inin, "kavramsal düzeneği"nin inançsızlığa izin vermediğini savundu. Febvre soruna o karakteristik enerjiliğiyle bir çeşit *via negativita*'yla*, on altıncı yüzyılda bu bağlamda olmayan şeylere, "kayıp sözcüklere" (*mots qui manquent*), "mutlak" ve "göreceli", "soyut" ve "somut", "nedensellik" ve "düzenlilik" (*regularity*) ve daha birçok anahtar nitelikte terimin yokluğuna dikkati çekerek yaklaştı. "Bu sözcükler olmaksızın", diye sorar Febvre retorik olarak, "kişinin düşüncesi nasıl olup da gerçekten felsefi bir dinçlik, güvenilirlik ve beraklık edinebilirdi?"

Bu son derece orijinal tartışmanın altında Febvre'ün hayatı boyunca dilbilimle ilgilenmesinin önemi yatmaktadır. Bununla birlikte, dilsel bir analizle yetinmemişti. Kitap, tarihsel sosyo-

* Ters yönde giderek, sorunun negatif yönünden hareket ederek. (çn).

loji alanındaki sorunların bazılarının tartışılmasıyla sona eriyordu. Kitabın en yaygın bilinen, en muhtaralı ve en fazla ilham kaynağı olan kısmı da bu bölümdür. Örneğin Febvre, on altıncı yüzyılın zaman ve mekân anlayışlarının bizim bugünkü standartlarımıza bakarak son derece muğlak olduğunu gözlemler. “Rabelais hangi yıl doğmuştu? Bilmiyordu” ve bunda şaşılacak bir şey yoktu. “Ölçümlü zaman” ya da saat zamanı hâlâ “yaşantı zamanı”ndan, yani güneşin doğuşu, çullukların göçü ya da Ave Maria’nın uzunluğu çerçevesinde tanımlanan zamandan daha az önemliydi. Febvre daha ileri giderek, görmenin bu dönemde “gelişmemiş” bir duyu olduğunu ve doğanın güzelliği duygusunun ise olmadığını savundu. “On altıncı yüzyılda Hotel Bellevue olmadığı gibi Hotel Beau Site de yoktu. Bunlar Romantizm çağına kadar ortaya çıkmayacaktı”.

Febvre’e göre, dönemin dünya görüşünde bunlardan daha önemli bir eksiklik daha vardı. “İmkânsızın ne olduğunu hiç kimse algılamıyordu” –burada elbette, “imkânsız”, kendisinin “kayıp sözcükler”i arasında yer almadığı için, Febvre’ün imkânsız hakkında genel kabulle karşılanan bir ölçüt olmadığından söz ettiğini varsayıyorum. Bu ölçütün yokluğunun bir sonucu olarak, bizim “bilim” dediğimiz şey on altıncı yüzyılda, sözcüğün kesin anlamıyla, düşünülmezdi. “Bu modern bilim anlayışını atalarımızın ilmine yansıtmaktan kaçınalım”. Dönemim kavramsal düzeneği pek “ilkel” idi. Bu yüzden “ateist” teriminin kesin ve teknik bir analizi, birçok yazarın bütün bir çağın dünya görüşünü çarpıcı bir şekilde nitelemesine yol açmıştı.

Aradan geçen yaklaşık elli yıl sonra Febvre’ün kitabı biraz modası geçmiş gibi görünür. Daha sonra gelen tarihçiler Luther’in fikirlerinden bazılarını Rabelais’nin epey bir duygudaşlıkla yaklaştığını gösteren kanıtlara dikkati çekerek Febvre’ün yanlış olduğunu ileri sürdü. Başkalarıysa İspanya ve İtalya’da Engizisyonun yürüttüğü soruşturmalara yaslanıp, en azından Takdir-i İlahiyi (Providence) reddediyor ya da bir maddecilik bi-

çimini savunuyor görünen kişilere dikkati çekerek, Febvre'ün on altıncı yüzyılda ateizmin düşünülemez olduğunu bildiren varsayımını sorguladı.⁹⁹ Görme duyusunun az gelişmişliği te- orisi –yirmi yıl sonra Kanadalı medya teorisyeni Marshall McLuhan ilgilenmeye başlar– çok makul değildi. On altıncı yüzyıl Fransa'sında bir Hotel Bellevue olsun ya da olmasın, Rönesans Floransa'sında bir Belvedere vardı. Ayrıca, Alberti ve başka yazarlara göre, o çağda kulağa oranla ön plana çı- kıyordu.

Bu eleştirilerin arasında en ciddi olanı, Febvre'ün o dö- nemde yirmi milyona varan Fransızlar arasında homojen bir düşünce ve duygu yapısı olduğunu çok kolaycı bir tarzda var- saydığına, sanki erkekler ve kadınlar, zenginler ve fakirler arasında önemli farklılıklar yokmuşçasına “on altıncı yüzyıl insanı”ndan (les hommes du XVI éme siècle) söz ettiğine dikkati çeker.¹⁰⁰

Buna rağmen, Febvre'ün kitabı verdiği yanıtlardan ziyade sorduğu sorular ve izlediği metod bakımından hâlâ bir emsal konumundadır. Bu kitap sorun-odaklı tarihin kalburüstü bir örneğidir. Bloch'un *Kralın Dokunuşu* gibi bu kitap da Fransa ve başka yerlerdeki tarihçilik üstünde kayda değer bir etki yaratmıştır. Kitabın “umutla” adandığı Fernand Braudel üs- tünde pek bir etki yaratmamış görünmesi oldukça ironiktir. Gelgelelim, 1960'lardan itibaren Georges Duby, Robert Mandrou, Jacques Le Goff ve başka birçok kişi tarafından or- taya koyulan zihniyetler tarihi, hem Bloch'un hem de Febvre'ün emsal yaratmasına epeyce borçludur.

İPLERİ ELİNDE TUTAN FEBVRE

Savaştan sonra Febvre aradığı fırsatı buldu. Fransız yüksek eğitim sisteminin önde gelen kuruluşlarından biri olan ve ku-

⁹⁹ Wootton (1988).

¹⁰⁰ Kitabın en keskin eleştirilerinden biri Frappier'dir (1969).

ruluş tarihi 1884 yılına uzanan École Pratique des Hautes Études'ün yeniden örgütlenmesi içinde görev üstlenmesi istendi. Kurumun yönetici bir mensubu olarak seçildi. Ayrıca, Fransa'nın UNESCO delegesi oldu, "Bilimsel ve Kültürel İnsanlık Tarihi" adlı çalışmanın örgütlenmesiyle uğraştı. Tüm bu faaliyetlerden ötürü yazmaya çok az zaman ayırmaya başladı ve sonraki yıllarda gündemine aldığı projeleri asla sonuçlandıramadı (Örneğin, 1400'den 1800'e "Batı Düşüncesi ve İnanışı") ya da başkalarınca gerçekleştirildi. Matbu kitabın ve Rönesans ve Reform Hareketi çağında Batı kültürü üstündeki etkilerinin tarihini konu alan çalışma, iki kişinin adıyla yayımlanmış olsa da, büyük ölçüde, yardımcı Henri-Jean Martin'in eseriydi.¹⁰¹ Bir tarihsel psikoloji denemesi olan *Introduction to Modern France*, Febvre'ün tuttuğu notlar esas alınarak, öğrencisi Robert Mandrou tarafından yazılmış ve yine Mandrou adıyla yayımlanmıştır.¹⁰²

Bununla birlikte, savaş yıllarında sonra Febvre'ün sağladığı en büyük başarı, Ecole Pratique des Hautes Etudes'ün 1947 yılında kurulan Altıncı Şubesini, yani kendi yeğlediği tarih tarzının geliştirilmesine elveren bir örgütlenmeyi kurmak oldu. Febvre toplum bilimleriyle uğraşan Altıncı Şubenin başkanı ve şube içindeki bir şube olan Centre des Recherches Historique'in yöneticisi oldu. Kuruluştaki anahtar konumlara müritlerini ve arkadaşlarını yerleştirdi. Evladı gibi gördüğü Braudel, gerek *Annales*'i gerekse Centre des Recherches Historique'i yönetmesine yardım etti. Bir on dokuzuncu yüzyıl uzmanı olan tarihçi Charles Moraze, derginin küçük "yayın kurulu"na katıldı. Febvre'ün "evlatları"ndan biri olan Robert Mandrou, Febvre'ün ölümünden çok kısa bir süre önce derginin yönetici sekreteri oldu.

¹⁰¹ Febvre ve Martin (1958).

¹⁰² Mandrou (1961).

Annales yayın hayatına heretik bir mezhebin dergisi olarak başlamıştı. Yeni yıl açılış dersinde, *Oportet haereses esse*'de (Heretik Olmanın Gerekliliği), Febvre, "bir heretik olma(nın) gerekliliği"ni ilân ederek giriş yapıyordu.¹⁰³ Gelgelelim, dergi savaştan sonra bir Ortodoks Kilisenin resmi yayın organına dönüşmüştü.¹⁰⁴ Düşünce devrimcileri, Febvre'ün önderliği altında, Fransa'da tarih disiplindeki Egemen Örgütü ele geçirdi. Bu iktidarın vârisi Fernand Braudel olacaktı.

¹⁰³ Febvre (1953), s. 16.

¹⁰⁴ Febvre'den söz ederken "muharip piskopos"tan (Raullf, 1988) "dediğim dedikçi Febvre"e (Huhes, 1969) kadar bazı dinsel imgeler doğal olarak akla gelir.

BRAUDEL DÖNEMİ

I. AKDENİZ DÜNYASI

1929 yılında *Annales* kurulduğunda Fernand Braudel yirmi yedi yaşındaydı. Sorbonne'da tarih öğrenimi gördükten sonra gittiği Cezayir'deki bir okulda hocalık yaparken, bir yandan da tezini yazıyordu. Braudel bu tezi oldukça konvansiyonel – ama aynı zamanda haris bir diplomatik tarih örneği olarak yazmaya başlamıştı. İşin en başında, II. Felipe ve Akdeniz Dünyası'na ilişkin bir inceleme olarak, başka bir anlatımla, kralın dış siyasetinin bir analizi olarak tasarlanmıştı.

O uzun hazmetme süresince tezinin kapsamı çok daha genişledi. Tezlerini yazarken bir yandan da okullarda hocalık etmek Fransız akademilerindeki tarihçiler için, dün olduğu gibi bugün de mutad bir uygulamadır. Örneğin, Lucien Febvre kısa bir süreliğine Besançon'da ders vermişti. Braudel, 1923-32 arasındaki on yılını Cezayir'de hocalık ederek geçirdi ve burada edindiği tecrübe onun ufkunu genişletti.

Her şeye rağmen, bu dönemde yayımlanan ilk önemli makalesi on altıncı yüzyılda Kuzey Afrika'daki İspanyollarla ilgiliydi. Küçük bir kitap uzunluğundaki bu incelemeyi göz ardı etmek haksızlık olur. Bu inceleme bir yandan kendi alanındaki seleflerini savaşlara ve büyük adamlara gereğinden fazla önem verdikleri için eleştirip İspanyol kışlalarındaki "gündelik hayata" ilişkin bir tartışma sunarken, öbür yandan Afrika tarihi ile Avrupa tarihi arasında (ters orantılı da olsa) yakın bir bağıntı olduğunu tanıtlamaktaydı. Avrupa'da savaş patlak verdiğinde Afrika seferleri durmuş ya da tersine, bu seferler durunca Avrupa'da savaş patlak vermişti.¹⁰⁵

Tez için yapılan araştırmanın esas kısmı büyük ölçüde 1930'ların başında Simancas'da, yani İspanyol resmi yazışmalarının korunduğu yerde ve Akdeniz dünyasındaki önde gelen Hıristiyan kentlerin –Cenevre, Floransa, Palermo, Venedik, Marsilya ve Braudel'in Amerikan yapımı bir sine-kamerayla belgelerin (izin verildiğinde) filmini çekerek zaman kazandığı Dubrovnik– arşivlerinde gerçekleştirildi.¹⁰⁶

Bu araştırma Braudel'in daha sonraları hayatının en mutlu dönemi (1935-7) olarak andığı Sao Paulo Üniversitesi'nde verdiği Fransızca dersleri yüzünden kesintiye uğradı. Braudel, kendisini fikri evladı olarak benimseyen ve "II. Felipe ve Akdeniz Dünyası" başlığının "Akdeniz Dünyası ve II. Felipe"ye dönüştürülmesine ikna eden (eğer gerçekten ikna edilmesi gerekiyordysa) Lucien Febvre'le, Brezilya'dan geri dönüş yolculuğu esnasında tanıştı.¹⁰⁷

AKDENİZ DÜNYASI'NIN ÜRETİLİŞİ

İkinci Dünya Savaşı'nın Braudel'e tezini yazma fırsatı vermiş olması epeyce ironiktir. Savaş yıllarının büyük kısmını Lübeck

¹⁰⁵ Braudel (1928).

¹⁰⁶ Braudel (1972).

¹⁰⁷ Braudel (1953a), özellikle s. 5; karşı. Febvre (1953), s. 432.

yakınlarındaki bir savaş esirleri kampında geçirdi. O şaşırtıcı hafızası kütüphanelerden mahrum kalmış olmasını bir ölçüde telafi etmiş ve alıştırma kitaplarına el yazısıyla kaleme aldığı *Akdeniz Dünyası*'nın taslağını, savaştan sonra geri almak üzere Febvre'e postalamıştı.¹⁰⁸ Braudel'in 1947 yılında jüri önünde savunarak 1949 yılında yayımladığı tez ("bir evlat duyusuyla" Febvre'e ithaf edilmişti) ile bu elyazmaları arasında nasıl bir ilişki olduğunu ancak bunları inceleyen bir tarihçi söyleyebilir. Ben burada yalnızca matbu metin üstünde duracağım.

Akdeniz Dünyası, Fransızların geleneksel doktora tezi standartlarına göre tartıldığında bile kütük gibi bir kitaptır. İlk basımında onu sıradan bir kitabın hacminden altı kat büyük kılan 600.000 sözcükten oluşuyordu. Kitap, önsözde belirtildiği gibi, her biri geçmişe farklı bir yaklaşım tarzının örneğini sunan üç kısma ayrılmıştı. Ön sırada "insan" ile "çevre" arasındaki ilişkinin "neredeyse zaman dışı" tarihi vardır; sonra ekonomik, toplumsal ve siyasi yapıların tedricen değişen tarihi gelir; ve en sonunda olayların hızlı gelişen tarihi. Bu üç kısmı, kitaptaki sunum düzeninin tersinden giderek tartışmak faydalı olabilir.

Teamüllere en uygun düşen üçüncü kısım muhtemelen, Braudel'in II. Felipe'nin dış siyaseti üstüne yazmayı düşündüğü tezin orijinal tasarımı tekabül eder. Bu kısımda Braudel okurlarına oldukça profesyonel bir siyasi ve askerî tarih örneği sunar. "Dar kafalı ve siyasi miyop" Alba Dükü'nden "*ce faux grand homme*"a kadar, yani Braudel'in piri, ağırbaşlı, "münzevî ve ketum", ihtiyatlı, çalışkan, "görevinin ardı arkası gelmeyen ufak ayrıntılardan oluştuğuna inanan" ve kapsayıcı bütüne ilişkin bir vizyondan yoksun bir insan olan II. Felipe'ye kadar tarih sahnesindeki önde gelen simalara ilişkin kısa

¹⁰⁸ Braudel (1972).

* Şu büyük hata adamı —çn.

ama özlü karakter taslakları çıkarır. İnebahtı Muharebesi, Malta'nın kuşatılması ve kurtarılması, 1570'lerin sonundaki barış müzakereleri uzun uzadıya anlatılır.

Gelgelelim, bu olay anlatısı, tarihin geleneksel “davul ve trampet”inden ilk bakışta görünebileceğinden daha uzaktır. Yazar bu olayları anlatırken önüne çıkan her fırsatta olayların önemsizliğini ve bireylerin eylem özgürlüğü üstündeki sınırları defalarca vurgular. Örneğin, 1565 yılında, Akdeniz'deki İspanyol donanmasının komutanı Don Garcia de Toledo, Türklerin kuşatması altındaki Malta'yı kurtarmakta gecikmiştir. “Tarihçiler Don Garcia'yı bu gecikmeden ötürü suçlayıp durdu”, diye yazar Braudel, “ama bu tarihçilerin Don Garcia'nın eylemlerini icra ederken uyum sağlamak zorunda olduğu koşulları her zaman adamakıllı inceledikleri söylenebilir mi?”¹⁰⁹ Yine bunun gibi, II. Felipe'nin olaylara tepki gösterme konusundaki dillere destan ve genellikle kınanan yavaşlığının yalnızca kişisel mizacı çerçevesinde açıklanamayacağını, bunun İspanya'nın mali zorlukları ve böyle büyük bir imparatorluktaki iletişim sorunları dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğini ısrarla savunuyordu.¹¹⁰

Benzer bir tarzda, Don Juan'ın –Avusturyalı Don John– İnebahtı'daki başarısını kişisel özellikler çerçevesinde açıklamayı reddeder. Don Juan, farkında bile olmadığı etkenler sa-

¹⁰⁹ Braudel (1949: 1975 basımı), s. 1017.

¹¹⁰ A.g.e., s. 372, 966.

“Juan de Austria: İspanyol prensi (Regensburg 1545 – Bouges, Namur yakınları 1578). Karl V ile Barbara Blomberg'in (veya Plumberger) evlilik dışı oğlu. Kardeşi Felipe II'den farklı olarak cesur, eğlence ve şöhrete düşküncü. Yuste manastırında Luis Mendez Quijada tarafından papaz olarak yetiştirildi ise de, orduya girdi ve Endülüs Magriplilerinin ayaklanmasını bastırdı (1568-1570). Pius V tarafından Kutsal Birlik filusunun başına getirildi ve İnebahtı'da Türk filosuyla savaşıırken (7 Ekim 1571) yaralandı, daha sonra Tunis ve Bizerte'yi zapt etti (1574)”, *Meydan Larousse*, s. 710. (çn).

yesinde zafer kazanması anlamında yalnızca “kaderin bir vasıtası”ydı.¹¹¹ Braudel’e göre, İnebahtı her hâlükârda yalnızca bir deniz zaferi.¹¹² İnebahtı zaferi yalnızca bir olaydı. Yine, Don Juan’ın Tunus’u alışı da “hiçbir önemli sonuç doğurmayan zaferlerden biri” olarak betimler.

Braudel bireyleri ve olayları bağlamlarına, ortamlarına yerleştirmeye uğraşır ama bireyleri ve olayları, bunların asli bir önem taşımadıklarını açığa çıkarma pahasına kavranılabilir kılar. Braudel’e göre, olaylar tarihi her ne kadar “insani ilgiler bakımından çok zengin” olsa bile yüzeyseldir. “Bahia yakınlarında fosforlu ateş böceklerinin gökyüzünü kapladığı bir havai fişek gösterisine dalıp gittiğim geceyi hatırlıyorum da; fişekler yükselirken önce sönük olan ışıklar sonra parıldayıp tekrar sönükleşirken son bir patlamayla göz alıcı bir parlaklıkla saçılıyor ve bunların hiçbirisi geceyi gerçek bir ışıkla delemiyordu. Tarihsel olaylar da bunun gibidir, çarpıcı parıltılarının ardında karanlık hüküm sürer”.¹¹³ Başka bir şiirsel imgede ise olayları “tarih dalgalarının güçlü omuzlarında taşıdıkları yüzey çalkantıları, köpüklerin uç noktaları” olarak betimler. “Bunlara güvenmemeyi öğrenmeliyiz”.¹¹⁴ Geçmiş anlamak için dalgaların altına dalmak gerekir.

Daha derinlerde akan sakin sular *Akdeniz Dünyası’nın “Ortak Kaderler ve Bütünsel Hareketler” (Destins collectifs et mouvements d’ensemble)* başlıklı ikinci kısmın konusudur. ve yapıların tarihiyle –ekonomik sistemlerin, devletlerin, toplumların, medeniyetlerin ve değişen savaş biçimlerini tarihiyle–

¹¹¹ A.g.e., s. 1101.

¹¹² A.g.e., s. 1104.

¹¹³ Braudel (1980), s. 10.

¹¹⁴ A.g.e., s. 21.

* İngilizce’ye “Collective Destinies and General Trends” olarak tercüme edilmiş olan ve normal şartlar altında “Kolektif Akıbetler ve Genel Eğilimler” olarak Türçeleştirileceğim bu bölüm başlığını, kitabın Fransızca’dan yapılmış olan tercümesinden aldım –(çn).

uğraşır. Bu tarih olaylar tarihinden daha yavaş bir hızla yol alır. Gelişimi kuşaklar, hattâ yüzyıllar boyunca izlenebilir; bu yüzden bu tarihin içinde yaşayanlar bile gelişimin pek farkına varmaz. Buna rağmen, bu düzeydeki gelişmeler dalgalarla birlikte yol alır. Braudel yaptığı analizin en ünlü parçalarından birinde, II. Felipe'nin imparatorluğunu, "Akdeniz dünyasının kuzeyden güneye bir ya da iki haftada ancak katedilebildiği", doğudan batıya ise "iki ya da üç ayda" ulaşılabilirdiği bir çağda "kendi büyüklüğü yüzünden çatırdayan" "muazzam bir kara ve deniz ulaşımı girişimi" olarak inceler.¹¹⁵ Burada insanın aklına Gibbon'un Roma İmparatorluğu'nun kendi ağırlığı altında kalıp çöktüğü sonucuna varışı ve *Decline and Fall*'un ilk bölümünde coğrafya ve ulaşım-iletişim şartları hakkında söyledikleri geliyor.

Ne var ki, on altıncı yüzyıldaki çevre şartları büyük devletlerin, Akdeniz dünyası üstünde egemenlik kurmuş ve birbirlerinin rakibi olan İspanyol ve Türk imparatorlukları gibi devletlerin lehine işliyor gibidir. Braudel'e göre, "tarihin seyri büyük siyasi hegemonyalara bir elverişli olur, bir elverişsiz"; on beşinci ve on altıncı yüzyıllardaki ekonomik büyüme dönemleri çok büyük devletlerin yaşamasına daima imkân tanıyan bir ortam yaratmıştı.¹¹⁶

Birçok bakımdan birbirinin karşısı olan bu iki büyük imparatorluğun siyasi yapıları gibi toplumsal yapıları da zaman içerisinde daha fazla benzeşmeye başlamıştır. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Anadolu ve Balkanlar'daki belirgin toplumsal eğilimler İspanya ve İtalya'daki (bu tarihte büyük kısmı İspanyol yönetimi altındaydı) eğilimlerle paralellikler arz ediyordu. Braudel'e göre her iki bölgedeki temel eğilimler ekonomik ve toplumsal kutuplaşma belirtileri göstermeye başlamıştır. Soylu tabakalar zenginleşip kentlere akmaya başlarken

¹¹⁵ A.g.e., s. 363.

¹¹⁶ A.g.e., s. 660-1.

yoksullar gittikçe daha fazla yoksullaşüyor, korsanlık ve eşkıyalık etmek zorunda kalıyordu. Orta sınıflar ise yok olmuş ya da soyluluğa “katılmıştır”; Braudel bu süreci burjuvazinin “ihanesi” ya da “iflasi” olarak betimler (*trahison, faillite de la bourgeoisie*).¹¹⁷

Braudel, Hristiyan Akdeniz dünyası ile Müslüman Akdeniz dünyası arasında kurduğu bu benzerlikleri, kültürel sınırlar (frontière) ile fikirlerin, nesnelerin ya da göreneklerin bu engelleri aşarak adım adım yayılması üstüne yoğunlaştığı bir bölümde toplum düzeyinden “medeniyet” düzeyine aktararak genişletir. Ayrıca, kolaycı bir yayılcılıktan kaçınarak bu gelişmeler karşısındaki direnişleri de tartışır; burada özellikle Protestanlığın çağrısını İspanyolların “kabul etmeyişleri”nden, Granada Magribileri’nin (Moors of Granada) Hristiyanlığı reddedişlerinden ve Musevilerin başka medeniyetlerin hepsine karşı koyuşlarından söz eder.¹¹⁸

Ama tarih denizinin en dip akıntılarına varmadık henüz. Toplumsal eğilimlerin altında başka bir tarih daha yatar, “neredeyse tüm algılamaların ötesinde geçip giden bir tarih... değişimin çok yavaş cereyan ettiği bir tarih, sürekli bir tekerrürün hep yeniden meydana çıkan çevrimlerin tarihi”.¹¹⁹ İncelemenin en dipteki hakiki katmanı bu tarihtir, “insanın kendi çevresiyle ilişkisidir”; bir çeşit tarihsel coğrafya ya da Braudel’in tercih ettiği terimle “jeo-tarih”. Jeo-tarih dağlara ve ovalara, kıyı şeritlerine ve adalara, iklime, kara ve deniz yollarına 300 sayfanın ayrıldığı *Akdeniz Dünyası*’nın Birinci Kısımının konusudur.

¹¹⁷ A.g.e., s. 704 ve sonrası. “Treason” terimi Julien Benda’nın *La trahison des clercs* (Aydınların İhaneti) adlı ünlü çalışmasını anıstırır.

¹¹⁸ A.g.e., s. 757 ve sonrası.

¹¹⁹ A.g.e., s. 757 ve sonrası.

Kitabın bu kısmı varlığını kuşkusuz Braudel'in bölgeye duyduğu aşka, daha ilk tümcede ifade edilen aşka borçludur: "Akdeniz bölgesini tutkuyla sevdim, nedeni de hiç kuşkusuz bir kuzeyli olmamdır" (Braudel Lorrainelidir). Ama incelemede bölgeye sırf bu nedenle yer verilmemiştir. Amaç tüm bu coğrafi özelliklerin kendi tarihi olduğunun, daha doğrusu coğrafi özelliklerin tarihin birer parçası olduğunu ve gerek olaylar tarihinin gerekse genel eğilimlerin bu özellikler hesaba katılmaksızın anlaşılamayacağını göstermektir. Örneğin, dağların ele alındığı bölümde dağlık bölgelerin kültürü ve toplumu tartışılır: Dağlıların kültürel muhafazakârlıkları, dağlılar ile ovalılar arasındaki toplumsal ve kültürel engeller, dağ bölgelerinde yaşayan genç nüfusun göç etmeye ve paralı asker olmaya ihtiyaç duyması.¹²⁰

Braudel bizatihi denizi ele aldığı anda, o dönemde İspanya'nın egemenliğindeki Batı Akdeniz'i Türkler'in egemenliğindeki Doğu Akdeniz'le kıyaslar. "Siyaset yalnızca temel gerçekliği izler. Birbiriyle savaşan iki egemenin buyruğu altında olan bu iki Akdeniz birbirinden fiziksel, ekonomik ve kültürel olarak farklıydı.¹²¹ Ama yine de Akdeniz bir bütünlük oluşturur; Braudel'e göre, gerek bizatihi deniz sayesinde gerekse barındırdığı iklim, bölgede üretilen şaraplar ve yetişen zeytin ağaçları sayesinde Akdeniz'in Avrupa'dan çok daha fazla bir bütünlüğü vardır.

Bu az bulunur inceleme Fransız tarihçiler camiasında kısa sürede heyecanlı bir ilgi uyandırdı. İncelemenin ünü öbür disiplinler ve dünyanın öbür bölgelerine gitgide yükselen dalgalarla yayıldı. *Akdeniz Dünyası*'nın orijinalliğinden kuşku duyulamaz. Buna rağmen, yazarın bibliyografya yazısında belirttiği gibi, kitap belli bir geleneğin, daha doğrusu birkaç farklı geleneğin içinde yer almaktadır.

¹²⁰ A.g.e., s. 34 ve sonrası.

¹²¹ A.g.e., s. 137.

Her şeyden önce, kitabın yayımlandığı tarihte yirmi yılı geride bırakmış bir dergi olan *Annales* geleneği söz konusudur elbet. “*Annales*’e, bu derginin öğretisine ve verdiği ilhama borçlu olduğum şeyler, toplam borcumun en büyük kısmını oluşturuyor”.¹²² Kitabın çevre şartları hakkındaki ilk kısmı, Akdeniz hakkında yazdıklarını Braudel’in “defalarca okuduğu” Vidal de la Blache’den, ustanın ilhamıyla yazılmış olan bölgesel (regional) monografilere kadar Fransız coğrafya okuluna çok şey borçludur.¹²³ *Akdeniz Dünyası*’nın bu kısmında Lucien Febvre de vardır; üstelik yalnızca tarihsel coğrafya üstüne bir denemenin yazarı olarak değil, aynı zamanda II. Felipe ve Franche-Comte üstüne yazdığı tezde çok daha küçük bir ölçekte de olsa *Akdeniz Dünyası*’ndakine benzer bir coğrafi giriş bölümüne yer vermiş bir yazar olarak.

Akdeniz Dünyası’ndaki mevcudiyeti en az Febvre’ünki kadar sarıh olan başka bir adın da Febvre’ün saldırmaktan zevk aldığı Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel olması gayet ironiktir. Ratzel’in jeo-siyaset hakkındaki fikirleri, Braudel’in imparatorluklardan adalara dek bazı temalar hakkındaki fikirlerini formüleştirmesine epey bir katkıda bulunmuş gibidir.¹²⁴ Sosyologlar ve antropologlar kitapta pek göze çarpmasalar da, Akdeniz’deki medeniyetler hakkında yazılmış olan bölümde, yazarın Marcel Mauss’un fikirlerine olan borcunun emareleri bulunmaktadır.¹²⁵

Braudel’in tarihçiler arasında en fazla borçlu olduğu kişi, muhtemelen, *Muhammed ve Charlemagne* adlı ünlü çalışmanın yazarı, Belçikalı büyük Ortaçağ uzmanı Henri Pirenne’dir. Bu çalışmada Pirenne, Avrupa tarihinin ya da Hristiyanlık tarihinin ötesine uzanılmadığı takdirde, İslam Ortaçağı

¹²² A.g.e., s. 22.

¹²³ E.g. Cvijic (1918).

¹²⁴ Ratzel (1897), bilhassa 13. ve 21. Bölümler.

¹²⁵ Mauss (1930), 231-52. Karş. Braudel (1969), s. 201-3.

incelenmediği takdirde Charlemagne'in yükselişi, klasik gele-
neğin sona eriş ve ortaçağların oluşumunu tam olarak an-
lamanın mümkün olmadığını savunmuştu. Pirenne'in Muhte-
şem Süleyman ve II. Felipe'den yaklaşık 800 yıl önce birbir-
leriyle kapışan iki muhasım imparatorluk hakkındaki vizyonu
da Braudel'e ilham vermiş olsa gerek. *Muhammed ve Char-
lemagne* Pirenne'in son kitabı olmasına rağmen, böyle bir ki-
tap yazma fikrinin Birinci Dünya Savaşı esnasında bir hapis-
hane kampındayken kafasında şekillenmiş olması gibi, Brau-
del'in de İkinci Dünya Savaşı esnasında yine bir hapishanede
Akdeniz Dünyası üstünde çalışması gayet tuhaf bir benzerliği
işaret eder.¹²⁶

AKDENİZ DÜNYASI/HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELER

Braudel kitabının ikinci basımında, çoğu zaman övülüp pek
az eleştirilmiş olmaktan şikâyet eder. Oysa, Birleşik Devlet-
ler'den ve başka ülkelerden, bazıları ikna edici eleştiriler yük-
selmişti.¹²⁷ Ayrıntılar düzeyinde, Braudel'in bazı argümanları
daha sonraki araştırmacıların itirazlarıyla karşılaştı. Örneğin,
"burjuvazinin iflası" hakkındaki argümanı, tacirlerin serpil-
meye devam ettiği Çukur Ülkeler (Low Country)* üstüne ça-

¹²⁶ Pirenne (1937).

¹²⁷ En önemlileri Bailyn (1951) ve Hexter'dir (1972).

* "Çukurülke: Deniz düzeyinden yüksekliği 300 (500) metreden az
olan, basık engebeli (yükseklik farkları az), ya da düzlüklerle kap-
lanmış ülke veya bölgedir. Eğimler az ya da çok azdır. Çukurovalarla
çukurülkeler arasında genişlik ve engebелilik bakımından kesin bir
sınır gösterilemez. Yeryüzünün % 25'ten daha büyük bir bölümü
çukurülkelerle kaplanmış, iklim ve toprak koşulları elverişli olan
çukurülkeler tarıma, yerleşime,... ulaşımına elverişli ve bu nedenle de
sık nüfusludur. Ancak iklimin elverişsiz olduğu çukur ülkeler de var-
dır; Kuzey Kanada, Amazon havzası, Büyük Sahra vb. – Avrupa'da
çukurülkeler batıdan doğuya, Ortadağlar'ın kuzeyinden geçerek ve

lısan tarihçilere doyurucu gelmez. Yine, İnebahtı Savaşı'nın göreceli önemsizliği hakkında Braudel'in önerdiği tez, son yıllarda yapılan çalışmalar tarafından külliyen reddedilmemiş olsa da çekincelerle kuşatılmıştır.¹²⁸

Akdeniz Dünyası'nda dikkatleri daha az çeken başka bir boşluk burada vurgulanmaya değer. Kendisinin "total tarih" adını verdiği tarih çeşidiyle meşgul olma doğrultusundaki isteklerine rağmen, "Medeniyetler"e ayrılan bölümde bile Braudel'in tutumlar, değerler ya da *mentalités collectives** hakkını da söylenecek pek az şeyi vardır. Bu bakımdan, *İnançsızlık Sorunu* hakkındaki övgülerine rağmen Febvre'ün çizgisinden büyük ölçüde ayrılır.¹²⁹

Sözgelimi, Braudel'in onur, hicap ve eril değerler hakkını da sunabileceği hiçbir yorum yoktur; oysa bazı antropologların gösterdiği gibi, bu değerler sistemi Hristiyan ve Müslüman Akdeniz dünyalarında benzer şekilde büyük bir önem taşıyordu (ve aslına bakılırsa bugün de öneminden bir şey kay-

gittikçe genişleyerek Ural dağlarına kadar uzanır... Kuzey Avrupa Çukurülkesinde sözgelimi Hollanda ve Belçika, en yoğun nüfuslu ve her bakımdan iyi gelişmiş bir bölgedir...Fransa'nın çukur bölgelelerinde, Akdeniz'in etkisi altında bulunan Rhône Vadisi dışında, ılıman okyanus iklimi egemendir... Yıl boyunca yetecek kadar otun bulunduğu yerlerde sütçülük gelişmiştir (İrlanda, İngiltere, Hollanda, Fransa, Danimarka)...Tarla tarımına en elverişli yerler Garanne Havzası'nda, Paris Teknesinde, Doğu İngiltere ve Kuzey Almanya çukur bölgelerindedir (Buğday, şeker pancarı, arpa, yonca vb.)... Doğuda Finlandiya'da geniş topraklar ormanlıktır ve kimi endüstri kolları için hammadde, maden direği ve kereste kaynağıdır. Kuzey Avrupa Çukur ülkesinin geniş doğu kesimindeki bol tahıl üretilir", Ferruh Sanır, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2000, s. 70-71 (çn).

¹²⁸ Guilmartin (1974), bilhassa s. 234, 251, Öbür yandan, Hess (1972), bu savaşın önemini Braudel'in abarttığını ileri sürer.

* Kolektif zihniyet –çn.

¹²⁹ Braudel (1969), s. 208.

betmemiştir).¹³⁰ Katolik ve Müslüman dinsel inançlar II. Felipe döneminde bariz bir önem taşımasına rağmen, Braudel bunları bir parça olsun tartışmaz. Kültürel sınırlara ilgi duymasına rağmen bu dönemde Hristiyanlık ile İslâm arasında nasıl bir ilişki olduğu konusunda söyleyecek pek az şeyi olması tuhaftır. Bu ilgi eksikliği, İspanya ve Doğu Avrupa üstüne incelemeler yapmış olan daha önceki tarihçilerin Hristiyanlık ve İslâm arasındaki karşılıklı sızmalara duydukları ilgiyle bir karşıtlık oluşturur. Daha önceki tarihçiler Hristiyanların müdavimi oldukları Müslüman türbelerinde olduğuna inandıkları cüzam hastalığına ya da kurt adam olma tehlikesine karşı çocuklarını vaftiz ettiren Müslüman annelerin varlığına dikkati çekiyorlardı.¹³¹

Akdeniz Dünyası'nı hedef alan öbür eleştiriler bunlardan daha radikaldir. Kitabı inceleyen Amerikalı bir eleştirmen, Braudel'in "geçmişe verilen poetik bir yanıtı tarihsel bir sorun gibi algılama hatasına düştüğüne", bu yüzden kitabın belli bir odak noktasından yoksun olduğuna ve kitabın düzenlenme tarzının olaylar ile bunları açıklayan coğrafî ve toplumsal etkenler arasındaki bağlantıyı kopardığına dikkati çekmişti.¹³² Bu eleştiriler biraz daha ayrıntılı ele alınmaya değer.

Febvre ile Bloch'un sorun odaklı tarihten ne kadar çok söz ettikleri ve Braudel'in başka bir çalışmasında "Araştırmanın çerçevesi bölge değildir. Araştırmanın çerçevesini eğilinen sorun oluşturur" dediği göz önünde tutulduğunda, kitabın belli bir sorun üstünde yoğunlaşmadığını bildiren savunuyu, sağlam temellere yaslandığı takdirde gayet ironik olurdu.¹³³ Braudel kendi tavsiyelerini gerçekten ihmal etmiş olabilir mi? Kendi-

¹³⁰ Peristiany (1965); Blok (1981).

¹³¹ Hasluk (1929). Braudel'e bu kitap hakkındaki görünüşü 1977 yılında sorduğumda kitaptan haberi olmadığını öğrendim.

¹³² Bailyn (1951).

¹³³ *Annales* (1949), aktaran Hexter (1972), s. 105.

siyle 1977 yılında yaptığım bir mülâkatta bunu sordum ve ikirciksiz bir yanıt aldım: “Ele aldığım asli sorun, çözmek zorunda olduğum tek sorun, zamanın farklı hızlarda hareket ettiğini göstermekti”.¹³⁴ Gelgelelim, bu hacimli incelemenin büyük kısmı bu sorunla uğraşmaz, en azından dolaysız bir tarzda uğraşmaz.

Kitabın üç kısım hâlinde düzenlenmesine gelebilecek eleştirileri Braudel önsözde öngörmüş ama yanıtlamamıştı: “Eğer bu kitabın unsurlarını kötü bir şekilde bir araya getirmekle suçlanırsam, şantiyelerimizin iyi kurallarına göre imâl edilmiş parçaların da bulunacağını umuyorum”. Eleştirilerden kaçınmanın bir yolu, işe olayların tarihiyle başlamak (tıpkı benim burada kitap hakkında sunduğum özetle yaptığım gibi) ve yapıların tarihi olmaksızın olaylar tarihinin anlaşılamayacağını, çevrenin tarihi olmaksızın da yapıların tarihinin anlaşılamayacağını göstermek olabilirdi. Gelgelelim, Braudel “yüzeysel” bulduğu olaylar tarihiyle işe başlamaya tahammül edemezdi. İncelemenin taslağını çıkardığı şartlar altında, yani tutsakken, gözlerini kısa dönemin ötesine dikmesi onun için psikolojik olarak zorunluydu.¹³⁵

Akdeniz Dünyası’na yönelik başka bir radikal eleştiri, Lucien Febvre’ün iradeciliğinin (voluntarism) tam karşıtı olan Braudel’in belirlenimciliğiyle (determinism) ilgilidir. Britanyalı bir eleştirmen, “Braudel’in Akdeniz dünyası insanların denetleyemeyecekleri bir dünyadır” diye yazıyordu.¹³⁶ Braudel’in yazılarında hapisane eğretilmesini birkaç defa kullan-

¹³⁴ “Braudel and primary vision “Radyo 3’te 13 Kasım 1977 tarihinde P. Burke ve H. G. Koenigsberger’in yaptıkları bir söyleşi.

* Bu tümce kitabın Türkçesinden olduğu gibi alındı. Bkz. *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Yayınları, 1993, s. 22.

¹³⁵ Bu öneri Braudel’in (1958) bu konuyu fiilen kabul ettiğine dikkati çeken Hexter’den gelmektedir, (1972), s. 104.

¹³⁶ J.H. Elliott, *New York Review of Books*, 3 Mayıs 1973.

ması, insanın yalnızca uzun süreli fiziksel ortamının değil, aynı zamanda zihinsel çerçevesinin “mahkûmu” olduğunu söylemesi (*les cadres mentaux aussi sont prisons de longue durée*), bu bağlamda bir şeyleri açıklamaktadır sanırım.¹³⁷ Febvre’den farklı olarak, Braudel yapıların insan eylemini hem kısıtladığı hem de mümkün kıldığı kanısında değildi. Bir kere-sinde, “bireyi düşünmeye başladığımda... kendisinin pek fazla değiştiremeyeceği bir kadere mahkum olduğunu (*enferme dans un destin*) düşünme eğilimine girerim” diye yazmıştı.¹³⁸

Bununla birlikte, Braudel’in hakkını vererek, belirlenimciliğinin yalınkat olmadığını –çoğulcu açıklamalar yapılması gerektiğini ısrarla savunuyordu– ve eleştirmenlerinin genellikle bu belirlenimci tarih görüşüne kesin ya da yapıcı eleştiriler önermeksizin karşı çıktıklarını belirtmek gerekir. İnsan eyleminin özgürlüğü ve zorunluluğu etrafında dönen tartışma muhtemelen, tarih yazıldığı sürece bitmeyecek bir tartışmadır. Felsefecilerin bu tartışmada söylenecek pek çok şeyleri olabilir ama tarihçilerin kendi konularını yalın bir şekilde belirtmenin ötesine gitmeleri çok zor.

Bazı eleştirmenler bu eleştiri çizgisinde çok daha ileri gitti ve “insanların olmadığı bir tarih”ten söz etmeye başladı. Bu suçlamanın bir abartı olduğunu görmek için kitabın üçüncü kısmındaki kavrayışlı bireysel karakter tasvirlerine bir göz atmak yeter. Ne var ki, Braudel’in insan ilişkilerini engin mekânlar ve uzun süreler çerçevesinde algılamasına izin veren kuş bakışı bir konumdan ele almasına ödediği bedelin insan varlıklarının önemini yabana atmak olduğunu, on altıncı yüzyıldaki yoksullar hakkında yaptığı tartışmada geçen açıklayıcı bir

¹³⁷ Braudel (1969), s. 31. Bu görüşün keskin bir eleştirisi için bkz. Vovelle (1982), bilhassa 4. Bölüm.

¹³⁸ Brudel (1949), s. 1244.

ibareyle, onları “insan böcekler” olarak görmek olduğunu söylememiz hiç de haksız olmayacaktır.¹³⁹

Akdeniz Dünyası’nın birinci kısmına yöneltilebilecek daha yapıcı bir eleştirinin yolu, yazarın, sunduğu jeo-tarihin tamamen hareketsiz olmadığını teslim etmesine rağmen bu hareketi göstermeyi başaramadığını ileri sürmekten geçer. Braudel, daha 1940’lı yıllarda “insan ekolojisi”yle, yani insan ile çevre şartları arasındaki etkileşim süreciyle uğraşmaya başlayan bir Fransız coğrafyacı Maximilien Sorre’u takdir etmesine rağmen, “Akdeniz dünyasının sergilediği manzaranın yapılışı” diyebileceğimiz şeyi bize göstermeyi başaramaz. Bu yapının en bariz boyutu, ormanlarla kaplı alanlardaki ağaçların kesilmesiyle çevre şartlarında meydana gelen hasardır.¹⁴⁰

Şimdi eleştirmenlerinin bile genellikle şaheser bir tarih incelemesi olarak gördüğü kitabın daha olumlu veçhelerine dönmenin zamanı geldi. Üstünde durulması gereken esas konu, Braudel’in bizim zaman ve mekân nosyonlarımızı bu yüzyılda başka bir tarihçinin yapamadığı kadar değiştirecek bir iş kotarmış olmasıdır.

Akdeniz Dünyası, okurlarını, tarihte mekânın taşıdığı önem konusunda başka hiçbir kitabın yapamadığı kadar bilinçlendirir. Braudel’in bu etkiyi yaratmasının nedeni, II. Felipe gibi bir birey şöyle dursun, İspanyol İmparatorluğu gibi bir siyasi birimden ziyade bizzat denizi, kaleme aldığı epiğin kahramanı konumuna yerleştirmesidir –ve bir de mesafelerin, iletişim imkânlarının taşıdığı önemi defalarca hatırlatması, Braudel’in yarattığı etkilerden en önemli olanı Akdeniz’in dışına çıkarak okurlarının Akdeniz’i bir bütün olarak görmelerini sağlamaktır. Deniz birçok tarihçiyi kendi başına boğmaya ye-

¹³⁹ Braudel (1949), s. 755.

¹⁴⁰ Sorre’un çalışmasını Braudel *Annales*’de (1943) tartıştı; bu tartışma şu çalışmada yeniden yayımlandı: Braudel (1969), s. 105-16. Karş. Dion (1934); Sereni (1961); Peguy (1986).

tecek kadar engin olsa da, Braudel sınırlarını Atlantik'e ve Sahra'ya dek genişletme ihtiyacı duymuştu. "Bu genişletilmiş etki mıntikasını incelemeseydik... Akdeniz'in tarihini kavramakta zorlanırdık".¹⁴¹ Kendisinin verdiği adla "Daha Büyük Akdeniz Dünyası" hakkındaki bu bölüm Braudel'in "global" tarih anlayışının, "girişiminin sınırlarını hep genişletme doğrultusundaki doyumsuz iştahı"nın ya da kendi sözleriyle, "(tarihi) geniş ölçekte görme arzusu ve ihtiyacının" (*mon desir et mon besoin de voir grand*) çarpıcı bir örneğidir.¹⁴² Ayrıntılara saplanıp kalan II. Felipe'den farklı olarak Braudel her zaman bütünü kucaklayan bir vizyona sahiptir.

Tarihçiler açısından daha önemli olanı, Braudel'in zaman konusundaki orijinal yaklaşımıdır, "tarihsel zamanı; coğrafi zaman, toplumsal zaman ve bireysel zamana ayırma" ve (o ünlü makalesinin yayımlanmasından itibaren) *la longue durée* terimiyle bilinen zamanın önemini vurgulama girişimidir.¹⁴³ Braudel'in uzun süresi coğrafyacıların standartlarına göre kısa süre olabilir ama bilhassa "coğrafi zaman" üstünde durması birçok tarihçinin gözünü açmıştır.

Uzun süre ile kısa süre arasındaki ayrım, 1949 yılından önce, olağan dilde olduğu gibi tarihçilerin sözcük dağarında da gayet yaygındı elbet. Aslına bakılırsa, tikel konuların birkaç yüzyılı kapsayacak şekilde incelenmesine ekonomik tarihte, bilhassa fiyatlar tarihi alanında sık rastlanıyordu. Braudel'in gayet iyi bildiği bariz bir örnek, Earl J. Hamilton'ın *American Treasure and the Price Revolution 1501-1650* (1934) başlıklı incelemesidir. Yine Braudel'in farkında olduğu gibi, sanat ve edebiyat tarihçileri bazen kültür alanındaki uzun vadeli değişimleri incelemişlerdi; bunlar arasında bilhassa Aby Warburg

¹⁴¹ Braudel (1949), s. 170.

¹⁴² A.g.e., s. 22. Onun "engin iştahı" sözü Hexter'e aittir (1972), s. 119.

¹⁴³ Braudel (1949), s.21; Braudel (1958).

ve tilmizlerinin, klasik geleneğin hayatta kalması ve dönüşmesi üstüne yaptığı incelemeler kayda değer.¹⁴⁴ Gelgelelim, *la longue durée* incelemesini çevre, ekonomi, toplum, siyaset, kültür ve olaylar arasındaki karmaşık etkileşimle bileştirmek Braudel'in kişisel başarısı olmaya devam etmektedir.

Braudel'e göre, tarihçilerin toplum bilimlerine yaptıkları özel katkı, tüm "yapılar"ın değişime (ne kadar yavaş olursa olsun) tâbi olduğu bilincini kazandırmaktır.¹⁴⁵ Braudel'in gerek bölgeleri ayıran sınırlara gerekse disiplinleri ayıran sınırlara tahammülü yoktu pek. Şeyleri her zaman bütün olarak görmeyi, ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel tarihi bir "total" tarih hâlinde bütünleştirmeyi istemişti. "Lucien Febvre ile Marcel Mauss'un öğretilerine sadık olan bir tarihçi daima bütünü görmeyi, toplumsalın *totalitesini* görmeyi isteyecektir".

Akdeniz Dünyası gibi bir inceleme yapmayı pek az tarihçi ister, böyle bir incelemeye gücü yetecek tarihçi sayısı ise bundan da az olacaktır. Buna rağmen, bu inceleme hakkında, tıpkı Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı (*Akdeniz Dünyası* bu romana yalnızca ölçek bakımından değil, aynı zamanda sahip olduğu mekân bilinci ve insan eyleminin beyhudeliği hakkında sezdiği şeyler bakımından da benzemektedir) hakkında olduğu gibi, içinde yer aldığı janrın imkânlarını sürekli genişlettiğini söylemek doğru olacaktır.

II. YAŞLI BRAUDEL

İPLERİ ELİNDE TUTAN BRAUDEL

Lucien Febvre'ün 1956 yılındaki vefatı ile 1985 yılındaki kendi vefatı arasında geçen yaklaşık otuz yıl boyunca Braudel yalnızca öncü bir Fransız tarihçi olmakla kalmayıp, aynı zaman-

¹⁴⁴ Braudel (1969), s. 31, Aby Warburg'a ithaf edilmiş ve ondan ilham alan bir kitap olan Curtius (1948)'i zikreder.

¹⁴⁵ Braudel (1969), s. 26 ve sonrası.

da Fransa'nın en güçlü tarihçisi olarak yaşadı. College de France'ta tezinin yayımlandığı tarih olan 1949 yılında hocalık etmeye başlamış ve École des Hautes Études'de Centre des Recherches Historiques'in yöneticisi olarak Febvre'le birlikte görev almıştı.¹⁴⁶

Centre'in bir parçasını oluşturduğu Altıncı Şube'nin yayımladığı ve hepsi de 1951-2 yıllarında başlamış bulunan üç önemli dizi, Febvre ile Braudel'in beraberce yöneticilik yaptıkları bu zaman kesitine aittir. Birinci dizi "Limanlar-Yollar-Seyrüsefer" başlığıyla, ikinci dizi "İş ve İşadamları" başlığıyla ve üçüncüsü "Para-Fiyat-Konjonktür" başlığıyla yayımlanmaya başladı. Burada ekonomik tarihe ciddi bir ağırlık verildiği göz önünde tutulduğunda, bu dizide asıl inisiyatifin Febvre'den değil Braudel'den kaynaklandığını varsaymak akla yatkın olur.¹⁴⁷

Febvre'ün 1956 yılında vefat etmesinden sonra Braudel *Annales*'in yöneticisi olarak onun yerini aldı. Febvre'ün iki evladı arasındaki, Braudel ile Mandrou arasındaki ilişki gitgide kardeşlik ilişkisi olmaktan çıktı ve Mondrou derginin yönetici sekreterliğini 1962 yılında bıraktı. Görünüşe bakılırsa Mayıs 1968 krizine bir tepki olarak 1969 yılında önemli bir değişim –"tasfiye" demesek bile– gerçekleştirildi. Olaylar bir zamanlar kendilerini reddetmiş olan tarihçiden intikam alıyor gibiydi. Braudel, her şeye rağmen, *Annales*'i yenileyebilmek için (kendi sözleriyle, "faire peau neuve") Jacques Le Goff, Emmanuel le Roy Ladurie ve Marc Ferro gibi genç tarihçileri yardımına çağırmaya karar verdi.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Dumoulin (1986).

¹⁴⁷ Braudel Limanlar (Ports)-Yollar (Routes)-Seyrüsefer'in birinci bölümüne yazdığı girişte bu derlemenin "çalışmamızın asli kısmını oluşturacağını" iddia ediyordu.

¹⁴⁸ Le Goff, 1968 olaylarıyla herhangi bir bağlantı kurulmasını reddeder, (1987), s. 224.

Braudel yalnızca dergide değil, École'ün Altıncı Şube'sinde de Febvre'ün yerini alarak başkan olmuştu. Braudel 1963 yılında La Maison des Sciences de l'Homme adıyla, disiplinlerarası araştırmalar yapmayı amaçlayan başka bir örgüt kurmuştu. Onun yönetimi altında Şube, Centre ve Maison hepsi 54 Boulevard Raspail'de yeni bölgelere, Claude Lévi-Strauss ve Pierre Bourdieu kalibresindeki sosyologların ve antropologların birlikte kahve içerek sohbet edip birlikte seminer düzenleyebilecek kadar yakın oldukları bölgelere taşındı. Bu mekânsal yakınlık *Annales* tarihçilerinin komşu disiplinlerdeki yeni gelişmelerle ve yeni fikirlerle kolayca ilişki kurmalarını sağlamıştı, bugün de bunu sağlamaya devam ediyor.

Vakur ve sözü geçen bir adam olarak Braudel 1972 yılında emekli olduktan sonra da son derece etkili olmaya devam etti. Görevde olduğu yıllarda araştırma fonları, yayınlar ve atamalar üstündeki denetimi ona ciddi bir güç kazandırmıştı; bu gücü tarihin egemen partner olduğu bir toplum bilimleri "ortak pazarı" idealini gerçekleştirmek için kullandı.¹⁴⁹ Polonya gibi başka ülkelerden gelen genç tarihçilere Paris'te çalışmalarını sürdürmeleri için verilen burslar Fransız tarih biçiminin yurtdışında yaygınlaşmasına katkıda bulundu. Ayrıca, Braudel, modern çağın ilk dönemleri, yani 1500-1800 dönemi üstüne inceleme yapanların gerekli desteği görmelerini garantiye almıştı. Onun kurduğu imparatorluk II. Felipe'nin imparatorluğu kadar büyük olmasa bile, başında II. Felipe'den çok daha güçlü bir yönetici vardı.

Braudel'in farklı araştırmacı kuşakları üstündeki etkisi de hesaba katılmalı. Örneğin, Pierre Chaunu, savaştan sonra Fransa'ya dönüşünden kısa bir süre sonra Braudel'in Latin Amerika tarihi üstüne verdiği derslerin kendisinde düşünsel bir "şok" etkisi yaratarak daha sonraki tarih kariyerini belirlediğini anlatır. "Beni dersin ilk on dakikasında mest etti, teslim

¹⁴⁹ Braudel (1968b), s. 349.

aldı".¹⁵⁰ Gerek modern çağın başlarındaki *Akdeniz Dünyası*'na duyduğu ilgiyi gerekse eğildiği tikel sorunları Braudel'e borçlu olan tek tarihçi Chaunu değil. Örneğin, on altıncı yüzyıldaki bir İspanyol tacir ailesi hakkında yapılmış bir çalışmanın yazarı, bu konuyu Braudel'in tavsiyesiyle ele almıştı; Roma ve Valladolid hakkındaki monografiler Braudel'in yaklaşımından ilham alıyordu.¹⁵¹

Başka birçok tarihçi, tezlerini yazdıkları günlerde Braudel'in tavsiye ve teşviklerine neleri borçlu olduklarını kaydetmişti. Üçüncü kuşak *Annales*'in kalburüstü siması Emmanuel Le Roy Ladurie, Akdeniz Dünyası Fransa'sının köylüleri hakkındaki tezini Braudel'in yönetiminde yazmıştı. Bir dönem kendisine "Veliht" gözüyle bakılan Le Roy Ladurie, Febvre'ün yerini Braudel aldıktan sonra Braudel'in College de France'daki kürsüsünün başına geçti.

MADDİ KÜLTÜRÜN TARİHİ

Braudel bir yönetici olduğu bu faal yıllarda, 1949-72 arası yıllarda ikinci bir haris inceleme üstünde çalışıyordu. Birçok Fransız tarihçi, eskiden başarılı bir akademik kariyer için zorunlu olan hacimli bir doktora tezi ortaya koyma yolunda geçen uzun araştırma ve yazma yıllarından sonra, göreceli dingin bir hayat sürdürmeyi ve makale ya da ders kitabından başka bir şey yazmamayı tercih eder. Braudel böyle yapmadı. *Akdeniz Dünyası*'nın yayımlanmasının ardından fazla bir süre geçmemişti ki, Lucien Febvre başka bir büyük inceleme tasarısında Braudel'i kendisiyle işbirliği yapmaya davet etti. Bu iki kişi 1400'den 1800'e iki ciltlik bir Avrupa tarihi yazmayı tasarlıyordu; Febvre'ün payına "düşünce ve inanç" düşerken,

¹⁵⁰ Chaunu (1987), s. 71.

¹⁵¹ Braudel'e ithaf edilmiş olan Lapeyre (1955); Delumeau (1957-9); Bennassar (1967).

maddi hayatın tarihinin yazılması Braudel'e kalıyordu.¹⁵² Febvre 1956 yılında vefat ettiğinde henüz görevini yerine getirmemişti; Braudel kendi payına düşen işi *Civilisation matérielle et capitalisme* başlığıyla 1967 ve 1979 yıllarında yayımladığı üç ciltlik bir kitapta tamamlamıştı.¹⁵³

Braudel'in bu üç ciltlik çalışması aşağı yukarı ekonomistlerin tüketim, dağıtım ve üretim kategorileriyle bu sıra içerisinde uğraşmakla birlikte, bu kategoriler ekonomistlerinkinden farklı niteleniyordu. Birinci bölüme yazdığı girişte ekonomik tarihi üç katlı bir malikane olarak betimler. Zemin katta—bu eğretilime Marx'ın “temel”inden çok uzak değildir— “tekerrür eden eylemler, ampirik süreçler, eski metodlar ve çok eski zamanlardan tevarüs eden çözüm yolları” olarak tanımlanan maddi kültür (*civilisation matérielle*) yer alır. Orta katta “hesaplı, mafsallı, bir kurallar ve neredeyse doğal zorunluluklar sistemi olarak meydana çıkan” ekonomik hayat (*vie économique*) vardır. En üst katta —kendimizi tutarak “üstyapı” demeyelim— tüm öbür katların en gelişkini olan “kapitalist mekanizma” (*mécanisme capitaliste*) yer alır.¹⁵⁴

Üçlünün aldığı adla *Akdeniz Dünyası* ile *Civilisation matérielle et capitalisme*'in üç parçalı yapıları arasında aşikâr paralellikler vardır. Kitapların her birinde birinci bölüm neredeyse hareketsiz bir tarihle uğraşır, ikinci bölüm yavaşça değişen kurumsal yapıları inceler ve üçüncü bölüm daha hızlı değişimleri —kitabın birinde olayları, öbüründe eğilimleri— ele alır.

Birinci cilt en dip düzeyde uğraşır. Yaklaşık 400 yılı kapsayan ekonomik “eski rejim”i inceleyen ve İngilizce'ye *The Structures of Everyday Life* (Gündelik Hayatın Yapıları) adıyla tercüme edilen bu kitap, Braudel'in uzun süreye eskiden

¹⁵² Braudel (1967; 1981 basımı s. 23), Febvre'ün öneriyi 1952 yılında yaptığını söyler; Braudel (1977) s. 3 ise 1950 tarihini verir.

¹⁵³ Braudel (1979a) gözden geçirilmiş basımdır.

¹⁵⁴ Braudel (1979a), s. 23-6.

beri duyduğu ilginin örneğini sunar.¹⁵⁵ Ayrıca, Braudel'in global yaklaşımını da gösterir. Başlangıçta bir Avrupa incelemesi olarak tasarlanan kitap, Afrika hakkında söyleyecek pek bir şeyi yokken, Asya ve Amerika'ya epey bir yer verir. Kitabın esas argümanlarından biri, büyük değişimlerin ancak ve yalnızca global terimler çerçevesinde açıklanabileceğiyle ilgilidir. Alman ekonomist ve demograf Ernst Wagemann'ı izleyen Braudel, Çin ve Hindistan'daki nüfus hareketlerinin Avrupa'dakilere benzer bir örüntü sergilediğine dikkati çeker: On altıncı yüzyılda genişleme, on yedinci yüzyılda durgunluk ve on sekizinci yüzyılda yeniden bir genişleme.¹⁵⁶ Bu, çok bariz bir şekilde, dünya ölçeğinde olduğu için yine dünya ölçeğinde açıklanması gereken bir fenomendir.

Öğrencileri eyalet düzeyindeki ya da yeri geldiğinde köy düzeyindeki nüfus eğilimlerini incelerken, Braudel karakteristik bir şekilde bütünü görme gayreti içindeydi. Öğrencileri Avrupa'daki maiyet krizlerini analiz ederken, Braudel buğday ve öbür tahılların Uzak Doğu'nun pirincine ve Amerika'nın darısına göre avantajlarını ve dezavantajlarını karşılaştırıyor ve örneğin pirinç tarlalarının "bulundukları bölgelere kabark bir nüfusu çekip toplumsal disiplin" sağlarken, "pek az emek gerektiren bir ekin" olan darının Kızılderilileri "özgür" (eğer uygun sözcük buysa) bırakarak "dev Maya ya da Aztek piramitlerini" ya da büyük "Cuzco taş duvarlarını" inşa etmelerine fırsat tanıdığına dikkati çeker.

¹⁵⁵ İngilizce'ye ilk başta *Capitalism and Material Life* başlığıyla tercüme edildi. (London, 1973).

¹⁵⁶ Wagemann üstüne Braudel (1979a), s. 34; karşı. Braudel (1969). s. 133-42.

* Cuzco veya Cusco, Güney Peru'da şehir, Doğu Andlarda verimli bir vadide, idare bölgesi merkezi; ...Cuzco, İnkalar'ın yayılmasının başlangıç noktası, imparatorluklarının merkeziydi. Birçok ev duvarlarının alt bölgeleri Kolomb öncesi devirden kalma taş örgülerden meydana gelir. Sacsahuaman'ın güzel kalıntıları bir tepe üzerin-

Asıl konudan bunun gibi bariz ayrılmaların sonucunda, Avrupa dünyanın geri kalanıyla kıyaslanılarak tahıl tüketen, göreceli iyi donanımlı mobilyalara sahip olan insanların yaşadığı bir bölge olarak, barındırdığı nüfus yoğunluğunun ulaşım sorunlarını başka yerlerdekine göre daha yumuşatmasına karşılık emeğin göreceli pahalı olduğu –Sanayi Devrimiyle özdeşleştirilen cansız enerji kaynaklarının kullanılmasını önemli kılan itkidir bu– bir bölge olarak tanımlanır.

Braudel coğrafya bakımından olduğu gibi konu bakımından da konvansiyonel ekonomik tarihin sınırlarını çiğneyip geçer. Geleneksel “tarım”, “ticaret” ve “sanayi” kategorilerini tamamen ortadan kaldırarak bunların yerine “gündelik hayat”a, insanlara ve şeylere, “insanın yaptığı ya da kullandığı her şeye” eğilir: Yiyecek, giyecekler, iskan, aletler, para, kentler vb. Birinci cildin altında iki temel kavram yatar. Birinci kavram “gündelik hayat”, ikincisi ise “maddi kültür”dür.

İkinci basımın giriş bölümünde Braudel, kitabında gündelik hayatı tarihselleştirmekten (*l'introduction de la vie quotidienne dans la domaine de l'histoire*) başka bir şey amaçlamadığını ilân eder. Böyle bir işe girişen ilk “o” kişi değildi elbet. Lucien Febvre’ün *Encyclopedie française*’inin bir cildinin, Bloch’un yiyecek tarihi üstüne kaleme aldığı bir makaleyle katkıda bulunduğu bir cildinin başlığı *La civilisation quotidienne* idi. Hachette yayınevi farklı yer ve zamanlardaki gündelik hayatı ele alan bir dizi tarih çalışmasını 1938 yılından itibaren, Abel Lefranc’ın (Rabelais hakkındaki fikirleriyle Lucien Febvre’ün tepesini attıran adam) Fransız Rönesansı hakkındaki bir incelemesiyle başlayarak yayımlamıştı. Daha önce sindeyse, Danimarka ve Norveç’te on altıncı yüzyıldaki gündelik hayat üstüne, yiyecek, giysiler ve iskana farklı ciltlerin ayrıldığı önemli bir inceleme Danimarkalı büyük tarihçi T. F.

Troels-Lund tarafından yapılmıştı.¹⁵⁷ Buna rağmen Braudel'in çalışması, bir çırpıda tamamen betimsel, anekdot türünde, antika meraklısı bir inceleme çeşidine dönüşme potansiyeli barındıran gündelik hayatın "küçük tarihi" denilebilecek tarih çeşidi ile dönemin büyük ekonomik ve toplumsal eğilimlerinin tarihi arasında kurduğu sentezden ötürü önemlidir.

Bradel'in *civilisation matérielle* kavramı da yakından analiz edilmeye değer. Braudel'in genel olarak kabul edilenden çok daha fazla ortak yönler sergilediği bir tarihçi olan Oswald Spengler, bir yaratıcılık alanının (*Kultur*) karşısı olarak bir rutin alanı (*Zivilisation*) olduğunu bildiren fikri çok benimserdi.¹⁵⁸ Braudel zihinsel rutinlerle, Febvre'ün *outillage mental* dediği fenomenle uğraşmaz. Daha önce gördüğümüz gibi, Braudel zihniyetler tarihine asla büyük bir ilgi duymamıştı ve düşünce, inanç konusunu her hâlükârda partnerine bırakacağı varsayıyordu. Öbür yandan, başka alışkanlık (habit) biçimleri hakkında söylenecek çok şeyi vardı.

Braudel'in bu kitapta kültüre yaklaşımı, *Akdeniz Dünyası*'nda olduğu gibi, esasen malların değiş tokuş edildiği –ya da edilemediği– kültür-alanlarıyla (*aires culturelles*) uğraşan bir coğrafyacının ya da jeo-tarihçinin yaklaşımıdır. Verdiği en çarpıcı örneklerden biri, Çin'e muhtemelen Avrupa'dan ikinci ya da üçüncü yüzyılda giden ve on üçüncü yüzyılda yaygın bir kullanıma erişen sandalyedir. Bu kazanım yeni mobilya çeşitlerini (yüksek masalar gibi) ve yeni bedensel duruşları –kıscası, yeni bir hayat tarzını– gerektirdi. Öbür yandan, *Akdeniz Dünyası*'nda ele alınan Granadalı Müslümanların Hristiyan-

¹⁵⁷ Troels-Lund (1879-1901).

¹⁵⁸ Spengler hakkında sarf edilen olumlu sözler için bkz. Braudel (1969), s. 186 ve sonrası; ayrıca, Braudel (1979a; 1979b)'deki dizinde Spengler'e yapılan göndermeler.

lğa karşı koymaları gibi Japonlar da sandalyeyi kabul etmemişlerdi.¹⁵⁹

İngilizce'ye tercümesinde yakıştırılan terimle “maddi kültür” hakkındaki bu parlak incelemede önemli bir eksik varsa eğer, o da hiç kuşkusuz simgeler alanıdır.¹⁶⁰ Amerikalı sosyolog Thorstein Veblen, *Theory of the Leisure Class* (Aylak Sınıf Teorisi) (1899) adlı çalışmasının önemli bir kısmını statü simgeleri hakkında yaptığı tartışmaya ayırmıştı. Bazı tarihçiler aynı çizgiyi takip etti; örneğin, Braudel'inkinden iki yıl önce yayımlanan bir kitapta Lawrence Stone, İngiliz aristokrasisinin malikanelerini ve cenaze törenlerini bu bakış açısıyla incelemişti.¹⁶¹ Son yıllarda ise tarihçiler ve antropologlar, benzer şekilde, maddi kültürün anlamına önem vermeye başladı.¹⁶²

Bir tarihsel antropolog veya antropolojik tarihçi, Braudel'in “et-obur Avrupa” hakkında sunduğu hayranlık verici döküme, örneğin aristokratik hobi avcılığıyla özdeşleştirilen ve hediyelerin mübadele edildiği merasimlerde önemli bir rol oynamış olan sülün ve geyik eti gibi “soylu” yiyeceklerin simgeselliği hakkındaki bir tartışma eklemeyi isteyebilir. Benzer bir tartışma sosyolog Erving Goffman'ın “benliğin gündelik hayatta sunumu” dediği fenomen çerçevesinde giysilerin kullanımları konusunda yapılabilir; keza evlerin simgeselliğine, dış cephelerin ve iç düzenlemelerin simgeselliğine de bu açıdan yaklaşılabılır.¹⁶³

¹⁵⁹ Braudel (1979a), 4. Bölüm.

¹⁶⁰ Bu eleştiri Burke (1981), s. 38 ve sonrasında ve Clark (1985), s. 191'de dile getirildi.

¹⁶¹ Stone (1965).

¹⁶² Bkz. Örneğin Appadurai (1986).

¹⁶³ Goffman (1959). Evler hakkında bu bakış açısından yapılan bir tartışma için bkz. Le Roy Ladurie (1975). Giysiler için bkz. Roche (1989).

BRAUDEL'İN KAPİTALİZM HAKKINDA SÖYLEDİKLERİ

The Wheels of Commerce, geleneksel pazarın şamatalı, canlı, çok-dilli (polyglot), çok-renkli dünyasının koşturmacasına ve karmaşasına başvurarak başlar ve panayırların, seyyar satıcıların, büyük tacirlerin betimlenmesiyle devam eder. Uluslararası ticaret genellikle yabancıların elinde –Fransa’da Protestanların, Orta Avrupa’da Musevilerin, Mısır’da Kıptîklerin, Hindistan’da Zerdüştilerin, Türkiye’de Ermenilerin, İspanyol Amerika’sında Portekizlilerin elinde– olduğundan, bu tacirlerin çoğu, alıp sattıkları mallar kadar egzotiktir.

Braudel başka çalışmalarında olduğu gibi bu çalışmasında da soyut ile somut, genel ile tikel (particular) arasında ince bir denge kurar. Ele aldığı manzarayı anlatmaya zaman zaman ara vererek vaka incelemeleri üstünde yoğunlaşır; bunlar arasında on yedinci yüzyıldaki bir katılımcının betimlemesiyle, vurguncu ve soyguncuların işgalindeki Amsterdam Borsası’nın “keşmekeşi” de vardır. Braudel canlı ayrıntılara daima duyarlıydı. Kastilya’daki Medina del Campo festivali esnasında Aşai Rabbani kutlamasının katedralin balkonunda yapıldığını, bu sayede “alıcı ve satıcıların işlerine ara vermeksizin merasimi izleyebildikleri”ni not etmesi bu duyarlılığın bir örneğidir.

Bu renkli betimlemeler, Braudel’in öbür disiplinlerden aldığı fikirleri temellük etme konusundaki az bulunur yeteneğini eksiksiz bir şekilde sergilediği hayranlık verici bir analizle tamamlanır. Braudel *The Wheels of Commerce*’de Çin’deki dağıtım pazarlarını tartışmak için Alman coğrafyacı Walter Christaller’ın “merkezi-yer teorisi”nden yararlanır. Kendisinin “toplumların çoğulculuğu” adını verdiği, toplumların toplumsal yapılarındaki çelişkileri analiz etmek için Georges Gurvitch’in sosyolojisinden yararlanır. Sanayi öncesi toplumları sabit, durağan sermaye yokluğuyla nitelemek için, yaklaşımı hakkında “tam gönlüme göre” dediği bir ekonomistin “uzun

sürenin ekonomi alanında açıklayıcı bir değere sahip olduğuna inanan” Simon Kuznets’in teorilerine yaslanır.¹⁶⁴ En fazla yararlandığı isimse, 1940’lı yıllarda ekonomik antropoloji üstüne çalışmakta olan şu dikkat çekici allame Karl Polanyi idi; ama modern çağın başlarındaki dünyada pazar ekonomisinin, Polanyi’nin iddia ettiği gibi on dokuzuncu yüzyıldaki “büyük dönüşüm”le birdenbire meydana çıkmaktan ziyade pazar-dışı ekonomiyle birlikte var olduğunu savunarak ona karşı çıkıyordu.¹⁶⁵

Braudel dağıtım ve mübadele mekanizmaların hakkında sunduğu bu dökümde karakteristik bir şekilde aynı anda hem yapısal hem çok-yanlı (multilateral) olan açıklamalar önerdi. Hugenotlar* ve Zerdüştiler gibi dinsel azınlıkların uluslararası ticarete oynadıkları rolü tartışarak şunu söyler: “Yabancılar bunun gibi nahoş ama toplumsal açıdan gerekli görevleri bizzat toplumsal aygıt kendisi tahsis eder... yabancılar olmasalardı mecburen icat edilirdi”.¹⁶⁶ Braudel’in bireyler çerçevesinde açıklamalar sunmaya ayıracak zamanı yoktu. Öbür yandan, tek etkenli açıklamalara karşı çıkmaya da devam etti. Marx ve Weber’i tek fiskeyle bir kenara fırlatarak “kapitalizm tek bir sınırlı kaynaktan meydana gelemez” der. “Ekonomi bir rol oynadı, siyaset bir rol oynadı, toplum bir rol oynadı, kültür ve medeniyet bir rol oynadı. Genellikle son analizde güçlerin çekişmesinde kimin kazanacağını belirleyen tarih de bir rol oynadı.”¹⁶⁷ Bu, Braudel’in yeni görüşlere açıklığı analitik kesinlik eksikliğiyle bileştiren ve kitabın başka yerlerinde ciddi

¹⁶⁴ Braudel (1976b), s. 188, 463 ve sonrası, 244 ve sonrası.

¹⁶⁵ A.g.e., s. 225 ve sonrası.

* On altıncı yüzyılda Fransa’daki Protestanlar, özelde Kalvinistler – çn.

¹⁶⁶ A.g.e., s. 166.

¹⁶⁷ A.g.e., 402-3.

tartışmalara pek az konu olan etkenlere ağırlık veren karakteristik pasajlarından biridir.

Bu aynı zamanda Marx'la arasında düşünsel bir mesafe bırakmayı, Marksizmle arasında ise daha da büyük bir mesafe bırakmayı, çok katı olduğunu düşündüğü bir düşünsel çerçeveye sıkışıp kalmaktan kaçınmayı zorunlu bulduğunu hatırlatır. "Marx'ın dehâsı, uzun süreli hâkimiyetinin gizi", der Braudel, "bir tarihsel *longue durée* temelinde hakiki toplumsal modeller kuran ilk kişi olması gerçeğinde yatar. Bu modeller birer yasa statüsü verilmek suretiyle tüm yalınlıklarıyla dondurulmuştur"¹⁶⁸

The Perspective of the World odak noktasını yapıdan sürece –kapitalizmin doğuş sürecine– kaydırır. İnandırıcı kesin fikirler belirtmenin zorunlu olduğu bu son ciltte Braudel, mutad eklektik yaklaşımını geri plana itmiş görünür. Kendi eklektik yaklaşımı yerine büyük ölçüde tek bir kişinin, Immanuel Wallerstein'ın fikirlerinden yararlanır. Wallerstein en az Polanyi kadar sınıflandırılması zor bir kişidir. Sosyoloji öğrenimi gören Wallerstein, Afrika'da araştırma yapmıştı. Araştırmaları esnasında kapitalizmi analiz etmeksizin Afrika'yı anlayamayacağı kanaatine varan Wallerstein ekonomi alanına döndü. Bundan sonra da kökenlerine inmeksizin kapitalizmi anlayamayacağını fark ederek ekonomi tarihçisi olmaya karar verdi. "Dünya kapitalizmi"nin 1500 yılından itibaren ele alındığı tamamlanmamış tarihi de Braudel'e çok şey borçludur (Bu kitabın ikinci cildi Braudel'e ithaf edilmiştir).¹⁶⁹

Gelgelelim, Wallerstein'ın kapitalizmin tarihi konusundaki analizi aynı zamanda Andre Gunder Frank gibi gelişim ekonomistlerinden, bilhassa ekonomik "merkez" (core) ülkeler ve "çevre" ülkeler kavramından, Batı'nın gelişmesi ile dünyanın geri kalanının az gelişmesinin (underdevelopment) aynı ma-

¹⁶⁸ Braudel (1969), s. 51.

¹⁶⁹ Wallerstein (1974-80).

dalyonun iki yüzü olduğunu bildiren düşüncelerinden yararlanır.¹⁷⁰ Wallerstein, “uluslararası işbölümü”nü ve birbirini izleyen Hollanda, Britanya ve Birleşik Devletler hegemonyasını tartışır. Wallerstein, bir Marksist gelenek içinde kalır. Bu yüzden, Marx’la arasına her zaman bir mesafe koymuş olan yaşlı Braudel’in nihâyet Marksist çerçeveye benzer bir çerçeveyi kabul etme noktasına gelmiş olduğunu görmek birçok okurunu şaşırtmıştı.

The Perspective of the World, üstün güçlerin birbiri ardına gelişini incelemesine rağmen, Braudel’den beklenebileceği gibi, *Akdeniz Dünyası*’yla işe başlar. Braudel’e göre, ilk kez on beşinci yüzyılda Venedik bir dünya ekonomisi üstünde hegemonya kurmayı başarmıştır. Venedik’i Antwerp, Antwerp’ü Ceneviz izlemiştir. Cenevizli bankerler on altıncı yüzyılın sonunda ve on yedinci yüzyılın başında, yani “Cenevizliler çağında” Avrupa ülkelerinin (ve İspanya aracılığıyla da Amerika’nın) ekonomik kaderini denetim altında tutuyordu. Silsilenin dördüncü sırasında Hollanda Cumhuriyeti, daha doğrusu Braudel’in ekonomik hâkim kentlerin sonuncusu olarak gördüğü Amsterdam gelir. Son olarak Braudel, her zaman olduğu gibi, ustaca bir çalımla sorunu tersine çevirerek dünyanın başka bölgelerinin (Fransa ve Hindistan dahil olmak üzere) benzer bir hâkim konuma gelmeyi başaramamalarını tartışır ve sunduğu öyküyü Britanya ile Sanayi Devrimi’ni inceleyerek bitirir.

Bu ciltlerde bilhassa yazarın en iyi bildiği ve çok sevdiği *Akdeniz Dünyası*’ndan uzaklaştığı yerlerde hatalar ya da boşluklar bulmak zor değil. Ama bunun gibi nefes kesici genişlikteki bir çalışmada birtakım hatalar yapmak neredeyse kaçınılmazdır. *Akdeniz Dünyası* hakkındaki yukarıda değindiğim eleştiriye benzer daha ciddi bir eleştiri, kendisinin gözde eğretilmelerinden biriyle söylenirse, Braudel’in başlangıçta

¹⁷⁰ Gunder Frank (1969), s. 32 ve sonrası.

Febvre ile yaptığı işbölümünün “esiri” (eğer kendi *outilage mental*’inin esiri değilse) olduğunu bildirir. Braudel, Max Weber’e kendi deymiyle sonuna kadar “alerji” duymaya devam etmiştir ve kapitalist değerler –çalışkanlık, tutumluluk, disiplin, girişimcilik vb– hakkında söylenecek pek bir şeyi yoktur. Ne var ki, Hollanda Cumhuriyeti ve Japonya gibi “girişimciliğe elverişli kültürler” (proenterprise cultures) ile İspanya ve Çin gibi “anti-girişimci kültürler” (anti-enterprise cultures) arasında çarpıcı bir karşıtlık vardır ve değerlerdeki bunun gibi farklılıklar bu ülkelerin ekonomik tarihleri açısından hiç kuşkusuz belli bir anlam taşır.

Kültüre, fikirlere özerklik tanıma konusundaki bu isteksizlik Braudel’in yaşlılığında yazılmış denemelerinden birinde açıkça gösterilir. Reform’un Fransa’da reddedilmesi sorununu tartışırken (bir keresinde Reform’un İspanya’da reddedişini tartıştığı gibi) kaba bir indirgemeci açıklama önerdi. Ren ve Tuna nehirlerinin, Roma İmparatorluğu’nun sınırı işlevini gördükleri gibi Katolikliğin de sınırlarını oluşturduklarına dikkat çekmekle yetindi. Bu sınırlar ile Reform olayları ve fikirleri arasındaki olası ilişkiyi analiz etme zahmetine girmedi.¹⁷¹

Yine de Braudel’in üçlemesinin olumlu özellikleri kusurlarına göre çok daha ağır basar. Bu üç cilt bir arada, erken modern Avrupa’nın ekonomik –“ekonomi” teriminin geniş anlamıyla– tarihinin muhteşem bir sentezini kurar ve bu tarihi karşılaştırmalı bir bağlama oturtur. Bu ciltler yazarın ele aldığı dünyaya koyduğu ağır sıklet başlığın isabetli olduğunu gösterir. Geç yirminci yüzyılda uzmanlaşma eğilimlerine direnmenin hâlâ mümkün olduğunu tanıtlamasından ötürü bu çalışmaya ancak teşekkür borçlu olabiliriz. Braudel’in yaklaşık elli yıl alan bir dönemde iki büyük ölçekli çalışma yaparken sergilediği sebat karşısında ancak şapka çıkarabiliriz.

¹⁷¹ Braudel (1981).

Üstelik, yaptıkları bunlarla da kalmadı. Leopold von Ranke yaşlılık döneminde dünya tarihine yönelmişti. Braudel, ihtiraslarının ne kadar mütevazı olduğunu gösterircesine, yetmişli yaşının sonlarına doğru kendi ulusunun total tarihine yöneldi. Yazar 1985 yılında vefat ettiğinde, ortada bu çalışmanın yalnızca coğrafi, demografik ve ekonomik bölümleri vardı; buna rağmen çalışma *Fransa'nın Kimliği* başlığıyla yayımlandı.

Bu son kitapta neler olabileceğini bir anlamda öngörmek mümkündü –Braudelci bir Fransa incelemesinin neye benzebileceğini tahayyül etmek zor değil. Önceki kitaplar gibi bu kitap da Vidal de la Blache'den Maximilien Sorre'a kadar Braudel'in gözde coğrafyacılarının çalışmalarına yaslanıyordu. Son derece belirlenimci olduğunu savunan eleştiriye yanıt verme fırsatı bulmuş olmasına ve Febvre ile Vidal de la Blache tarzı "olabilirlikçilik" (possibilism) hakkında söyleyecek şeyleri olmasına rağmen, konumundan milim kılmıdamaksızın "uzak kökenlerin devasa ağırlığı altında ezildiğimiz" konusundaki inancını tekrarlamıştı. Yine de bu incelemenin birinci cildi, Braudel'in mekânı tarihe dahil etme, bir yandan mesafe-yi ve bölgesel farklılıkları tartışırken öbür yandan ulaşımı ve ulusu bütünlüğü içinde tartışma ve elbette Fransa'nın 843 yılından 1761 yılına kadar uzanan çok uzun süreli sınır değişiklikleri hakkında fikir geliştirme kapasitesinin çarpıcı bir kanıtıdır.¹⁷²

Braudel'in çalışmalarındaki son bir tema daha tartışılmaya değer: İstatistik. Braudel meslektaşları ve öğrencilerince kullanılan nicel metotlara sıcak bakıyordu. İstatistiği yeri geldiğinde, bilhassa *Akdeniz Dünyası*'sının 1966 yılında çıkarılan genişletilmiş ikinci basımında kullanmıştı. Bununla birlikte, rakamların Braudel'in kurduğu tarihsel binanın yapısal bir parçası olmaktan ziyade dekorasyonunun bir parçası oldu-

¹⁷² Bir değerlendirme için bkz. Aymard (1988); bir coğrafyacıdan gelen şiddetli eleştiriler için bkz. Lacoste (1988).

ğunu söylemek haksızlık olmaz.¹⁷³ Bir anlamda, tıpkı Burckhardt'ın ünlü *Civilization of the Renaissance in Italy* adlı çalışmasını “havada asılı” (*arienne, suspendue*) kaldığı gerekçesiyle bir kenara fırlatarak birçok kültürel tarih biçimine karşı koyduğu gibi, nicel metodlara da karşı koydu.¹⁷⁴ Nitekim, kendi döneminde *Annales* tarihi içerisinde cereyan eden iki önemli gelişmeye bir anlamda yabancı kalmıştı: Nicel tarih ve zihniyetler tarihi. Şimdi bu gelişmelere eğilmenin zamanı geldi.

III. NİCEL TARİHİN YÜKSELİŞİ

Başarılarına ve karizmatik önderliğine rağmen, *Annales* hareketinin Braudel dönemindeki gelişimi tek başına onun fikirleri, uğraşları ve etkisi çerçevesinde açıklanamaz. Hareketin “kolektif kaderi ve genel eğilimleri”nin de incelenmesi gerekir. Bu eğilimlerden en önemlisi, 1950 yılı civarından 1970 yılına ve hattâ sonrasına kadar gelişen eğilim, hiç kuşkusuz, nicel tarihin yükselişiydi. Bu “nicel devrim” ilk önce ekonomi alanında, bilhassa fiyatlar tarihinde gözle görülür hâle geldi. Ekonomik alandan toplumsal tarihe, bilhassa nüfus tarihine yayıldı. Son olarak, yeni eğilim, bundan sonraki bölümde tartışacağımız üçüncü kuşakta kültürel tarihe –din tarihine ve zihniyetler tarihine– sızdı.¹⁷⁵

ERNEST LABROUSSE'UN ÖNEMİ

İstatistikle uğraşmak ekonomi tarihçileri açısından yeni bir şey değildi. Fiyatların tarihi konusunda on dokuzuncu yüzyılda kayda değer sayıda araştırma yapılmıştı.¹⁷⁶ 1930'lu yılların başında konuya duyulan ilgide bir patlamaya tanık olundu; bu

¹⁷³ Braudel'in istatistiği “gamsız” kullanışı konusunda karşı. Hexter (1972), s. 113.

¹⁷⁴ Braudel (1969), s. 186.

¹⁷⁵ Genel bir açıklama için bkz. Le Roy Ladurie (1973), s. 7-16.

¹⁷⁶ Wiebe (1895).

ilgi patlaması, hiç kuşkusuz, Almanya'daki hiper-enflasyonla ve 1929 yılındaki Büyük Kriz'le bağlantılıydı. 1932-33 yıllarında Fransızca'da iki önemli fiyat incelemesi yayımlandı. Lucien Febvre'ün tarihçilerin baş ucunda bulundurmaları gereken bir kitap olarak betimlediği birinci kitap *Researches on the General Movement of Prices* başlığını taşıyordu.¹⁷⁷ Bu, otuz yıl önce geleneksel tarihe karşı çok büyük bir saldırı başlatmış olan ekonomist François Simiand'ın bir çalışmasıydı. Araştırmalar Simiand'ın tarihte "A-evreleri" dediği genişleme dönemleri ile "B-evreleri" dediği daralma dönemlerinin birbirlerini izleyişini tartışıyordu.¹⁷⁸

Tevazu gösterilecek *Sketch of the Movement of Prices and Revenues in 18th Century France* başlığı konulmuş olan ikinci önemli çalışma, genç bir tarihçinin Ernest Labrousse'un çalışmasıydı.¹⁷⁹ Braudel'den iki yaş büyük olan Labrousse, Fransız tarihyazımında elli yıldan fazla bir süredir son derece etkiliydi. Birçoğunun tezini yönettiği *Annales* grubunun genç tarihçileri üstündeki etkisi hesaba katıldığında, Labrousse'un *Annales*'de kesinlikle çok önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Ama başka bir anlamda grubun marjinine yerleştirmek de mümkün. Sorbonne'da ders veren Labrousse, Fransız Devrimi'yle (*par excellence* olay) uğraşıyordu ve bundan daha önemlisi, bir Marksist idi.¹⁸⁰

Daha önce gördüğümüz gibi, Karl Marx'ın fikirlerine ne Febvre ne de Bloch büyük bir ilgi duyuyordu. Febvre, sosyalist olmasına ve Jaures'yi takdir etmesine rağmen, Marx'ı aydınlatıcı bulamayacak kadar iradeciydi. Bloch'a gelince, eko-

¹⁷⁷ Febvre (1962), s. 190-1.

¹⁷⁸ Simiand (1932).

¹⁷⁹ Labrousse (1933).

¹⁸⁰ "Marjin"e yapılan göndermeler şu çalışmadan kaynaklanıyor: Allegra ve Torre (1977), s. 328 ve sonrası. Labrousse (1980) *Annales*'le özdeşleşimini dile getirir.

nomik tarihe çok ilgi duymasına rağmen, benimsediği Durkheimci yaklaşımla Marx'tan ayrılıyordu.¹⁸¹ Braudel, daha önce gördüğümüz gibi, Marx'a bu iki kişiden daha fazla borçluydu, ama yalnızca yaşlılık dönemindeki çalışmalarında.

Marksizm *Annales* grubuna Labrousse'la birlikte sızmaya başladı. İstatistik de öyle; çünkü, Labrousse, on sekizinci yüzyıl Fransa ekonomisine ilişkin titiz bir nicel incelemeye girişme ilhamını ekonomist Albert Aftalion ve François Simiand'dan almıştı. Bu inceleme iki cilt hâlinde yayımlandı; 1701 yılı ile 1817 arasındaki fiyat hareketiyle uğraşan *Sketch* (1933); ve eski rejimin sona erişine eğilen *The Crisis* (1944). Tablo ve grafiklerle dolu bu iki çalışma hem uzun süreli eğilimlerle (*le mouvement de longue durée*) hem de kısa dönemli “devrevî krizler” (cyclical crises) ve “devir araları”yla” (intercycle) uğraşır. Ekonomik eğilimleri ölçme yolları bulma konusunda büyük bir beceri sergileyen Labrousse, kısa ve uzun süreli ekonomik konjonktürlerle ilgilenen Juglar ve Kondratieff gibi ekonomistlerden ve ekonomik krizler üstüne çeşitli çalışmalar yapan kendi hocası Albert Aftalion'dan aldığı kavramlardan, metodlardan ve teorilerden yararlandı. Fransa'da on sekizinci yüzyıldaki kötü hasatın “zincirleme bir etki” yaratarak tarım gelirlerinde düşmelere ve sanayi için üretim yapan daha geniş tarım piyasasında bir çöküşe yol açtığını savundu. Ayrıca, Fransız Devrimi'nin bir önkoşulu olarak 1780'lerin sonunda yaşanan ekonomik krizin önem taşıdığını ileri sürdü.¹⁸² Yazdığı iki monografi, *Annales* tarihçilerinin daha sonraları *konjonktür* (kitabın sözlükçe kısmına bakınız) diyecekleri şeyi öncülük eden birer incelemeydi. Bu incelemeler, zaman za-

¹⁸¹ Karş. Suratteau (1983).

¹⁸² Labrousse (1933, 1944). Bu çalışmaların bir eleştirisi Landes (1950)'de bulunmaktadır. Ayrıca bkz. Renouvin (1971) ve Labrousse (1980).

man verileri modele zorla uydurma çabaları görüldüğü gerekçesiyle eleştirilse de, son derece etkili olmuştur.

Braudel, *longue durée* kavramı üstünde yoğunlaşan ünlü “Tarih ve Toplum Bilimleri” (1958) başlıklı denemesinde Labrousse’un *Crisis*’ini “Fransa’da son yirmibeş yıl içerisinde yayımlanmış en büyük tarih çalışması” olarak betimliyordu.¹⁸³ Benzer şekilde Pierre Chaunu, “Fransa’da nicel tarih doğrultusundaki hareket tamamen iki kitaptan, benim kuşağımın her gün okunması gereken dua kitabı gözüyle baktığı *Taslak ve Kriz*’den etkilenmiştir” diyor ve bu kitapların bizzat *Akdeniz Dünyası*’ndan daha etkili oldukları kanaatini taşıyordu.¹⁸⁴

Bu kitaplar son derece teknik nitelikteydi; Labrousse bu kitaptan sonra pek az yayın yaptı. Labrousse tarihçilerin tarihçisiydi. Ne var ki, dar kafalı bir uzman değildi. İlgi duyduğu konular on sekizinci yüzyılın ekonomik tarihinin ötesine geçip 1789 ve 1848 devrimlerine ve Avrupa Burjuvazisinin 1700’den 1850’ye kadar olan dönemdeki toplumsal tarihine uzanıyordu.¹⁸⁵ Bir keresinde de “zihniyetler incelenmeksizin toplum incelemesi yapılamaz” demişti.¹⁸⁶

Labrousse, zamanının büyük kısmını lisans üstü öğrenim gören öğrencilere danışmanlık etmeye ayırıyordu; bu yüzden, bir Kardinal Richelieu sayabileceğimiz Braudel karşısında, ön plana çıkmamakla birlikte yardımları zaruri olan Peder Joseph rolünü oynayan, *Annales*’in perde arkasındaki gücü olarak hatırlanmayı hak etmektedir. Braudel’in *Akdeniz Dünyası*’nın 1966 yılında yayımlanan ve nicel tarihe daha fazla ağırlık

¹⁸³ Braudel (1969)’da yeniden basıldı, s. 25-54.

¹⁸⁴ Chaunu (1955-60), c. 8, 1. Bölüm, s. xiv

¹⁸⁵ Roma’da 1955 yılında düzenlenen Uluslararası Tarihsel Bilimler Kongresi’nde Labrousse önemli bir bildiri sundu: “Voies nouvelles vers une histoire de la bourgeoisie occidentale”. Ayrıca Daumard’ın Paris burjuvazisi üstüne yazdığı tezi yöneten de Labrousse’dur.

¹⁸⁶ Labrousse (1980); Labrousse (1970).

vermenin yanı sıra birinci basımda bulunmayan tablo ve grafikler içeren ikinci basımında Labrousse'un bir etkisi olduğunu düşündüren gerekçeler var.¹⁸⁷ Ayrıca kitap, *Annales*'in 1969 yılında geniş formatta çıkmaya başlamasından önce yer verdiğinden daha fazla tablo ve grafik içeriyordu.

1950'li ve 1960'lı yıllarda Braudel ve Labrousse'un ortak imzalarıyla yayımlanan çalışmaların hepsini ayrıntılarıyla tartışmak imkânsız ama bununla eşit ölçüde imkânsız olan başka bir şey de, Chaunu'nun belki de bugüne kadar yazılmış en uzun tez olan *Seville and the Atlantic*'ini (1955-60) atlamaktır.¹⁸⁸ Karısı Huguette'in yardımıyla yazılmış olan bu inceleme, Atlantik Okyanusu'nu konu alarak Braudel'i aşmaya değilse de taklit etmeye çalışmıştır. Chaunu bu çalışmasında İspanya ile Yeni Dünya arasında 1504 yılından 1650'ye kadar gerçekleştirilen mal alış-verişinin tonajı gibi ölçülebilir konular üstünde yoğunlaşır, bu nicel tabandan hareketle tartışmasını ticaret hacmindeki daha genel dalgalanmaları kapsayacak şekilde genişletir ve en sonunda, dönemin belli başlı ekonomik eğilimlerini, özellikle de on altıncı yüzyıldaki genişlemeden (Simiand'ın deyişiyle bir A-evresi) on yedinci yüzyıldaki daralmaya (bir B-evresi) doğru gidişi ele alır.

Şu ünlü terim çiftini, *yapı ve konjonktür* terimlerini yürürlüğe koyan bu devasa çalışma, eşanlı olarak hem Labrousse'un on sekizinci yüzyıl Fransa'sını göz önünde bulundurarak geliştirdiği bir metod ve modelin transatlantik ticaretine uygulanışındır hem de bir okyanusu en azından ekonomik bir bakış açısıyla inceleyen ve inceleme konusuna gerçekten global bir perspektifle yaklaşan bir çalışma sıfatıyla Braudel'e bir

¹⁸⁷ Braudel ayrıca, Leghorn (Livorno) limanındaki gemiciliğe ilişkin nicel bir incelemede İtalyan tarihçi Ruggiero Romano'yla birlikte birlikte çalışmıştı.

¹⁸⁸ Bu kez büyük kısmı istatistiklerden oluşan on iki ciltlik bir çalışmadır ama yoruma ayrılmış olan 8. Cilt 3000 sayfadan fazla tutar.

meydan okuyuştur. İspanyol Amerika'nın tarihsel coğrafyasına ayrılan uzun bölüm de çarpıcıdır. Chaunu tarih alanında mekân ve iletişimin önemi konusundaki bilinçliliği bakımından yalnızca Braudel'e göre ikinci sırada yer alır.¹⁸⁹

TARİHSEL DEMOGRAFİ VE DEMOGRAFİK TARİH

Nicel yaklaşımın fiyatların tarihinden sonraki ikinci büyük fetih alanı nüfus tarihidir. Demografik tarihin yükselişi 1950'li yıllarda gerçekleşti; 1930'lu yılların fiyat tarihindeki yükselme 1929 Krizi'ne ne kadar borçluysa, demografik tarih de yükselişini o dönemdeki dünya nüfusundaki patlamanın bilincine varılmasına o kadar borçludur. Bu alanın gelişimi, en azından Fransa'da, demografların ve tarihçilerin birlikte çalışmalarının bir sonucu oldu. Örneğin, Demografi İncelemeleri Ulusal Enstitüsü'nde (Institute National d'Études Démographiques'de (INED)) çalışan Louis Henry, 1940'lı yıllarda çağdaş nüfus incelemelerinden uzaklaşarak geçmişteki nüfus hareketlerini incelemeye geçmiş ve doğum, evlilik ve ölüm kayıtları arasında bağlantı kurup Cenevre, Normandiya ve başka yerlerdeki aileler üstüne yaptığı vaka incelemeleri yoluyla bir bölgeyi ve dönemi araştırarak "ailelerin yeniden kuruluşu" (family reconstitutions) metodunu geliştirmişti.¹⁹⁰ INED'in 1946 yılında yayımlanmaya başlayan dergisi *Population*, tarihçilerin çalışmalarına her zaman yer vermiştir.

Örneğin, derginin birinci cildinde tarihçi Jean Meuvret'nin ufuk açıcı bir makalesi vardı. Bu çalışma "maîşet krizi" kavramını geliştirmiş ve XIV. Louis çağında Fransa'da bu krizlerin mutlak olaylar olduğunu savunmuştu. Tahıl fiyatlarındaki bir artışı kısa sürede ölüm oranlarındaki artış ve doğum oranlarındaki azalış izliyordu. Daha sonra ağır ağır bir düzelleme

¹⁸⁹ En iyi anlatımı Chaunu (1964), s. 11-38'de bulunmaktadır.

¹⁹⁰ Henry (1956); Henry ve Gautier (1958).

görülyor ve sonra yine bir kriz patlak veriyordu.¹⁹¹ Bu makaledeki fikirler Goubert'in Beauvaisis üstüne yaptığı çalışmadan başlayarak daha sonra yapılan birçok bölgesel incelemenin temelini oluşturur. Labrousse gibi Meuvret de 1940'lı ve 1950'li yıllarda *Annales* hareketi açısından, yayımlanmış az sayıda çalışmasının uyandırabileceğı izlenimden çok daha önemli bir tarihçiydi. Onun büyük eseri öğrencilerinin ortaya koyduğu çalışmalardan oluşur.

Tarihsel demografi kısa sürede resmen toplumsal tarihe bağlandı. Altıncı Şube 1960 yılında "Demografi ve Toplumlar" adlı yeni bir diziyi başlattı; bu dizide mahalli tarih üstüne önemli birçok monografi yayımlandı.

BÖLGESEL VE DİZİSEL (SERİAL) TARİHİN ÖNEMİ

"Demografi ve Toplumlar" dizisinde yayımlanan ilk kitaplarda biri, Pierre Goubert'in *Beuvais and the Beauvaisis* başlıklı teziydi. Chaunu gibi Goubert de tezini "Yapı" ve "Konjonktür" şeklinde iki kısma ayırmıştı. İkinci kısım 1600'den 1730'a uzanan "uzun" bir on yedinci yüzyıl süresince fiyatlar, üretim ve nüfus konularındaki kısa süreli ve uzun süreli dalgalanmaları ele alır. Bu kısım Simiand'ın B-evresinin bölgesel bir örneğidir. Goubert fiyat ve nüfus hareketlerini yan yana getirerek ekonomik değişimin insani sonuçlarını gösterir.

Birinci kısmın önemi bir bölgenin tarihsel demografisini toplumsal tarihiyle bütünleştirmesinden kaynaklanır. Goubert, Beauvaisis bölgesinde bulunan Auneuil ve Breteuil gibi bazı kentlerde gözlemlenen nüfus eğilimlerini dikkatli bir şekilde incelemiştir. Meuvret'nin on sekizinci yüzyılın ortasına kadar yaklaşık her otuz yılda bir tekerrür eden maişet krizlerinin damgasını vurduğunu söylediğı "eski demografik rejim" in sürekliliğı hakkında ulaştığı sonuçların bir benzerine Goubert de ulaşmış ve kentlilerin daha geç yaşlarda evlenerek ve böyle-

¹⁹¹ Meuvret (1946, 1977).

likle eşlerinin çocuk sahibi olma yıllarını kısaltarak kendilerini zor zamanlara nasıl uyarladıklarına dikkati çekmiştir.

Gelgelelim, Goubert ekonomik durgunluk (réseşyon) hakkındaki ortodoks yorum hâline gelmeye başlamış olan bir ekonomik fenomen ile on yedinci yüzyılda demografik krizin Beauvaisis’le ilintisini tanıtlamaktan fazlasını yaptı. Kendisinin “toplumsal demografi” adını verdiği fenomeni, insanların hayatta kalma ihtimallerinin, örneğin bir toplumsal gruptan öbürüne değişiklik göstermesi gerçeğini sürekli vurguladı. Ortaya koyduğu çalışmayı “toplumsal tarih”e, yani yalnızca zengin ve güçlü toplumsal grupları değil, herkesi konu alan tarihe yapılmış bir katkı olarak gördü; bu nokta daha sonra gerçekleştirdiği *Louis XIV and Twenty Million Frenchmen* (1966) adlı çalışmasında tekrarlanır.

Kitabın en ilgi çekici bölümleri, en azından bana görüldüğü kadarıyla, kent ve kır toplumlarına, örneğin Beauvais’deki tekstil üretimine, köylülere –yoksul, orta hâlli ve zengin köylüler– ayrılan bölümlerdir. Goubert’in daha sonraları on yedinci yüzyılda bütün olarak Fransa’daki köylüler hakkında kaleme aldığı bir incelemede geliştirdiği bu toplumsal farklılaşma ve toplumsal hiyerarşiler hakkındaki dikkatli inceleme, eski rejim toplumuna ilişkin her türlü kolaycı görüşe yapılmış paha biçilmez bir tashihtir.¹⁹²

Goubert’in zengin toplumsal analizi total tarihin tam eşğinde durur. “Burjuva zihnietiyi”ne pek az yer verilirken, yazarın daha başlangıçta itiraf ettiği gibi, din ve siyaset bir yana bırakılır. Benzer şekilde, 1960’lı ve 1970’li yıllarda kaleme alınan ve kayda değer bir kolektif başarıyı temsil eden *Annales* tarzı bölgesel monografilerin çoğu fiilen, Braudel modeline göre kaleme alınmış coğrafi girişlerle birlikte, ekonomik ve toplumsal tarihle sınırlı tutulmuştur.

¹⁹² Goubert (1982).

Goubert tezini Labrousse'a, yani Vilar'ın Katalonya hakkındaki incelemesinden Emmanuel Le Roy Ladurie'nin Languedoc ve Michel Vovelle'in Provence (aşağıda tartışıyorum) hakkındaki incelemesine kadar *Annales*'in ikinci ve üçüncü kuşağı tarafından yapılmış kalburüstü bölgesel incelemelerin çoğunun önsözlerindeki teşekkürlerde sahne arkasında nasıl önemli bir rol oynadığı açığa çıkan kişiye ithaf etmiştir.¹⁹³ Bir modelin kopyalarından ziyade bir grubun topluca eğildiği bir tema üstüne yapılmış bireysel çeşitlemeler olarak görülmesi gereken bu incelemeler *Annales* okulunun 1960'lı yıllardaki en etkileyici başarılarını temsil eder. Bu bakımdan bu incelemeler elli yıl önceki Fransız coğrafya okulunun –Demangeon'un Picardy'si Sion'un Normandiya'sı vb.– bölgesel monografilerini hatırlatır.¹⁹⁴ Bu incelemeler ayrıca *Annales*'in taşrada, Caen ve Rennes, Lyon ve Toulouse gibi üniversitelerde yeniden-kuruluşunu işaret eder.

Özetleyecek olursak, bölgesel incelemeler Braudelci yapıları, Labroussecu *konjonktürü* ve yeni tarihsel demografiyi bileştirmişti.

Modern dönem başlangıcındaki Fransa'nın kır toplumu Burgundy'de, Provence'da, Île-de-France'da, Savoy'da, Lorraine'de taşra düzeyinde incelenmişti.¹⁹⁵ Ayrıca, Fransa'daki modern dönem başı kentlerin (Amiens, Lyon, Caen, Rouen, Bordeaux) yanı sıra Akdeniz dünyasının çeşitli yerlerindeki kentler (Roma, Valladolid, Venedik) üstüne yapılmış bir mo-

¹⁹³ Labrousse'un yönettiği bölgesel (regional) çalışmalar arasında Maurice Agulhon'un Provence üstüne, Pierre Deyon'un Amiens üstüne, Adeline Daumard'nın Paris burjuvazisi üstüne, J. Georgelin'in Venedik üstüne, J. Nicolas'ın Savoy üstüne yaptığı incelemeler de vardır.

¹⁹⁴ Buttimer (1971), s. 74 ve sonrası.

¹⁹⁵ Saint-Jacob (1960), Baehrel (1961); Freche (1974) vb.

nografik incelemeler demeti de vardı.¹⁹⁶ Bu kent ve kır bölge incelemeleri epey bir ailevi benzerlikler sergiler. Bu incelemeler genellikle *yapılar ve konjonktür* şeklinde iki kısma ayrılır ve fiyat eğilimleri ya da ölüm oranları gibi uzun zaman-dizileri hâlinde düzenlenmeye elverişli türden oldukça homojen veriler sağlayan kaynaklara yaslanır büyük ölçüde. Bu yaklaşıma verilen “dizisel tarih” (*histoire sérielle*) adı buradan kaynaklanır.¹⁹⁷ Bu tezlere bakıldığında, “nicel devrim Fransa’da tarihçilik mesleğini tamamen dönüştürdü” diyen Le Roy Ladurie’in neyi kastettiği kolayca anlaşılabilir.¹⁹⁸

Bu bölgesel incelemelerin çoğu Braudel veya Labrousse’un yönetiminde yapılmıştı ve büyük kısmı modern dönemin başlarını ele alıyordu. Gelgelelim, bu iki kuralın da istisnaları var. Ortaçağ uzmanı Georges Duby bu ilk bölge monografilerinden birini yazmış, on birinci ve on ikinci yüzyıllarda Macon ve civar bölgelerindeki mülkiyet, toplumsal yapı ve aristokratik aileler üstünde yoğunlaşmıştı. Duby’nin çalışmasına Bloch’un eski bir meslektaşı olan Charles Perrin danışmanlık etmiş ve bu çalışma tarihsel coğrafyadan ilham almıştı.¹⁹⁹ On dokuzuncu yüzyılın Limousin’i de Annales tarzı bir incelemeye konu olmuştu. İnceleme bölgenin coğrafyasını irdeleyen bir ciltle başlıyor, “ekonomik, toplumsal ve zihinsel yapılar”ın betimlenmesiyle devam ediyor ve siyasi tutumların analiziyle ve zaman içerisinde meydana gelen değişimin dökümüyle sona eriyordu.²⁰⁰

Modern dönemin başlarına eğilen çalışmalar bağlamında bile Annales okulunu ya da çevresini öbür tarihçilere sıkı sı-

¹⁹⁶ Deyon (1967), Garden (1970), Gascon (1971), Delumeau (1957-9), Bennasar (1967) vb.

¹⁹⁷ Chaunu (1970).

¹⁹⁸ Le Roy Ladurie (1973), s. 7.

¹⁹⁹ Duby (1953). Karş. Duby (1987), s. 126-7.

²⁰⁰ Corbin (1975).

kiya kapalı bir grupmuşçasına sunmak yanıltıcı olur.²⁰¹ Adı anılmaya değer en göze çarpan yabancı, modern dönemin başlarını konu alan araştırmalarda en az Braudel ve Labrousse kadar etkili olan Roland Mousnier'dir. Ama Mousnier makalelerini Annales'de değil, *Revue Historique*'de yayımlamıştı. Heutes Études'de değil, Sorbonne'da hocalık etmişti. Braudel nezdinde *persona non grata* idi. Annales çevresi bir kulüp sayılacaksa, Mousnier bu kulübün bir mensubu değildi elbet.

Her şeye rağmen, Mousnier'nin düşünsel uğraşları Annales çevresinin uğraşlarıyla büyük ölçüde örtüşür. Bloch'tan beri hiçbir Fransız tarihçi karşılaştırmalı tarih yaklaşımını (gerek komşu ülkelerin gerekse uzak ülkelerin karşılaştırılmasını) o kadar ciddiye almamıştı. Oysa Mousnier, örneğin Fransa ile İngiltere'nin siyasi gelişimlerini kıyaslamış ve yalnızca Fransa'daki on yedinci yüzyıl köylü ayaklanmalarını değil, Rusya ve hattâ Çin kadar uzak ülkelerdeki köylü ayaklanmalarını da incelemişti. Annales grubu gibi Mousnier de, Max Weber'den Talcott Parsons'a kadar toplum teorisinden hatırı sayılır derecede yararlanmıştı (Marksizme ise ayıracak zamanı yoktu).²⁰²

Mousnier, siyasi görüşleri sağa yakın düşse de, on sekizinci yüzyıla ilişkin bir incelemede, yüreği her zaman solda olan Labrousse'la birlikte çalışabilmişti. Aslında, sonuçlar şöyle dursun, araştırmacının metodları konusunda bile anlaşılamamışlardı; ama eski rejimin toplumsal yapısını, "düzen"ini ve "sı-

²⁰¹ Gerek Delumeau'ye (1957-9) gerekse Gascon'ya (1971) ilham veren kişi, bir uluslararası ilişkiler hocaları olan Gaston Zeller'di.

* İstenmeyen, makbul sayılan kişi –çn.

²⁰² Arriaza (1980) Mousnier'nin Bernard Baber'a bağımlılığın savunur. Ama yalnızca Max Weber'in değil, öbür Amerikan sosyologlarının da pekala farkındadır.

nıflar"ını analiz etmeye duydukları güçlü ilgi müşterekti ve bu konuda birbirine rakip konferanslar düzenlemişlerdi.²⁰³

Mousnier, toplumsal tarih alanında mebzul miktarda tez yönetti; konular on sekizinci yüzyıldaki bir Fransız askerinden küçük bir Fransız kasabasının toplumsal yapısındaki yaklaşık üç yüz yılı kapsayan değişimlerin bilgisayar-tabanlı nicel analizine dek uzanıyordu.²⁰⁴ 1960'lı yılların başında, kısmen Sovyet tarihçi Boris Porshnev'in (çalışması Rusça'da 1940'lı yıllarda yayımlanmış ve Fransızca'ya Mousnier'nin Altıncı Şube'deki rakiplerince tercüme edilmişti) Fransız köylü ayaklanmaları hakkında ileri sürdüğü Marksist yorumu çürütmek amacıyla, on altıncı ve on yedinci yüzyıllardaki köylü ayaklanmaları üstüne kolektif bir araştırma programı başlattı.²⁰⁵ Mousnier ve öğrencilerinin çalışmaları genellikle ekonomiye, Braudel ve Labrousse'un danışmanlık ettikleri bölgesel çalışmalarda görüldenden daha az eğilirken siyasete daha fazla ağırlık verdi ve toplumsal yapıyı analiz ederken hukukî ölçütleri daha fazla ciddiye alırken ekonomik ölçütleri pek hesaba katmadı. Gelgelelim, bu incelemelerin bazılarını, Annales okulu damgasını taşıdığı düşünülen incelemelerden ayırmak pek mümkün değildir.²⁰⁶

LE ROY LADURIE'NİN LANGUEDOC'U

Ekonomik ve toplumsal yapılar ve konjonktüre verilen büyük önemin, Annales çevresinden gelen bölgesel incelemelerde bulunabilecek büyük bir istisnası vardı. Emmanuel Le Roy Ladurie'nin *The Peasants of Languedoc* adlı doktora tezi

²⁰³ Labrousse projesine toplumsal yapının nicel bir analizini yaparak katkıda bulunan Daumard ve Furet'yi, Mousnier (1964) eleştirir. Kastlar, tabakalar ve sınıflar üstüne Mousnier'nin (1968b) yaptığı çalışmayı Labrousse (1973)'le karşılaştırınız.

²⁰⁴ Corvisier (1964); Couturier (1969).

²⁰⁵ Porshnev (1948).

²⁰⁶ Mousnier (1968a); Pillorget (1975); Berce (1974).

(1966), yazarının belirttiği gibi, 200 yıldan fazla bir süreyi kapsayan bir dönemin “total tarihini yazma macerası”na atılmıştı.²⁰⁷

Le Roy Ladurie genel kanaate göre Braudel’in öğrencilerinden en parlak olanıdır ve birkaç açıdan ona benzer –hayâl gücü, engin bir merak duygusu, çok-disiplinli bir yaklaşım, *longue durée*’ye duyduğu ilgi ve Marksizm karşısında belli bir muğlak tutum. Braudel gibi Le Roy Ladurie de, güneye âşık bir kuzeylidir (bir Norman). Onun *Peasants of Languedoc*’u *Akdeniz Dünyası*’yla aynı ölçekte; bekleneceği üzere, kayalıklar ve fundalıkları, şarap üzümleri ve zeytinleri, meşe çalıları ve kestane ağaçlarıyla tipi bir Akdeniz kırsalı olan Languedoc’un coğrafi bir dökümüyle başlar.

Le Roy Ladurie, tıpkı Braudel gibi fiziksel çevreye yoğun bir ilgi uzun süreli iklim tarihine ilişkin dikkat çekici bir karşılaştırmalı inceleme yapmasına yol açan bir ilgi duyar.²⁰⁸ Amerikalı bilim adamları iklimdeki uzun süreli eğilimleri saptayabilmek için ağaç gruplarından (özellikle uzak batının bazen 1500 yıl yaşayan dev sekoya ağaçlarından) yararlanmıştır. Bu ağaçların dar bir grup oluşturması kurak bir yıl yaşandığını, geniş bir grup ise bol yağışlı bir yıl geçtiğini gösterir. Le Roy Ladurie’nin bu bilim adamlarının vardıkları sonuçları, başka bir “dizisel tarih” örneğinde, Avrupa’nın çeşitli bölgelerinde üzüm asması hasatı tarihindeki çeşitlilikler hakkındaki bir incelemeden elde edilen sonuçlarla yan yana koyma gibi iyi bir fikri vardı. Hasatın erken yapılması yılın sıcak geçtiğini, geç yapılması ise soğuk geçtiğini gösteriyordu. Buradan vardığı sonuca göre, “birbirine uzak olmakla birlikte aralarında belli bir ahenk bulunan Almanya, Fransa ve İsviçre’nin eski üzüm bağları”, Alaska ve Arizona’nın bin yıllık ormanlarının sundu-

²⁰⁷ Le Roy Ladurie (1966), s. 11.

²⁰⁸ Le Roy Ladurie (1967).

ğu kanıtları sunar.²⁰⁹ Burada Braudel'in Avrupa ve Asya'daki nüfus hareketleri arasında yaptığı karşılaştırmayla olan paralellik yeterince aşikârdır.

Öte yandan, Le Roy (uzun ismini kısaltıyorum), tıpkı Braudel'in Marx'a yaptığı gibi, Braudel ile kendisi arasına düşünsel bir mesafe koymaya gerek duydu. Bölgesel monografilerin şimdi artık gelenekselleştiği üzere "yapılar" ve "*konjontürler*" şeklinde düzenlenmesine son verdi. Bunun yerine, 1500 yılından 1700 yılına uzanan bir dönemi ele alan kendi kitabını "büyük bir tarımsal döngü"den, büyük bir gelgitten, yükseliş ve düşüşten oluşan üç döneme ayırdı.

Birincisi bir A-evresidir, ortaçağların sonundaki salgın hastalıkların yarattığı yıkımdan nihâyet kurtulma imkânını belirlemesiyle bölge nüfusunda görülen hızlı artışın ateşlediği bir ekonomik genişleme dönemidir. O dönemde yaşayan birisinin dediği gibi, on altıncı yüzyıl Languedoc sakinleri "bir zahire ambarındaki fareler" gibi yavruluyordu. Bir süredir ekilmeyen toprakların tekrar ekilmeye başlamasının yanı sıra toprak daha etkin bir şekilde kullanıldı. Hane başına düşen ortalama toprak büyüklüğü gitgide küçüldü (toprağı paylaşacak çocukların sayısı arttığı için) ve tarım işçileri gitgide yoksullaştı (nüfus artışı emek talep eden bir alıcılar piyasası yarattığı için). Bu değişimden kârlı çıkan grup, sahip olduğu toprağı kendi işletebilen toprak sahipleriydi.

Nüfus gitgide azalan bir oranla 1650 ya da 1680 yılına kadar (Goubert'in Beauvaisis'inde nüfus artışının durmasından sonra bir süre daha) artmaya ve toprak sahipleri bundan kazançlı çıkmaya devam etti. Aslına bakılırsa Le Roy, 1600-50 dönemini "rant-atağı" (rent-offensive) dönemi olarak adlandırır. Gelgelelim, bu noktada Simiand'nın "B-evresi" diyeceği depresyon dönemi ortaya çıktı ve bütün bir devasa hareket tersine dönmeye başladı. Bu tersine dönmenin temel gerekçe-

²⁰⁹ Le Roy Ladurie (1959), s. 157.

si tarımda üretkenliğin azalmasıydı. Yoksullaşan üreticiler kendi topraklarını işletemez hâle gelmişlerdi ve her hâlükârda bu kayalık Akdeniz toprağından zorla çekip alınabilecek ürünün bir sınırı vardı. Herkese yetecek kadar yiyecek yoktu ve bu yüzden maişet krizi baş göstermişti. Birçok insan öldü, bazıları göç etti ve (Beauvaisis’de olduğu gibi) erkekler ve kadınlar daha geç yaşlarda evlenmeye başladı. “Bölge nüfusu daralan ekonomik şartlara (contracting economy) kendini sancılı bir şekilde uyarlamaya çalışıyor gibidir”.²¹⁰ Öte yandan nüfusun azalması on sekizinci yüzyılın başında, XIV. Louis’nin hükümranlığı sona ererken dibe vuran ekonomik depresyonu keskinleştirdi. Le Roy, tıpkı Malthus’un öngördüğü gibi, nüfus artışının refah artışını ortadan kaldırması anlamında, “Malthusçu bedduanın on altıncı ve on yedinci yüzyılda Languedoc’a musallat olduğu” sonucuna varır.²¹¹

Yukarıda betimlediğim çalışma 1960’lı yıllarda Annales’le bağdaştırılan bölgesel incelemelerin tipik tarzını sergileyen kalburüstü bir coğrafî, ekonomik ve toplumsal tarih örneğidir. Çalışmada yalnızca fiyat dalgalanmalarını ve doğum, evlilik ve ölüm oranlarını incelemek için değil, aynı zamanda mülkiyet dağılımı, tarımsal üretkenlik, vb. konulardaki eğilimleri incelemek için nicel metodlardan epeyce yararlanılmıştı.

Gelgelelim, *The Peasants of Languedoc* önemli bazı bakımlardan gelenekle bağını koparmıştı. Daha önce gördüğümüz gibi, Le Roy çalışmasını “yapı” ve “konjonktür” şeklinde ayırmaktan ziyade kronolojik bir düzenleme biçimini benimsemişti. Kronolojiye göre düzenlenmiş her bölümde Protestanlığın yükselişi ve okur yazarlığın artışı gibi kültürel gelişmeleri tartışmanın yanı sıra bölgedeki sıradan insanların gündelik hayatlarında yaşadıkları ekonomik eğilimlere verdikleri tepkileri de betimlemişti. Bu “aşağının perspektifinden

²¹⁰ Le Roy Ladurie (1966), s. 243.

²¹¹ A.g.e., s. 311.

tarîh”i yazabilmek için, ayaklanmaların sunduğu kanıtlardan bolca yararlanmıştı.

Örneğin, kır toplumunun on altıncı yüzyılın sonlarında müreffeh toprak sahipleri ve yoksul ücretli işçiler şeklinde kütuplaşmasını tartışırken, Romanlar’ın yaşadığı bir kasabadaki tek bir toplumsal çatışma epizodunun geçtiği bir mini anlatı sunmuştu. 1580 karnavalında zanaatkârlar ve köylüler “kasabalarındaki zenginlerin yoksullar aleyhine daha da zenginleştikleri”ni ve “Hıristiyan etinin yarım kilosunun altı kuruşa satılacağı” günlerin çok uzak olmadığını ilân edebilmek için karnaval maskelerinin ardına gizlenme avantajını kullanmışlardı.

Yine bunun gibi, Le Roy, on sekizinci yüzyıl başındaki ekonomik depresyon hakkında yazdığı bölümde Kalvinist partizanların, Cevennes’in Protestan dağlılarının, dinlerini yasa dışı ilân eden krala karşı giriştikleri gerilla savaşını anlatır. Aralarında genç kızların da bulunduğu ayaklanma önderlerini ve olacakları öngördüklerini iddia etmelerine yol açan bir vecd hâline kapıldıklarına dikkati çeker. Le Roy bu vecd hâllerinin histerik olduğunu ileri sürer ve bu fenomeni dönemin genel *konjonktürüne* bağlar —depresyon yoksulluğa, evliliklerin geç yaşlara ertelenmesine, cinsel früstrasyona, histeriye ve nihâyet ispazmozlara yol açmıştır.

Le Roy’un tezi genel bir kabulle karşılandı.²¹² Aslına bakılırsa Le Roy bu çalışmasıyla ün kazandı. Bununla birlikte, zaman içerisinde konunun esasına yönelik eleştiriler ortaya çıkmaya başladı. Örneğin, Cevennes’in kâhinlerini patolojik birer vaka olarak ele almak yerine, onların cezbe hâllerini otantik bir beden dili biçimi olarak yorumlamaması eleştirildi.²¹³ Ayır-

²¹² Bazı eleştiriler Yves Berce tarafından *Bibliothèque de l’école des Chartes*, 125 (1967), s. 444-50’de sunuldu.

²¹³ Garretti (1985).

ca, bir eleştiriciye göre, “rantı kârla karıştırdığı”ndan, Le Roy’un yaptığı ekonomik analizin “anlamı yoktur”.²¹⁴

Bunlardan daha temel bir eleştiri, Le Roy’un Languedoc’daki değişime ilişkin kurduğu “demografik modele” saldıran Marksistlerden geldi. Bu eleştiriye göre, Le Roy’un modeli çok basit bir Mathusçuluğa yaslanır ve “tikel demografik ve ticarî değişimlerin gelir dağılımı ve ekonomik büyümedeki uzun süreli eğilimleri etkileme tarzını ve derecesini belirleyecek olan sınıf ilişkilerinin, sınıfsal iktidarın yapısıdır, tersi değil”. Le Roy bu eleştiriye, kurduğu modelin basit olmayıp karmaşık bir “neo-Malthusçu” model olduğunu ve sınıf yapısını hesaba kattığını savunarak yanıt verdi.²¹⁵ Bu durumda toplumsal değişim konusunda birbirine rakip iki modelle karşı karşıya kalırız: Sınıfı hesaba katan demografik bir model ve demografiyi hesaba katan sınıfsal bir model. Braudel’in *Akdeniz Dünyası* etrafında cereyan eden özgürlük ve zorunluluk (iradecilik ve belirlenimcilik) tartışması örneğinde olduğu gibi, sorunu ampirik veriler tabanında bir çözüme kavuşturmanın yolu varmış gibi görünmüyor.

Yazarın açıklama modelini kabul edin veya etmeyin. *The Peasants of Languedoc*’un kılı kırk yaran nicel bir ekonomik ve toplumsal tarihi, çok parlak bir izlenimci siyasi, dinsel ve psiko-tarihle başarılı ve ender rastlanan bir tarzda bileştirmesinden ötürü takdir etmekten kaçınamazsınız. Çalışmanın yayımlanmasından yirmi yıl sonra geriye dönüp bakılınca, Braudelci paradigmanın sınırlılıklarını ilk görenlerden ve bu paradigmada ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğini ilk düşünenlerden birisinin Le Roy olduğu net bir şekilde görülebiliyor. Büyük ölçüde *Annales*’in üçüncü kuşağının çalışmalarıyla ortaya koyulan bu değişiklikleri bundan sonraki bölümde ele alıyorum.

²¹⁴ Nort (1978), s. 80.

²¹⁵ Brenner (1976), özellikle s. 31; Le Roy Ladurie (1978b).

ÜÇÜNCÜ KUŞAK

Üçüncü bir kuşağın yükselişi 1968'den sonraki yıllarda gitgide daha belirgin hâle geldi: Andre Burguiere ve Jacques Revel gibi genç adamların, *Annales*'in yönetimine katılmaya başladığı 1969 yılında; Braudel'in Altıncı Şube Başkanlığı'ndan emekli olduğu 1972 yılında (başkanlık Jacques Le Goff'a geçmişti); ve eski Altıncı Şube'nin ilgâ edilip Jacques Le Goff'un yeniden örgütlenmiş olan École des Hautes Études en Sciences Sociales'in başkanı olduğu 1975 yılında (daha sonra 1977 yılında Le Goff'un yerini François Furet almıştı).

Gelgelelim, son yirmi yılda meydana gelen düşünsel kaymalar, yönetsel değişimlerden daha önemli. Burada karşılaştığımız sorun ise üçüncü kuşağın düşünsel bir tasvirini yapmanın birinci ve ikinci kuşağın düşünsel tasvirini yapmaktan daha çetrefil olmasıdır. Bir zamanlar Febvre ve Braudel vakasında olduğunun tersine, bugün herhangi bir kişinin egemen-

liğinden söz edemeyiz. Aslına bakılırsa, bazı yorumcular düşünsel bir parçalanmışlıktan söz eder.²¹⁶

En azından bir çok-merkezliğin geçerli olduğunu teslim etmeliyiz. Grubun bazı mensupları Lucien Febvre'ün programını daha ileri götürmüş, tarihin sınırlarını çocukluk, rüyalar, beden ve hattâ kokuları dahil edecek şekilde genişletmiştir.²¹⁷ Başkalarıysa programı zayıflatmış, siyasi tarihe ve olaylar tarihine geri dönmüştür. Yine bazıları, nicel tarih uygulamasına devam ederken bazıları buna tepki duymuştur.

Üçüncü kuşak, bünyesinde kadınlara yer veren ilk kuşaktır. Ortaçağlarda ve Rönesans'ta Tuscany'de ailenin tarihi üstüne çalışan Christiane Klapisch; on sekizinci yüzyıl Paris'indeki sokakların toplumsal dünyasını inceleyen Arlette Farke; Fransız Devrimi esnasında düzenlenen festivaller hakkındaki ünlü bir çalışmanın yazarı olan Mona Zouf; emek tarihi ve kadınların tarihi üstüne çalışmalar yapan Michele Perrot, bu kadınlar arasında en göze çarpanlarıdır.²¹⁸ Daha önceki *Annales* tarihçileri bazen feministlerce, kadınları tarihin dışında bırakmakla, daha doğrusu (Marguerite de Navarre'dan cadı ilân edilen kadınlara kadar zaman zaman kadınlara bariz bir şekilde değinildiğinden) kadınları tarihe daha eksiksiz bir şekilde dahil etme fırsatını kaçırmakla eleştirilmişti.²¹⁹ Bununla birlikte, üçüncü kuşağa gelindiğinde bu eleştiri geçerliğini gitgide kaybetmeye başladı. Hattâ, Georges Duby ve Michele Perrot kadınların tarihi üstüne kapsamlı bir çalışma başlattı.

Bu kuşak, Fransa dışındaki fikirlere seleflerinden çok daha açıktır. Üçüncü kuşağın birçok mensubu Birleşik Devletler'de Princeton, Ithaca, Madison, ya da San Diego'da bir ya da

²¹⁶ Dosse (1987).

²¹⁷ Kokular hakkında bkz. Corbin (1982).

²¹⁸ Klapisch (1985); Farge (1986); Ozouf (1976); Perrot (1974).

²¹⁹ Faure (1980); Stuard (1981).

birkaç yıl çalışmıştır. Braudel'den farklı olarak, İngilizce yazıp konuşabilmektedir. Her biri kendine özgü yollarla *Annales* geleneği ile Amerikan düşünme eğilimleri –psiko-tarih, yeni ekonomik tarih, popüler kültür tarihi, simgesel antropoloji, vb.– arasında bir sentez kurmaya çalışmıştır.

Bu bölümde göstereceğimiz gibi, *Annales* hareketiyle özdeşleşen tarihçiler, hâlihazırda yeni yaklaşımlar geliştirmeye çalışmaktadır. Ama yine de tarihyazımındaki çekim merkezi 1930'lu ve 1960'lı yıllarda olduğunun tersine, Paris değildir artık. Yeryüzünün farklı yerlerinde buna benzer yenilikler aşağı yukarı eşanlı bir tarzda cereyan etmektedir. Örneğin, kadınların tarihi yalnızca Fransa'da değil, aynı zamanda Birleşik Devletler, Britanya, Hollanda, İskandinavya, Batı Almanya ve İtalya'da geliştirilmektedir. Georges Duby ve Michele Perro'nun tasarladıkları genel kadınlar tarihi Fransız bir yayıncı için değil, Laterza için yazılmaktadır. Yeniliğin birden fazla merkezi var –ya da hiçbir merkezi yok.

Aşağıdaki sayfalarda belli başlı üç tema üstünde yoğunlaşacağım: Zihniyetler tarihinin yeniden keşfi; kültürel tarih alanında nicel metodlara karşı gerek bir tarihsel antropoloji, gerek siyasete bir geri dönüş ya da gerekse anlatımın yeniden canlanması biçiminde tezahür eden reaksiyonlar. Ama üçüncü kuşağı bu yolla sunma kararına ödediğim bedel, yazık ki, birçok ilgi çekici çalışmayı dışarıda bırakmak oldu; bilhassa kadınların tarihine Farge, Klapisch ve Perrot tarafından hâlihazırda yapılmakta olan katkıları, tartışmanın dışında bırakmak zorunda kaldım. Ne var ki, bu bölümün *Annales* okulu için iddia edilen kadar parçalanmasını önlemenin tek yolu, belli noktalar üstüne yoğunlaşmaktan geçiyor.

I. MAHZENDEN TAVAN ARASINA

Daha önce gördüğümüz gibi, Braudel kuşağında zihniyetler tarihi ve kültürel tarihin öbür biçimleri büsbütün ihmal edilmemiş olsa da *Annales* girişiminin marjınlarına havale edil-

mişti. Oysa 1960'lı ve 1970'li yıllarda önemli bir ilgi değişikliği cereyan etti. *Annales* tarihçilerinden birkaçının düşünsel gezi programı, ekonomik temelden kültürel "üstyapıya", "mahzenden tavan arasına" geçilmesiyle sonuçlandı.²²⁰

Niçin böyle olması gerektiği? İlgi konularındaki değişiklik kısmen, çok eminim, Braudel'e karşı bir tepkiydi. Ayrıca, her tür belirlenimciliğe karşı gelişen çok daha yaygın bir reaksiyonun da parçasını oluştuyordu.

Aslında, 1960 yılında yayımladığı dikkat çekici, hattâ neredeyse sansasyonel bir kitapta akademik camianın dikkatini zihniyetler tarihine çeken kişi, Braudel kuşağından geliyordu. Philippe Aries, kendi deyişiyle bir enstitüde tropik meyveler konusunda incelemeler yapan ve boş zamanlarını tarih araştırmalarına hasreden bir amatör tarihçiydi, "*un historien du dimanche*". Bir tarihsel demograf olarak yetişen Aries, zamanla nicel yaklaşımı reddetmeye başladı (bunun gibi, modern endüstriyel-bürokratik dünyanın öbür boyutlarını da reddediyordu). İlgi alanı doğa ile kültür arasındaki ilişkilere, belli bir kültürün çocukluk ve ölüm gibi doğal fenomenleri algılama ve kategorileştirme tarzlarına kaymıştı.

Eski Rejim'deki aileler ve okullar hakkında yaptığı çalışmada Aries, çocukluk fikrinin, daha doğrusu çocukluk duygusunun (*le sentiment de l'enfance*) ortaçağlarda var olmadığını savundu. Aries'ye göre, bizim "çocuklar" dediğimiz yaş grubu Ortaçağ'da yedi yaşına kadar aşağı yukarı bir hayvan olarak ve bu yaştan sonra da az veya çok bir yetişkin minyatürü olarak görülüyordu. Çocukluk Fransa'da on yedinci yüzyıl civarında keşfedilmişti. Çocuklara, örneğin küçük erkek çocukların giydikleri "kaftan" (robe) gibi özel giysiler giydi-

²²⁰ Vovelle (1982), bu programı izlemeyi kabul eder ve deyimim, benzer bir doğrultuda hareket etmeye başlamasından önce Emmanuel Le Roy Ladurie tarafından icat edildiğini not eder.

* Boş zaman tarihçisi, amatör tarihçi -(ç)n.

rilmeye bu dönemde başlanmıştı. Dönemin yazışmalarında ve günlüklerinde çocukların davranışlarına yetişkinlerin gitgide daha fazla ilgi duyduklarını, çocuksu konuşma taklitleri yaptıkları belgelenmektedir. Aries, tezini savunmak için ikonografik kanıtlardan da, örneğin, insani gelişimin bir evresi olarak çocukluk bilincinin modern dönemin başında geliştiğini savunmak için, sayıları gitgide artan çocuk portrelerinden de yararlanır.²²¹

İngilizce adıyla *Centuries of Childhood* (Çocukluğun Yüzyılları) eleştirilere hassas bir kitaptı ve birçok araştırmacı tarafından haklı veya haksız eleştirilere uğradı. Ortaçağ uzmanları, kitabın bu dönem hakkındaki şumullü genellemelerini yalanlayan kanıtlar çıkardı. Başka tarihçiler, Aries'yi Avrupa'daki gelişmeleri fiilen yalnızca Fransa'yla sınırlı kanıtlara yaslanarak tartıştığı ve bu konuda kadınlar ile erkeklerin, seçkinler ile sıradan insanların tutumları arasında yeterince ayırım yapmadığı gerekçesiyle eleştirdi.²²² Öyle olsa bile, çocukluğu tarih haritasına yerleştirmek, farklı bölge ve dönemlerdeki çocukluğun tarihi konusunda yapılan yüzlerce incelemeye ilham vermek ve psikologlar ile çocuk hekimlerinin dikkatini bu yeni tarihe çekmek Aries'nin başarısıydı.

Aries hayatının son yıllarını ölüm karşısındaki tutumlar üstüne çalışarak geçirdi; bir kez daha kültürün, daha doğrusu Batı kültürünün prizmasından kırılarak yansıyan bir doğa fenomeni üstünde yoğunlaştı ve "ölümün tarihi yok elimizde" diyen Lucien Febvre'ün bu ünlü çağrısına yanıt verdi.²²³ *Ölüm Saatimiz* adlı hacimli kitabı, yaklaşık bin yılı kapsayan çok uzun bir dönemdeki gelişimlerin dökümünü sunar. Aries bu dökümü yaparken, Ortaçağların başındaki "munis ölüm"den,

²²¹ Aries (1960).

²²² En ikna edici eleştirmenler arasında şunlar sayılabilir: Herlihy (1978), s. 109-31; Hunt (1970), s. 32-51; ve Pollock (1983).

²²³ Febvre (1973), s. 24.

yani ölüm karşısında “bir kayıtsızlık, tevekkül, aşinalık ve mahremiyet yoksunluğunun bir karması”ndan oluştuğunu söylediği “munis ölüm”den kendi kültürümüzdeki “görünmez ölüm”e (*la mort inversée*), Viktorya döneminde yaşayanların pratiklerini tersine çevirerek, cinselliği ulu orta tartışırken ölüme tabu muamelesi çektiğimiz kültürdeki “görünmez ölüm”e kadar uzanan beş tutumun birbirini izleyişini anlatır.²²⁴ *Ölüm Saatimiz* adlı çalışma, yazarın *Çocukluğun Yüzyılları*yla neredeyse aynı meziyetleri ve kusurları taşır: Yine aynı cüretkârlık ve orijinallik, yine aynı geniş bir dizi kanıtın kullanımı (edebiyat ve sanattan çeşitli kanıtlar sunulur, ama istatistik kullanılmaz) ve bölgesel ya da toplumsal farklılıkların krokisini çıkarma konusundaki yine aynı gönülsüzlük gösterilir.²²⁵

Philippe Aries’nin çalışmaları, bilhassa tarihsel demografılara bir meydan okuyuştu. Araştırmacıların bazıları bu meydan okuyuşa “demografik davranış”ta değerlerini ve zihniyetlerin oynadığı role gittikçe daha fazla dikkat ederek yanıt verdi –başka bir anlatımla, ailenin tarihini cinselliğin tarihini ve Febvre’ün umduğu gibi, aşkın tarihini inceleyerek. Eski Rejim Fransa’sı hakkındaki incelemelerinde ebeveyn otoritesinin mahiyeti, küçük çocuklar karşısındaki tutumlar, Kilise öğretisinin cinsellik üstündeki etkisi ve köylülerin duygusal hayatı gibi sorunlara eğilen Jean-Louis Flandrin bu gelişmelerde merkezi bir yer tutan simâdır.²²⁶ Bu alanda yapılan çalışmalar, bilhassa edebî kaynaklara yaslanan bir zihniyetler tarihi (örneğin, Febvre’ün *Rabelais*’si) ile tutumlara ve değerlere yer vermeyen bir toplumsal tarih arasındaki gediği kapatma konusunda epey iş gördü.

²²⁴ Aries (1977).

²²⁵ Aries hakkında dengeli bir değerlendirme için bkz. McManners (1981), s. 116 ve sonrası.

²²⁶ Flandrin (1976).

Annales grubu içerisindeki bazı tarihçiler, her zaman öncelikle kültürle uğraşmışlardı. Alphonse Dupront bunun bir örneğidir. Braudel'in kuşağında bir tarihçi olan Dupront'nun asla yaygın bir ünü olmadı, ama genç Fransız tarihçiler üstünde ciddi bir etkisi vardır.²²⁷ Böyle bakıldığında Dupront, kültürel tarihin Labrousse'u olarak görülebilir. Bilinçdışı tutumlarla uğraştığı için Braudel'in dikkatini çekerek takdirini kazanan doktora tezi, bir "haçlı seferi" (crusade) fikrini takdisin (sacralization) bir örneği olarak, kutsal yerleri ele geçirmek için yapılan bir kutsal savaş olarak incelemişti.²²⁸ Daha yakın bir geçmişte, kutsalın peşine düşen bir arayış olarak ve Lourdes ya da Rocamadour gibi kozmik güç mıntıklarına "kollektif duyarlılığın" bir örneği olarak görülen, hac yolculuğu üstünde yoğunlaştı. Dupront'nun kutsal mekâna duyduğu ilgi, öğrencilerinden bazılarını kiliselerin tertibindeki değişimleri ve bu değişimlerin simgesel anlamını araştırmaya sevk etti. Dupront, kutsal gibi büyük temalara duyduğu ilgiyi, örneğin mucize imgelerinin envanterini çıkarma ya da kartografisi konusunda bir sarıhlikle bileştirir. Tüm kariyeri boyunca din tarihini; psikoloji, sosyoloji ve antropolojiyle yakınlaştırmaya çalıştı.²²⁹

Febvre tarzı tarihsel psikoloji alanında önde giden sima, müteveffa Robert Mandrou idi.²³⁰ Febvre'ün ölümünden kısa bir süre sonra Mandrou, Febvre'ün notları arasında, modern Fransız zihniyetinin yükselişine eğilerek Rabelais incelemesini devam ettirecek bir kitap projesi için hazırlanmış bir dosya buldu. Mandrou ustasının girişimini tamamlamaya karar verdi ve sağlığa, duygulara, zihniyetlere ayrılan bölümlerin yer al-

²²⁷Seminerlerine katılanlar arasında Jean-Louis Flandrin, Dominique Julia, Mona Ozouf ve Daniel Roche vardı.

²²⁸ Braudel (1969), s. 32, 57.

²²⁹ Dupront (1961, 1965, 1974, 1987).

²³⁰ Joutard ve Lecuir (1985).

dığı, “Bir tarihsel psikoloji denemesi, 1500-1640” alt başlıklı *Introduction to Modern France*’ı yayımladı.²³¹ Bu kitabın yayımlanmasından kısa süre sonra Mandrou ile Braudel arasındaki anlaşmazlık gündeme geldi. Ardında yatan kişisel gerekçeler ne olursa olsun, bu anlaşmazlık *Annales* hareketinin geleceği hakkında yapılan bir tartışmanın seyri esnasında meydana geldi. Bu tartışmada Braudel yenilikten yana çıkarken Mandrou kendisinin “orijinal tarz” (*Annales première main*) dediği, tarihsel psikolojinin ya da zihniyetler tarihinin önemli bir rol oynadığı Febvre’ün bıraktığı mirası savundu.

Mandrou on yedinci ve on sekizinci yüzyıl popüler kültürü üstüne bir kitapla bu yaklaşımı sürdürdü. “Bir tarihsel psikoloji analizi” alt başlıklı *Magistrates and Sorcerers in 17th century France* adlı incelemesinde yine aynı doğrultuda yol aldı.²³² Bu iki konu, yani popüler kültür ve büyücülük, o dönemde tarihçilerin gitgide daha fazla ilgisini çekti. Başlangıçta ekonomi tarihçisi ve toplumsal tarihçi olarak çalışmaya başlamış olan Jean Delameau, papalığa bağlı devletlerde şap üretiminin tarihi üstüne çalışırken, zamanla kültür tarihindeki sorunlara ilgi duymaya başladı. Bu kayma esnasında yaptığı ilk hamle Reform Hareketinin tarihinin ve Avrupa’nın “Hristiyanlıktan arınması”nın (dechristianization) tarihini incelemek oldu. Daha yakın bir geçmişte, terime Febvre’ün verdiği anlamla tarihsel psikolojiye yöneldi ve “yığınların korkuları”nı (deniz, hayâletler, salgın hastalık ve açlık) “egemen kültürün” korkularından (Şeytan, Museviler, kadınlar ve özellikle cadılar) ayırdığı bir inceleme yaparak Batı’daki korku ve suçluluk duygusu hakkında haris bir tarih yazdı.²³³

²³¹ Mandrou (1961).

²³² Mandrou (1968).

²³³ Delumeau (1971, 1978, 1983). Korkunun bir tarihini yazma fikri üstüne bkz. Febvre (1973), s. 24.

PSİKO-TARİH

Bu arada, Delumeau'nün Wilhelm Reich ve Erich Fromm gibi psikanalistlerin fikirlerini ihtiyatlı bir şekilde kullandığını belirtiyim. Bibliyografisinde Freud'un çalışmalarına yer vermekle birlikte Toulouse'daki tahıl fiyatlarına ilişkin bir inceleme ile modern dönemin başlarındaki sınıf yapısının analizi arasında sıkışmış olan *Peasants of Languedoc* (1966) adlı çalışmasını önceki bölümde tartıştığımız Emmanuel Le Roy Ladurie, bu araştırma çizgisi bakımından Delumeau'nün selefî sayılabilir. Le Roy, Romanlar karnavalını "bilinçdışının" yam-yamlık fantezileri gibi "yaratımlarına dolaysız bir erişim sağlayan" bir psiko-dram olarak betimlemiş ve Kalvinist partizanların kâhinlik ispazmalarını (prophetic convulsions) histeri çerçevesinde yorumlamıştı. Şu konuyu ilk kez kabul eden de Le Roy'du: "Cavalier ve Mazel (ayaklanmanın önderleri), varsayımsal bir tarihçi-psikanalistin divanına yatmaya davet edilemez. Olsa olsa bunun benzeri histeri vakalarında genel olarak karşılaşılan belli birtakım aşikâr özelliklere dikkat çekilebilir".²³⁴ Le Roy yine buna benzer şekilde büyücülerin yargılanmalarında daha önceleri ihmal edilen bir konuya, cadıların evlilik merasimi esnasında bir düğüm yaparak kurbanlarını acze düşürdükleri suçlamasına eğilmiş ve bu ritüelin simgesel bir kastrasyon olduğunu ikna edici bir şekilde savunmuştu.²³⁵

Annales grubunun başka mensupları da benzer bir çizgi tutturmuştu; bunlar arasında en dikkat çekici olan sima, *Annales*'de "psikanalitik tarih"in olabilirliği hakkında uzun bir yazı yayımlatan bir on dokuzuncu yüzyıl Rusya'sı uzmanı olan Alain Besançon'dur. *Babalar ve Oğullar* hakkında yaptığı bir incelemede bu olabilirliği uygulamaya çalıştı. İnceleme iki Çar üstünde yoğunlaşıyordu; birincisi kendi oğlunu öldüren

²³⁴ Le Roy Ladurie (1966), s. 196, 284.

²³⁵ Le Roy Ladurie (1978a), 3. Bölüm.

Korkunç İvan'dı, ikincisi ise oğluna ölüm cezası veren Büyük Petro idi.²³⁶

Lucien Febvre, psikoloji hakkındaki görüşlerini Blondel ve Wallon'a borçluydu. Besançon, Le Roy Ladurie ve Delameau ise temelde Freud ve Freudçulardan veya yeni Freudçulardan yararlanıyordu. Her ne kadar bir sentez kurulamamışsa da, bireyleri inceleme eğilimindeki Amerikan usulü psiko-tarih ile grupları inceleme eğilimindeki Fransız *psychologie historique* nihâyet karşılaşmıştı.

İDEOLOJİLER VE TOPLUMSAL İMGELEM

Bununla birlikte, ana eğilim oldukça farklı bir doğrultuydu. Ortaçağ uzmanları Jacques Le Goff ve Georges Duby, 1960'lı yılların başında zihniyetler tarihi alanına yeni katılan en kalburüstü kişilerdi. Örneğin, Le Goff 1960 yılında "ortaçağlarda Tacirlerin Zamanı ve Kilise Zamanı" üstüne ünlü makalesini yayımlamıştı.²³⁷ Lucien Febvre, on altıncı yüzyılda inançsızlık sorunu hakkında yaptığı incelemede, insanların genellikle kaç yaşında oldukları tam olarak bilmedikleri ve günlerini saatlerle değil güneşin hareketiyle hesapladıkları bir dönemin "yüzer gezer" ya da "muğlak" zaman duygusunu ele almıştı.²³⁸ Le Goff, Febvre'ün bir parça muğlak olan genellemelerini işleyerek geliştirdi ve ruhban sınıfının zaman hakkındaki önkabulleri ile tacirlerin önkabulleri arasındaki çatışmayı inceledi.

Bununla birlikte, Le Goff'un zihniyetler tarihine ya da bugün kendi verdiği adla "ortaçağ imgelemi"ne (*l'imaginaire médiéval*) en esaslı katkısı yirmi yıl sonra, yani öbür dünya hakkındaki değişen temsil/tasavvurların (representation) bir tarihi olan *The Birth of Purgatory*'nin (Ârafın Doğuşu) ya-

²³⁶ Besançon (1968) ve (1971).

²³⁷ Le Goff (1977)'de yeniden yayımladı. s. 29-42.

²³⁸ Febvre 1942), s. 393-9.

yımlanmasıyla birlikte gerçekleşti. Le Goff bu çalışmasında, âraf fikrinin doğuşunun “feodal Hıristiyanlığın geçirdiği dönüşümün” bir parçasını oluşturduğunu, düşünsel değişimler ile toplumsal değişimler arasında bağlantılar olduğunu savunuyordu. Ayrıca “zihinsel yapılar”, “düşünce alışkanlıkları” ya da “düşünsel düzenek (apparatus)” arasında “dolayimler” olduğu konusunda ısrarlıydı. Başka bir anlatımla, “zihinsel yapılar” ile “düşünsel düzenekler” arasında zihniyetlerin dolayım kurduğunu savunuyor, bunun gerekçesi olarak da “öbür dünya muhasebesi” adını verdiği fenomen dahil olmak üzere on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda zaman, mekân ve sayı konusunda yeni tutumların ortaya çıkmasına dikkati çekiyordu.²³⁹

Georges Duby’ye gelince, Ortaçağ Fransa’sının ekonomik ve toplumsal tarihi üstüne yaptığı çalışmalarla ün kazanmıştı. 1953 yılında yayımlanan tezinde Macon bölgesini inceliyordu. Bunun ardından Ortaçağ Batı dünyasının kırsal ekonomisi üstüne yaptığı ciddi bir sentez çalışması geldi. Bu incelemeler büyük ölçüde Marc Bloch’un *Feodal Toplum ve Fransa’nın Kırsal Tarihi* başlıklı çalışmalarının başlattığı gelenek içerisinde yer alır. Zaman içinde ilgi alanı adım adım zihniyetlere kayan Duby, 1960’lı yıllarda Robert Mandrou’yla birlikte Fransa’nın kültürel tarihi üstüne çalışmaya başladı.

Duby son yıllarda Bloch’un ve *Annales première manière*’in ötesine geçti. Kısmen neo-Marksist toplum teorisinden ilham alan Duby, ideolojilerin tarihi, kültürel yeniden üretim ve toplumsal imgelem (*l’imaginaire*) konularıyla ilgilenmeye başladı ve bunları zihniyetler tarihiyle birleştirmeye çalıştı.

Duby’nin en önemli kitabı olan *The Three Orders*, birçok bakımdan Le Goff’un *Purgatory*’sine paralel bir çizgi tutturur.

²³⁹ Le Goff (1981), s. 227 ve sonrası; bu, öğrencilerinden birisinin yaptığı çalışmada başlık olarak kullandığı bir ibaredir; bkz. Chiffolleau (1980).

Yazarın “toplumsal değişimin seyri esnasında maddi etken ile zihinsel etken arasındaki bağıntılar” şeklinde tarif ettiği fenomeni, bir vaka incelemesi yoluyla, yani üç gruba bölünmüş – rahipler, şövalyeler ve köylüler hâlinde; başka bir anlatımla, dua edenler, savaşanlar, çalışanlar (ya da toprağı işleyenler – Latince *laborare fiili, kullanımına uygun bir şekilde muğlak-tır*) hâlinde bölünmüş– toplum hakkındaki kolektif imgelemi incelemek yoluyla araştırır.

Büyük klasik bilgin Georges Dumezil’in işaret ettiği gibi, üç temel işlevi yerine getiren üç gruptan oluşmuş toplum görüşünün Hint-Avrupa geleneğinde oldukça uzun bir geçmişe sahip olduğunu ve eski Hindistan’dan Sezar devrindeki Galya’ya kadar şümullü bir coğrafyada bulunabileceğini Duby pekâlâ biliyordu. Duby, Ortaçağ uzmanlarının daha önce yaptığı gibi, grupların üçünün de topluma farklı tarzlarda hizmet verdiğini öneren bu üç katman imgesinin, köylülerin lordlar tarafından sömürülmesini meşrulaştırma işlevi gördüğünü savunur.

Gelgelelim, Duby bu noktada durmaz. Asıl ilgilendiği konu, bu üç parçalı toplum anlayışının dokuzuncu yüzyıldan itibaren Wessex’ten Polonya’ya kadar yeniden faaliyete geçmesinin altında yatan gerekçedir; ve bu canlanmanın toplumsal ve siyasal bağlamını, bilhassa söz konusu imgenin on birinci yüzyılın başlarında yeniden ortaya çıktığı Fransa’daki bağlamını, uzun uzadıya tartışır.

Duby, üç parçalı toplum imgesinin yeniden faaliyete geçmesinin yeni bir ihtiyaca tekabül ettiğini önerir. Bir siyasi kriz döneminde, örneğin on birinci yüzyıl Fransa’sında, bu imge “söz konusu üç temel işlevi kendi kişiliklerinde toplama iddiasında olan monarkların ellerinde bir “silah”tı. Dönemin “zihniyet”inde gizli olarak bulunan düşünsel sistem, siyasi amaçları olan bir ideoloji olarak belirginleşti. Duby, ideolojinin top-

lumun pasif bir yansıması değil, toplum üstünde iş görmeye dönük bir tasarı olduğuna dikkati çeker.²⁴⁰

Duby'nin ideoloji anlayışı, bir keresinde ideolojiyi “bireylerin kendi gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları hayâli ilişki” (*le rapport imaginaire des individus a leurs conditions réelles d'existence*) olarak tanımlayan felsefeci Louis Althusser'in anlayışına çok uzak değildir.²⁴¹ Bir on sekizinci yüzyıl uzmanı olan Michel Vovelle, Duby'ye benzer tarzda, *mentalites collectives'i* Febvre ve Lefebvre'ün sergiledikleri tarzda Marksist ideolojiler tarihiyle kaynaştırma doğrultusunda ciddi bir girişimde bulundu.²⁴²

Duby ve Le Goff gibi Ortaçağ uzmanlarının zihniyetler tarihine önemli katkılarda bulunduğunu görmek pek şaşırtıcı değil. Ortaçağların bizden uzaklığı, bizim karşımızdaki “ötekiliği”, bu tip bir yaklaşımın çözebileceği bir sorun çıkarır. Öbür yandan, Ortaçağlardan günümüze kalan kaynak çeşitleri, o dönemi, kültürel tarihe yeni yaklaşımlardan biri olan dîzisel tarih tarafından incelenmeye biraz daha az elverişli kılar.

II. DİZİSEL TARİHİN “ÜÇÜNCÜ DÜZEYİ”

Zihniyetler tarihinin *Annales*'in ikinci kuşağında marjinal bir konuma itilmesinin tek nedeni Braudel'in bu alanla ilgilenmemesi değildi. Bu dönemde marjinalleşmesinin en azından iki önemli gerekçesi daha vardı. Her şeyden önce, kayda değer sayıda Fransız tarihçi, ekonomik ve toplumsal tarihin geçmişin öbür boyutlarından daha önemli ya da daha temel olduğuna inanıyordu –ya da herhâlde varsayıyordu. İkinci olarak, önceki bölümde tartışılan yeni nicel yaklaşımlar, rakamlarla ifade edilmeye pek elverişli olmayan zihniyetleri, ekonomik ve

²⁴⁰ Duby (1978).

²⁴¹ Althusser (1970); Duby (1987), s. 119, Althusser'e olan borcunu itiraf eder.

²⁴² Vovelle (1982), bilhassa s. 5-17.

toplumsal yapılar kadar kolay bir şekilde manipüle edilemezdi.

Kültürel tarihe bu yaklaşımların birincisi, Pierre Chaunu'nün (Ernest Labrousse'un bir notunun ardından) "üçüncü düzeyde iş gören nicellik" için çağrıda bulunduğu ünlü manifestoda önerdiği çizgide yer alan nicel ya da dizisel yaklaşımdır.²⁴³ Lucien Febvre'ün *Annales*'de 1941 yılında yayımlanan "Amiens: Rönesans'tan Reform Karşısı Harekete" adlı makalesi, tutumlardaki ve hattâ sanatsal beğenideki değişimlerin haritasını çıkarabilmek için uzun süreyi kapsayan bir dizi belgeyi incelemenin (bu kez otopsi envanterleri çıkarmanın) değerini göstermişti.²⁴⁴ Bununla birlikte, Febvre, okurlarına kesinlikli istatistikler sunmamıştı. İstatistiklere dayalı yaklaşım, dinsel pratiklerin tarihini, kitabın tarihini ve okur-yazarlığın tarihini incelemek için geliştirilmişti. Kültürel tarihin öbür alanlarına daha sonraları yayıldı.

Komünityona katılım, din hizmetleri vb. konulardaki istatistiklere dayalı olarak Fransız din pratiklerinin tarihini yazma ya da Fransız Katolikliğinin geriye yönsemeli (retrospective) bir sosyolojisini yapma fikri, 1931 gibi erken bir tarihte bu konuda bir makalesi yayımlanan Gabriel le Bras'ya kadar gerilere uzanır.²⁴⁵ Geçmişte Katolik bir rahip olan ve Febvre ile Bloch'un Strasbourg'daki meslektaşlarından birisi olan Le Bras'nın teoloji ve tarihten hukuk ve sosyolojiye geniş bir ilgi alanı vardı. Le Bras, bilhassa on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren Fransa'daki "Hıristiyanlıktan arınma" dedikleri sorunla uğraşan kilise tarihçilerinden ve din sosyologlarından oluşan bir okul kurmuş ve bu sorunu nicel metodlar kullanmak yoluyla araştırmıştı.

²⁴³ Chaunu (1973).

²⁴⁴ Febvre (1973)'de çevirisi yer almaktadır, s. 193-207.

²⁴⁵ Le Bras (1931).

Le Bras ve takipçileri, *Annales* grubunun mensubu değildi –bu insanlar genellikle rahipti, kendi ilişki ağları ve *Revue de l'histoire de l'église de France* gibi dergileri vardı. Gelgelelim, Le Bras'ın eseri (meslektaşı Lucien Febvre bu çalışmaya sıcak bir ilgi göstermişti) ve takipçileri besbelli *Annales*'den ilham almıştı.²⁴⁶ Bu zengin çalışmalar öbeğinin bir örneği olarak, on yedinci ve on sekizinci yüzyılların La Rochelle piskoposluk bölgesi (diocese) üstüne yazılmış bir tez çalışmasını alabiliriz. Çalışma, *Annales*'le bağdaştırılan bölge incelemelerine çok benzer bir tarzda düzenlenmiştir; önce piskoposluk bölgesinin coğrafyasıyla işe başlanır, ova ile *bocage*' arasındaki sınırlar sergilenir, dinsel ortama eğilinerek devam edilir ve 1648 yılından 1724 yılına kadar geçen sürede meydana gelen olayların ve eğilimlerin incelenmesiyle son bulur. Nicel metodların kullanım tarzı da Braudel ve Labrousse'un tilmizleri tarafından yapılmış olan bölge monografilerini hatırlatır.²⁴⁷

Ama bunun karşılığında Le Bras çevresinin çalışmaları da (tıpkı Aries'ninkiler gibi), mahzenden tavan arasına çıkan bazı *Annales* tarihçilerinin çalışmalarına ilham verdi. Son yıllarda yapılan bölge incelemeleri (Anjou, Provence, Avignon ve Britany bölgeleri hakkındaki incelemeler) kültür üstünde sefelerinden çok daha keskin bir şekilde yoğunlaştı ve bilhassa ölüm karşısındaki tutumlara önem verdi. Le Goff'un bu incelemelerden birine yazdığı önsözde belirttiği gibi, “bugün gündemimizde ölüm var” (*la mort est à la mode*).²⁴⁸

²⁴⁶ Febvre bu çalışma hakkında 1943 yılında *Annales*'de bir yazı yayımladı (1973, s. 268-75).

* Koruluklarla birbirinden ayrılmış ekili alanlar –çn.

²⁴⁷ Perouas (1964). Bunu Marcilhacy'nin (1964) yaklaşımıyla karşılaştırın.

²⁴⁸ Lebrun (1971); Vovelle (1973); Chiffolleau (1980); Croix (1983).

Bu incelemeler arasında en orijinal olanı Vovelle'in yaptığı çalışmadır. Kendi sözcükleriyle "Ernest Labrousse okulunda biçimlenmiş" Marksist bir Fransız Devrimi tarihçisi olan Michel Vovelle, "Hristiyanlıktan arınma" sorunuyla ilgilenmeye başlamıştı. Vasiyetnâmelerde açığa çıktığı şekliyle ölüm ve öte dünya karşısındaki tutumları incelemek yoluyla bu süreci nicel metodlarla ölçebileceğini düşünüyordu. Sonuçta doktora tezinde yaklaşık 30.000 vasiyetnâmenin sistematik bir şekilde analiz edilmesine yaslanan bir Provence incelemesi ortaya çıktı. Daha önceki tarihçilerin, ölüm oranları hakkındaki kanıtları, ölüm karşısındaki tutumlar hakkındaki daha edebî kanıtlarla yan yana getirmelerine karşılık, Vovelle düşünce ve duygulardaki değişimleri ölçme girişiminde bulunmuştu. Dikkatini, örneğin, koruyucu azizlerin gerçekleştirdikleri işlere yapılan göndermelere, vasiyatnâme sahibinin ruhunu huzura kavuşturmak için yapılmasını istediği âyinlerin sayısına, cenaze merasimi için yapılan düzenlemelere ve hattâ merasimde kullanılan mumların ağırlığına yoğunlaştırmıştı.

Vovelle, on yedinci yüzyıldaki cenaze merasimlerinin "barok debdebesi"nden on sekizinci yüzyıldaki mütevazı merasimlere doğru önemli bir değişikliğin gerçekleştiğini saptadı. Temel varsayımı, vasiyetnâmelerde bulunan dilin "kolektif tasarımlar sistemi"ni yansıttığıydı; ve bu varsayımdan hareketle yaptığı incelemenin sonucunda, sekülerleşme doğrultusundaki bir eğilim olduğunu buluyor ve Fransız Devrimi yıllarında görülen "Hristiyanlıktan arındırma" eğiliminin yukarıdan aşağıya dayatılmaktan ziyade kendiliğinden geliştiğini, bunun daha şümüllü bir eğilimin parçası olduğunu saptıyordu. Bu çalışmanın özellikle dikkate değer bir yanı da, Vovelle'in yeni tutumların soylulardan zanaatkârlara ve köylülere, Aix, Marsilya ve Toulon gibi küçük kentlere ve oradan köylere yayılışının haritasını çıkarma tarzıdır. Argümanlarını birçok harita, grafik ve tabloyla perçinlemeye çalışır.

Vovelle'in *Baroque Piety and Dechristianization* adlı çalışması, istatistikleri yorumlamada karşılaşılan zorluklar konusundaki keskin bir duyarlılığın denetimi altında, istatistiklerin ustaca kullanılmasında sergilenen yüksek düzeydeki bir ustalık sayesinde, düşünsel bir sansasyon yaratmıştı. Benzer metodlar kullanarak, modern dönemin başları Paris'inde ölüm karşısındaki tutumları araştırmak için kolektif bir çalışma yapma ilhamını Pierre Chaunu'ya veren bu kitaptı.²⁴⁹ Ölümün tarihi konusunda Aries'nin tek başına ve bile isteye benimsediği izlenimci tarzıyla yapmakta olduğu iş, böylelikle profesyonellerin kolektif ve nicel araştırmalarıyla tamamlanıyordu.²⁵⁰

Bilgisayarlarla donanmış kurum dışı (lay) tarihçilerin öbür dünyayı temellük edişi, üçüncü düzeyde icra edilen dizisel tarihin en göze çarpan örneği olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, başka kültür tarihçileri de nicel metodları bilhassa okur-yazarlığın tarihi ve kitabın tarihi konularında etkin bir şekilde kullandı.

Kolektif araştırma ve istatistiksel analize elverişli başka bir kültürel tarih alanı, okur-yazarlık incelemesidir. Aslına bakılırsa, bir Fransız okul müdürü 1870'li yıllarda bu alanda bir araştırma yürütmüş ve farklı bölgeler için ortaya çıkan rakamlardaki büyük değişikliklere dikkati çekmenin yanı sıra, on yedinci yüzyılın sonlarından itibaren okur-yazarlığın arttığını göstermişti. 1950'li yıllarda iki tarihçi bu okul müdürünün kullandığı verileri analiz etti ve okur-yazarlık bakımından St. Malo'dan Cenevre'ye uzanan bir çizginin ayırdığı iki Fransa arasındaki çarpıcı karşıtlığı kartografik bir biçimde sergiledi.

²⁴⁹ Chaunu, vd. (1978), Vovelle'nin tezinin kendisinin *altüst ettiğini* itiraf eder, s. 92.

²⁵⁰ Bu çalışmalar demeti hakkında berrak ve özlü bir inceleme için bkz. McManners (1981).

Okur-yazarlık oranı bu çizginin kuzeydoğusunda nispeten yüksek, güneybatısında düşüktü.²⁵¹

Bu alanda 1970'li yılların başında harekete geçirilen en önemli proje, École des Hautes Études'de François Furet (daha önce toplumsal yapıları nicel metodlarla analiz etmiş olan Ernest Labrousse'un bir öğrencisidir Furet) ile Jacques Ozouf'un yönetiminde gerçekleştirildi. Proje, on altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla Fransa'da okur-yazarlık oranlarındaki değişimlere eğiliyordu.²⁵² Araştırmacılar, nüfus sayımından ordunun asker alımı kayıtlarına dek daha önceki araştırmalarda kullanılan çok daha geniş bir kaynak yelpazesine başvuruyordu; bu sayede, kişinin kendi adıyla imza kullanması ile okuma ve yazma yeteneği arasında bir ilişki olduğunu varsaymaktan ziyade, kanıtlar göstererek savunmaları mümkün olmuştu. İki Fransa arasında yapılan geleneksel ayrımı doğrulamış ama aynı zamanda bölgeler arasındaki değişiklikleri hesaba katarak bu analizi geliştirmişlerdi. Öbür ilginç sonuçların yanı sıra, on sekizinci yüzyılda okur-yazarlığın kadınlar arasında yayılma hızının erkekler arasında yayılma hızından daha fazla olduğuna dikkati çekmişlerdi.

Fransızlar'ın "kitabın tarihi" dedikleri tarih araştırması, yani büyük eserler üstünde değil, kitap basımındaki eğilimler ve farklı toplumsal grupların okuma alışkanlıkları üstünde yoğunlaşan araştırma, okur-yazarlık araştırmasına eşlik etti.²⁵³ Örneğin, Robert Mandrou'nun daha önce değindiğimiz popüler kültür incelemesi, "cep kitapları"yla ("chap books") "Mavi Kütüphane"yle ilgileniyordu (kitaplar, şeker paketlenmesinde kullanılan mavi kâğıtlarla ciltlenmiş olduğundan /a

²⁵¹ Fleury ve Valmary (1957).

²⁵² Furet ve Ozouf (1977).

²⁵³ Roche ve Chartier (1974).

* İçinde çeşitli şarkılar, şiirler, öyküler, risaleler bulunan küçük bir kitap çeşidi –çn.

Bibliothèque Bleue adını almıştı).²⁵⁴ Yalnızca bir ya da iki kuruş (sous) eden bu kitaplar işportacılar (*colporteurs*) tarafından dağıtılıyor ve çoğunlukla, okur-yazarlık oranının en yüksek olduğu Kuzeydoğu Fransa'da Troyes'deki birkaç matbaacı aile tarafından üretiliyordu. Mandrou, yaklaşık 450 kitaptan oluşan bir örnekleme inceledi, din amaçlı okumaların (120 eser), almanakların ve hattâ şövalyelik romanslarının önemine dikkati çekti. Bu kitapların esasen "avuntu edebiyatı" (escapist) olduğu, çoğunlukla köylüler tarafından okunulduğu ve "konformist" bir zihniyeti açığa vurduğu sonucuna vardı (son iki sonuç bu alanda çalışan başka bilginlerce reddedildi).

Mandrou'nun çalışmasıyla yaklaşık aynı tarihte Altıncı Şube, on sekizinci yüzyıl Fransa'sında kitabın toplumsal tarihi üstüne kolektif bir araştırma projesi başlattı.²⁵⁵ Fakat, kitap tarihi konusundaki kilit bir sima, Febvre'ün yardımcılarında biri olan ve *Bibliothèque Nationale*'de çalışan Henri-Jean Martin'dir. *The Coming of the Book (1958)* başlığıyla yayımlanan, matbaanın icadı ve yayılması üstüne genel bir araştırmada Febvre'le birlikte çalışmıştı. Daha sonra on yedinci yüzyıl Fransa'sında kitap ticareti ve okurlar hakkında titiz bir nicel inceleme kaleme aldı. Bu inceleme yalnızca kitap üretimindeki eğilimleri değil, okur-yazarlar içindeki farklı grupların değişen beğenilerini, özellikle Paris Parlamentosu'ndaki vekillerin değişen beğenilerini, kendi özel kitaplıklarında bulunan farklı konulardaki kitapların oranlarına bakarak analiz etti.²⁵⁶ Martin, bu tarihten itibaren Fransa'da kitabın tarihi üstüne yapılan muazzam bir kolektif çalışmayı yönetti.²⁵⁷

²⁵⁴ Mandrou (1964).

²⁵⁵ Bolleme vd. (1965).

²⁵⁶ Martin (1969).

²⁵⁷ Martin ve Chartier (1983-6).

Bu kolektif girişimlerde rol alanların önde gelenlerinden birisi olan Daniel Roche, on sekizinci yüzyıl Paris'indeki sıradan insanların gündelik hayatını incelemek üzere 1970'li yılların ortasında kendi yönetiminde çalışacak bir araştırma ekibi örgütledi. Bu kolektif araştırmanın meydana getirdiği *The People of Paris* (1981) adlı kitapta, halkın okuduğu kitaplara geniş bir bölüm ayrılmıştı; varılan sonuç okuma ve yazmanın genelde aşağı sınıflar içindeki bazı grupların, bilhassa hizmetkârların hayatında önemli bir rol oynadığını gösteriyordu.²⁵⁸ Bununla birlikte, *The People of Paris*'in en çarpıcı özelliği, okuma konusundaki bu analizi sıradan Parisliler'in maddi kültürüne ilişkin genel bir inceleme çerçevesine yerleştirme-siydi. Bu, esasen otopsi envanterlerine yaslanan, ölenlerin giysileri ve mobilyaları hakkındaki zengin ayrıntılarla, Roche'un gündelik hayata ilişkin bir manzara çizecek şekilde büyük bir beceriyle yorumladığı ayrıntılarla dolu bir dizisel tarih incelemesidir. Martin, daha da yakın bir geçmişte modern dönemin başlarında Fransa'daki giyim kuşamın bir toplumsal tarihini yazdı. Bu çalışmada üçüncü kuşağın karakteristiği, tarihsel antropolojiye duyduğu ilgiyi, eski ustası Ernest Labrousse'un daha titiz metodlarıyla bir kez daha bir araya getirdi.²⁵⁹

III. REAKSİYONLAR: ANTROPOLOJİ, SİYASET, ANLATI

Genelde nicel tarih yaklaşımı ve özelde nicel kültürel tarih yaklaşımı, açıkça indirgemeci olduğu gerekçesiyle eleştirilebilir. Genel olarak bakıldığında, ölçümlenebilen şey sorun edilen şey değildir. Nicel yaklaşıma çalışan tarihçiler nikâh sicillerindeki imzaları, özel kitaplıklardaki kitapları, Paskalya Yortusuna düzenli olarak katılanları, son yargı gününe yapılan göndermeleri vb. sayabilir. Ama bu istatistiklerin okur-yazarlığın, dindarlığın ya da tarihçinin araştırmak istediği herhangi

²⁵⁸ Roche (1981), 7. Bölüm.

²⁵⁹ Roche (1989).

bir konunun güvenilir göstergeleri (indicator) olup olmadığı sorunu olduğu yerde kalır. Bazı tarihçiler sundukları rakamların güvenilir olduğunu savunurken, bazıları yalnızca varsaydı. Bazıları sundukları istatistikleri anlamlı kılabilmek için başka tipte kanıtlara başvururken, bazıları bunu yapmadı. Gerçek insanlarla uğraşıldığı, bazı tarihçilerin aklına gelirken, bazıları bunu unutmuş göründü. *Annales* hareketi hakkında yapılacak her değerlendirmenin metod konusunda ortaya atılan mütevazı iddialar ile aşırı iddialar arasında, metodun üstünkörü kullanım tarzları ile mahir kullanım tarzları arasında bir ayırım yapması gerekir.

1970'li yılların sonuna gelindiğinde bu tarih çeşidinin tehlikeleri iyice ortaya çıktı. Aslına bakılırsa, nicel yaklaşıma karşı ayırım gözetmeyen bir geri tepme oluştu. Yaklaşık aynı tarihte *Annales*'in temsil ettiği şeylerin birçoğuna, bilhassa toplumsal tarihin ve yapısal tarihin egemenliğine karşı daha genel bir reaksiyon belirdi. Bu reaksiyonların olumlu yakasına baktığımızda üç eğilim görebiliriz: Antropolojik bir dönemeç, siyasete geri dönüş ve anlatının canlanması.

ANTROPOLOJİK DÖNEMEÇ

Bu dönemeç işin aslına uygun şekilde kültürel ya da "simgesel" antropoloji doğrultusuna götüren bir dönüş olarak betimlenebilir. Unutulmamalıdır ki, Bloch ve Febvre, kendi Frazer ve Levy-Bruhllerini okumuş ve Ortaçağ ve on altıncı yüzyıl zihniyetleri üstüne yaptıkları çalışmalarda bu okumalardan faydalanmışlardı. Marcel Mauss'un çalışmalarından Braudel haberdardı ve kültürel mübadeleler ile değiş-tokuşlar hakkında yaptığı tartışmanın temelinde bu çalışmalar bulunuyordu. 1960'lı yıllarda Duby, ortaçağların başındaki ekonomik tarihi anlayabilmek için hediye ilişkisinin gördüğü işlev ko-

nusunda Mauss ve Malinowski'nin çalışmasından faydalanmıştı.²⁶⁰

Daha önceki tarihçilerin komşu disiplinlerden istedikleri tek şey, yeni kavramlar arayışıyla zaman zaman bu disiplinlere baskınlar düzenlemektir. Oysa 1970'li ve 1980'li yılların bazı tarihçileri bundan daha ciddi niyetler beslemektedir. Bu tarihçiler ilişkiyi bir evliliğe vardırmayı, başka bir anlatımla, "tarihsel antropoloji" ya da "antropolojik tarih" (*ethnohistoire*) kurmayı bile düşünmektedir.²⁶¹

Bu tarihçileri her şeyden önce yeni "simgesel antropoloji" cezbetmektedir. Bu tarihçilerin dipnotlarında ikide bir boy gösteren isimler arasında Erving Goffman ve Victor Turner (ikisi de gündelik hayattaki dramaturjik öğeleri vurgular), Pierre Bourdieu ve Michel de Certeau vardır. Cezayir hakkındaki antropolojik incelemelerden uzaklaşarak çağdaş Fransa'nın sosyolojisine eğilmeye başlayan Bourdieu birçok bakımdan çok etkili olmuştu. İlgilendiği ana alanlardan biri olan eğitim sosyolojisi üstüne geliştirdiği fikirler, bilhassa "toplumsal yeniden üretim" in bir vasıtası olarak eğitim fikri, okulların ve üniversitelerin toplumsal tarihi üstüne son yıllarda yapılan çalışmaları biçimlendirdi.²⁶² Kendisinin ortaya attığı "simgesel sermaye" kavramı, gösterişçi tüketimin tarihi üstüne son yıllarda yapılan çalışmaların temelini oluşturuyor. Zihniyet tarihçileri, popüler kültür ve gündelik hayat tarihçileri, hepsi de Bourdieu'nün "pratik teori"sinden bir şeyler öğrendi. Bourdieu'nün gereğinden fazla katı ve belirlenimci bulunduğu toplumsal "kurallar" kavramının yerine "strateji" ve "habitus"

²⁶⁰ Duby (1973a).

²⁶¹ Bu dönemeç hakkında bkz. Burguiere (1978).

²⁶² Bourdieu ve Passeron (1970); Chartier vd. (1976).

* "Pierre Boudieu'nün *Outline of a Theory of Practice*'de (1977) toplumsal yapılar ile toplumsal pratik (ya da toplumsal eylem) arasındaki bağı oluşturduğunu düşündüğü, bir dizi edinilmiş düşünce,

gibi daha esnek kavramlar kullanması Fransız tarihçilerinin pratiklerini o kadar yaygın bir şekilde etkiledi ki, bu etkiyi özgül birtakım örnekler vererek (örneğin, ortaçağlarda soyluların evlilik stratejileri) göstermeye çalışmak yanıltıcı olur.

263

Yaygın bir etki yaratan başka bir ad ise müteveffa Michel de Certeau'dur. De Certeau, din tarihinde uzmanlaşan bir cizvitti. Bununla birlikte, De Certeau'yu zorla herhangi bir disipline tıktırmak imkânsız. Başka disiplinlerdeki maharetlerinin yanı sıra bir psikanalistti ve on yedinci yüzyıldaki şeytana kapılma (diabolic possession) vakaları hakkında sunduğu tartışma, orijinal ve önemli bir açılım sağlıyordu.²⁶⁴ Bundan başka üç disiplin çerçevesinde yaptığı katkılar daha da önemlidir. *Annales* grubuna mensup iki tarihçiyle birlikte De Certeau, dil siyasetine ilişkin öncü bir inceleme yazdı; bu çalışmada Fransız Devrimi esnasında kullanılan taşra ağzı (patois) üstünde yoğunlaşıyor ve rejimin tek düzelik ve merkezileşme arzusunu anlamaya çalışıyorlardı.²⁶⁵ Ayrıca, çağdaş Fransa'nın gündelik hayatına ilişkin kolektif bir incelemeyi örgütlemişti; bu çalışmada pasif tüketici mitini reddederek "üretim olarak tüketim"i vurguluyordu; başka bir anlatımla, sıradan insanların kitlesel olarak üretilmiş malları (mobilya-

davranış ve beğeni kalıpları için kullanılan bir kavram. *Habitus* kavramı, yapısal eşitsizliğe kültürel açıdan yaklaşmayı sağlayabilecek bir temel sunmakta ve eylemlilik üzerine odaklanmaya olanak tanımaktadır. Bazı eleştirmenlere göre, *habitus*, aynı zamanda adını kötüye çıkaracak derecede tarifi zor bir kavramdır. Bu kavramın en iyi açıklaması Richard Jenkins'in *Pierre Bourdieu* (1992) adlı çalışmasında bulunabilir". Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yay, 1999, s. 291. (çn).

²⁶³ Bourdieu (1972).

²⁶⁴ De Certeau (1975), 6. ve 8. Bölümler.

²⁶⁵ De Certeau vd. (1975).

dan televizyon dizilerine kadar) kendi kişisel ihtiyaçlarına uyarlarken ortaya koydukları yaratıcılığın önemine dikkati çekiyordu.²⁶⁶ Tüm bunlar arasında belki en önemli olanı, tarih yazma pratiği hakkında kaleme aldığı denemelerdi; bu yazılarda genellikle, yazarın kendi kendisi hakkında sahip olduğu imgenin tersi olan “öteki”nin inşası (örneğin, Brezilya’nın Kızılderililer’i) olarak betimlediği süreç üstünde yoğunlaşmıştı.²⁶⁷

Gofmann, Turner, Bourdieu, De Certeau ve öbür adların fikirleri daha antropolojik bir tarih inşa etme gayesiyle benimsendi, uyarlandı ve kullanıldı. Örneğin, Jacques Le Goff yaklaşık yirmi yıldır, Ortaçağ efsanelerinin yapısal analizinden toplumsal hayattaki simgesel jestlere (bilhassa vassallik merasimi) kadar Ortaçağların kültürel antropolojisi diyebileceğimiz bir alanda çalışıyor.²⁶⁸ Emmanuel Le Roy Ladurie, bugüne kadar en ünlüsü *Montaillou* olan bir dizi çalışmasında yine aynı yönde yol aldı.²⁶⁹

Montaillou, Güneybatı Fransa’nın on dördüncü yüzyılın başında Katar heretikliğinin epey bir yandaş bulunduğu bölgesi

²⁶⁶ De Certeau (1980).

²⁶⁷ De Certeau (1975).

²⁶⁸ Le Goff (1977), s. 225-87; karşı. Schmitt (1984).

²⁶⁹ Le Roy Ladurie (1975).

* Cathar: Ortaçağ Latince’sinde “arı”, “katışıksız” anlamına gelir; genellikle Hristiyan heretikleri arasında gösterilen bir Ortaçağ mezhebinin mensubu. Manicilikten ilham alan Kataristler yaklaşık 10. yüzyılda Balkanlar’da ortaya çıktıklarında “Bogomils” adıyla zikrediliyorlardı. Daha sonra, genellikle Albigenlerle özdeşleştirildikleri Güneybatı Avrupa’ya yayıldılar ve 14. yüzyılın ortasında Engizisyonun soruşturmaları yüzünden yeraltına indiler. Kataristler dünyanın Şeytan’ın egemenliği altında olduğuna, kadınları ve erkekleri Şeytan’ın isyana kışkırttığına ve bu yüzden insanların cennetten kovulan ruhların dünyadaki birer cisimleşmesi olduğuna, Katar inancı aracılığıyla

olan Ariege'deki bir köydür. Heretikler takibata uğradı, sorgulandı ve yöre piskoposu Jacques Fournier tarafından cezalandırıldı. Sorgulamaların kayıtları günümüze intikal etti ve 1965 yılında yayımlandı. Bu kaynağın yalnızca Katarlar'ın incelenmesi açısından değil, aynı zamanda Fransa'nın kırsal tarihinin incelenmesi açısından taşıdığı önemi Le Roy'un görmesini sağlayan etken, hiç kuşkusuz, sosyal antropolojiye duyduğu ilgidir. Le Roy, kayıtlarda adı geçen sanıkların yaklaşık dörtte biri demek olan yirmi beş kişinin tek bir köyden geldiğini fark etti. Sosyal antropolojiden aldığı ilhamla, bu kayıtları, adı geçen yirmi beş kişiyle (bu rakam köy nüfusunun yaklaşık yüzde onu demektir) yapılmış bir dizi mülâkat olarak değerlendirebileceğini düşündü. Le Roy'un anlatımına göre, yapması gereken tek şey sanıkların engizitörlere verdiği malumatı antropologların hep yaptıkları gibi bir cemaat incelenmesi biçiminde düzenlemekten ibaretti.²⁷⁰ Le Roy, bu kitabı iki kısma ayırdı. Birinci kısım Montailou'nun maddi kültürünü, örneğin, kayalarla harç kullanılmaksızın inşa edildiğinden komşuların birbirlerini çatlak ve yarıklardan gözetleyip dinlemelerine elverişli olan evleri ele alır. Kitabın ikinci kısmı, köylülerin zihniyetini –zaman ve mekân, çocukluk ve ölüm, cinsellik, Tanrı ve doğa anlayışlarını– inceler.

Braudel gibi Le Roy da, Akdeniz dünyasının kültürünü ve toplumunu betimler ve analiz eder, ama Braudel'in tersine, kitabında insanlara yer vermediğini kimse iddia edemez. Kitap, birçok kişi tarafından okundu ve hafızalarda yer etti; bunun nedeni kitabın, kibar, özgürlüğüne düşkün, "iyi çoban" Pierre Maury'den yörenin soylu kadını seksi Beatrice des

lığıyla İsa'yla birleşmediği sürece ruhun insan ya da hayvan biçiminde yeniden dünyaya geleceğine inanıyorlardı –(çn).

²⁷⁰ Le Roy'un modelleri arasında şu adlar yer alır. Redfield (1930); Wylie (1957); ve Pitt-Rivers (1961).

Planissoles'a ve âşığı, saldırgan ve kendisinden emin rahip Pierre Clergue'e kadar birçok kişiyi canlı bir şekilde sunmasıdır.

Montaillou, aynı zamanda haris bir toplumsal ve kültürel tarih incelemesidir. Bu çalışmanın orijinalliği, ortaya attığı sorunlardan kaynaklanmaz; çünkü, daha önce gördüğümüz gibi, bunlar Febvre (inançsızlık sorunu), Braudel (iskân sorunu), Aries (çocukluk konusu), Flandrin (cinsellik konusu) vb. dahil olmak üzere Fransız tarihçilerin iki kuşağınca gündeme getirilmiş olan sorulardır. Le Roy, engizisyon sicillerini gündelik hayatı ve tutumları yeniden inşa etmek için kullanan ilk araştırmacılardan birisi olsa da, bunu yapan tek kişi o değildi. Yaklaşımının yeniliği antropolojik anlamda bir tarihsel cemaat incelemesi yazma girişiminde yatar –belli bir köyün tarihini değil, köyün, bizzat sakinlerinin sözleriyle çizilen bir portresini ve köylülerin temsil ettikleri daha geniş toplumun bir portresini ve çıkarma girişiminde yatar. *Montaillou* sonradan “mikro tarih” denilmeye başlanan tarih çeşidinin erken bir örneğidir.²⁷¹ Kitabın yazarı, dünyayı bir kum tanesinden yola çıkarak inceledi ya da kendi kullandığı eğretilenlikle (metaphor), okyanusu bir su damlasını esas alarak inceledi.

Kitaba yönelik en ciddi eleştirilerin bazıları işte tam bu husus üstünde yoğunlaştı.²⁷² *Montaillou*'da bulunan esas kusur (ayrıntılardaki hatalardan ayrı olarak), Le Roy'un “köylülerin kendileri hakkındaki dolaysız tanıklığı” (*le témoignage sans intermédiaire, que porté paysans sur lui-même*)²⁷³ olarak be-

²⁷¹ Bu terimin orijinali İtalyanca'dan gelmekte ve her şeyden önce Carlo Ginzburg'un (1976) on altıncı yüzyılda yaşamış olan bir deşirmencinin dünya-görüşü hakkındaki çalışmasına –yine engizisyon belgelerinden hareketle yapılmıştır– göndermede bulunur.

²⁷² En güçlü eleştiriler şu adlardan geldi: Davis (1979); Boyle (1981); ve Rosaldo (1986).

²⁷³ Le Roy Ladurie (1975), s. 9. İngilizceye yapılan kısaltılmış tercümesinde yeni bir giriş bulunduğundan burada Fransızca basımına gönderme yapıyorum.

timlediği ana kaynağını yeterince eleştirel bir tarzda kullanmadığı iddiasıdır. Çünkü durum hiç de Le Roy'un belirttiği gibi değildi elbette. Köylüler, ifadelerini Fransa'nın güney bölgesinde bazı yerlerde kullanılan Occitan diliyle vermiş ve bu da Latince'ye aktarılmıştır. Üstelik, kendilerinden söz ederken anlattıkları şeyler kendiliğindenlikten uzaktı, işkence tehdidi altında sorulanların yanıtını veriyorlardı. Tarihçilerin, inceledikleri kadınlar ve erkekler ile kendileri arasındaki bu dolaşımları görmezden gelmeleri bağışlanamaz.

Kitabı –ve ilham kaynaklığı ettiği gitgide popülerleşen mikro tarihi– hedefleyen ikinci ana eleştiri, tipiklik sorununu ortaya atar. Buna göre, Montailou gibi bir dağ köyü dahil olmak üzere hiçbir cemaat okyanusta bir ada değildir. Bu köyün Katalonya kadar uzak dış dünyayla bağlantıları bizzat kitapta ortaya çıkıyor. Bu durumda yanıt bekleyen soru şudur: Köy hangi geniş birimi temsil ediyor? Hangi okyanusun bir damlasıdır? Köyün Ariege bölgesinin mi, Güney Fransa'nın mı, Akdeniz dünyasının mı, yoksa Ortaçağların mı tipik bir örneği olduğu varsayılıyor? Yazar, istatistikler ve örneklemeler konusunda tecrübeli olmasına rağmen, hayati metod sorununu yeterince tartışmamaktadır. Bunun nedeni, yazarın *Montailou*'yu nicel tarihin kofluklarına duyduğu tepkiyle yazması olmasın sakın?

Bizzat köyün taş evlerinde olduğu gibi *Montailou*'nun boşluklarını görmek zor değil. Kitap, her şeyden önce yazarının geçmişe hayat verme gücünden ve ayrıca belgeleri sorgulama, belgelerin satır aralarını okuma ve böylece köylülerin bildikleri şeyleri bile bilmediklerini açığa çıkarma yeteneğinden ötürü hatırlanmaya değer. Kitap, tarihsel imgelemenin parlak bir *tour de force*'u* ve antropolojik bir tarihin taşıdığı imkânların sergilenişidir.

* Uсталık, beceri gösterisi –çn.

Daha paradoksal bir konu da, önceki bölümde değindiğimiz Martin, Roche ve öbürleriyle birlikte kitabın tarihi üstüne yaptığı çalışmayla tanınan Roger Chartier'nin böyle bir tarihe yaptığı katkıdır. Okur-yazarlığın tarihi alanındaki bir uzmanı bir tarihsel antropolog olarak betimlemek tuhaf gelebilir ve bu yaftayı Chartier'nin kabul edip etmeyeceğini hiç bilmiyorum.²⁷⁴ Buna rağmen, Chartier'nin çalışmalarının izlediği çizgi, son yıllarda kültürel antropoloji alanındaki çalışmalarla aynı yöndedir.

Chartier'nin denemelerinin önemi, kendi sözleriyle, “kültürün toplumsal tarihinden toplumun kültürel tarihine” doğru gerçekleşen bir yaklaşım değişikliğinin hem örneğini sunmasından hem de bu değişikliği tartışmasından kaynaklanır. Demem o ki, Chartier'nin çalışmaları, *Annales* geleneğinin içindeki ve dışındaki tarihçilerin genellikle nesnel birer yapı var sayımıyla yaklaştıkları fenomenlerin kültürel olarak “oluşturulmuş” ya da “inşa edilmiş” fenomenler olarak görmek gerektiğini önerir. Buna göre, bizzat toplum kolektif bir tasavvur/temsildir (representation).

Philippe Aries'in çalışmaları çocukluk ve ölümün kültürel olarak kurulduğunu imâ ediyordu ama Roger Chartier'nin çalışmalarında bu konu asıl netliğine kavuşur. Chartier, üst sınıfların köylüler ya da başıboşlar hakkındaki görüşleri olarak köylüler ya da başıboşlardan ziyade “öteki” imgelerini incelemeyi tercih eder.²⁷⁵ Furet ya da Ozouf'tan (yukarıda değinilmişti) farklı olarak St. Malo'dan Cenevre'ye uzanan bir çizginin ayırdığı Kuzeydoğu Fransa ile Güneybatı Fransa arasındaki nesnel farklılıkları tartışmaz. “İki Fransa” fikri üstünde, bu fikrin tarihi ve bu klişenin hükümet siyasalarında meydana

²⁷⁴ Chartier (1988)'de tarihsel antropoloji hakkındaki tek kapsamlı tartışma yalnızca Darnton'yu (1984) eleştirdiği esnada boy gösterir.

²⁷⁵ Cf. De Certeau (1975) , “ötekinin uzamı” hakkındaki 5. Bölüm.

getirdiği etkiler üstünde yoğunlaşır.²⁷⁶ Chartier, “nesnel” denilen etkenlerle arasına mesafe koyarken hâlihazırdaki antropolojiye, “imgelemsel” (imaginary) üstüne son yıllarda yapılan çalışmalara ve ayrıca müteveffa Michel Foucault’ya ayak uydurmaktadır.

Foucault’nun “tesir” fikri hakkındaki eleştirisine rağmen, Foucault’nun yazdığı kitapların Fransız *Annales* grubu tarihçileri üstünde yaptığı etkileri betimlerken bu terime başvur-mamak zor. Bu tarihçiler, beden tarihini ve bu tarih ile iktidarın tarihi arasındaki bağlantıları Foucault sayesinde keşfetti. Foucault’nun üçüncü kuşaktan birçok tarihçinin gelişimi açısından önem taşıyan başka bir etkisi, tarihçilerin “gerçek hakkında sahip oldukları cılız fikir”e ilişkin eleştirisiydi; başka bir anlatımla, tarihçilerin gerçeği toplumsalın mıntıkasına indirgeyerek düşüncüyü bir yana bırakmalarına yönelik eleştirisi. Son yıllarda “toplumun kültürel tarihi” doğrultusunda gerçekleştirilen ve Chartier’nin gayet iyi bir örneğini oluşturduğu dönüş, Foucault’nun çalışmalarına çok şey borçludur.²⁷⁷

Chartier’nin kitabın tarihi hakkındaki çalışmaları, benzer bir çizgi tutturur ve gerek zihniyetler tarihinden gerekse üçüncü düzeydeki dizisel tarihten gitgide artan hoşnutsuzluğunu sergiler.²⁷⁸ Örneğin, La Bibliothèque Bleue üstüne kaleme aldığı denemeler, bu cepkitaplarının yalnızca köylüler ya da daha doğrusu sıradan insanlar tarafından okunmadığını önererek, Robert Mandrou’nun sunduğu yorumu (yukarıda tartışmıştık) zayıflatır. Buna göre, en azından 1660 yılından önce bu kitapların müşterileri genellikle Parisliler’den oluşuyordu.²⁷⁹

²⁷⁶ Chartier (1988), 5, 7 ve 8. bölümler.

²⁷⁷ Aktaran Chartier (1988), s. 61.

²⁷⁸ Chartier (1987)’de bu yazılarını tek ciltte bir araya getirdi.

²⁷⁹ A.g.e., s. 257.

Chartier'nin ısrarla üstünde durduğu başka bir konu, "öz-gül kültürel biçimler ile tikel toplumsal gruplar arasında bire bir ilişki kurma"nın imkânsız olduğudur. Bu durum, dizisel kültür tarihini büsbütün imkânsızlaştırmasa da oldukça zorlaştırır elbet. Chartier bu yüzden Pierre Bourdieu ve Michel de Certeau'yu izleyerek dikkatini çeşitli grupların paylaştıkları kültürel "pratikler" üstünde yoğunlaştırdı.²⁸⁰

Chartier'nin cepkitapları ve öbür metinler hakkında yaptığı analizde kullandığı temel terim "temellük etme"dir. Popülerin belli bir metinler, nesneler, inançlar vb. şeyler grubuyla tanımlanmaması gerektiğini ileri sürer. Popüler (olan), festivaler hakkındaki matbu malzemeler gibi "kültürel ürünleri kullanma tarzı"nda yatar. Bundan dolayı Chartier'nin denemeleri büyük ölçüde yeniden yazılmış malzemeyle, tikel metinlerin okur gruplarının, daha doğrusu birbirinin ardından gelen okur gruplarının ihtiyaçlarına uyarlandıkça uğradığı dönüşümlerle uğraşır.

Temellük etme ve dönüştürme konusuna duyulan buna benzer bir ilgi, tarih konusunda Fransızlar'ın son yıllardaki en etkileyici girişimlerinden birinin, yayıncı ve tarihçi rollerini biraraya getiren Pierre Nora'nın editörlüğünü yaptığı *The Places of Memory* (Hafıza Mekânları) başlıklı kolektif çalışmanın temelini oluşturur.²⁸¹ Üç renkli Fransız bayrağı, "Marseillaise", "Pantheon" gibi temaları ve ansiklopediler ile okul kitaplarında bulunan geçmiş imgelerini irdeleyen bu ciltler, Maurice Halbwachs'ın hafızasının toplumsal çerçevesi hakkındaki fikirlerine, Marc Bloch'a ilham vermiş olmakla birlikte, daha sonraki tarihçilerin oldukça ihmal ettikleri fikirler, bir geri dönüş olduğunu gösterir. Bu çalışmada, geçmişin bu-

²⁸⁰ Bourdieu (1972); De Certeau (1980).

²⁸¹ Nora (1986).

* Fransız ulusal marşı –çn.

** Paris'te ünlülerin gömülü olduğu yer –çn.

günün ilgileri doğrultusunda kullanılma tarzlarına duyulan ilgi, antropolojik bir yaklaşım örneği sunar. Ama bu örnek özelinde, yazarlar Fransız tarihi hakkında yazan bir grup Fransız tarihçiden oluştuğu için düşünömsel (reflexive) bir antropolojidir bu. “Devrim” ve “Ulus” temaları etrafında düzenlenmiş olan bu ciltler, siyasete bir geri dönüş olduğunu da açığa vurmaktadır.

SIYASETE GERİ DÖNÜŞ²⁸²

Annales okulu hakkında dillere düşmüş belki de en önemli suçlama, siyaseti ihmal ettikleri varsayımıyla isnat edilen kudurdur. Bu, devletleri anmaksızın kapağında “*economies-societes-civilisations*” sloganına yer vermesi yüzünden derginin itiraf ediyor izlenimi verdiği bir suçlamadır. Aslına bakılırsa eleştirinin haklı bir yönü var, Febvre ve Braudel çabalarını akademik siyaset üstünde yoğunlaştırmış olabilir ama grubun önde gelen bazı tarihçileri, savaş sonrası Fransa’nın siyasetinde çoğunlukla –hiç değilse bir süre için– Komünist Parti’nin mensubu olarak yer aldı. Bu tarihçilerden birinin hatıratı 1956 yılından sonraki parti toplantılarının, kınamaların, tartdetmelerin ve istifaların canlı bir manzarasını sunar.²⁸³

Siyasetin ihmal edildiği suçlaması, grubun tarih çalışmalarını hedef alıyordu elbet ama burada da bazı nüanslara dikkat edilmesi gerekir. Örneğin, bu argüman Marc Bloch örneğinde sağlam bir destek bularak savunmak zor. *Kralın Dokunuşu* adlı eseri krallık hakkındaki fikirlerin tarihine bir katkıda bulunmayı amaçlıyordu. *Feodal Toplum* adlı eseri Batı Avrupa’nın uğradığı Viking, Müslüman ve Macar işgallerinin anlatılmasıyla başlar ve bir yönetim biçimi olarak feodalizmin tartışılmasına ayrılmış uzun bir bölüm içerir.

²⁸² “*Le retour du politique*” hakkında karış. Julliard (1974).

²⁸³ Le Roy Ladurie (1982). Grupta şu adlar yer alıyordu: Agulhon, Besançon, Furet, Labrousse, Le Roy Ladurie ve Vovelle.

Lucien Febvre örneğinde, suçlamanın haklılık payı biraz daha fazladır. Febvre, II. Felipe ve Franche-Comte üstüne yazdığı tezde Hollanda'daki ayaklanmaya hatırı sayılır bir yer ayırmış olsa da, daha sonra siyasi tarihi her zamanki sertliğiyle kınamış ve din tarihi ile zihniyetler tarihine dönmüştü. Braudel örneğinde, *Akdeniz Dünyası*'nın yapısal kısımlarının imparatorlukları ve savaşın örgütlenmesi hakkında kaleme alınmış bölümler içerdiğine dikkat edilmesi gerekir. Braudel'in en yüzeysel tarih çeşidi olarak bir köşeye fırlattığı konu, siyasi ve askerî olaylar tarihidir.

Modern dönem başlangıcındaki Fransa üstüne yapılmış ve *Annales*'in damgasını taşıyan bölgesel incelemeler, genellikle ekonomik ve toplumsal tarihle sınırlı tutuldu. Goubert'in *Beauvais*'yi bunun bariz bir örneği. Yine de hiç kimse Goubert'e siyasi olmayan tarihçi yaftası asamaz. O, çalışmasından sonra XIV. Louis üstüne bir kitap ve Eski Rejim hakkında, ikinci cildi iktidarla ilgili olan bir inceleme kaleme aldı.²⁸⁴ Bölge belki de eski rejimin siyasetini incelemek için uygun bir çerçeve olmayabilir. Bu uygunsuzluk varsayımı, bölgesel inceleme yapan yazarların bazılarını siyaset üstüne bir bölüm ayırmaktan caydırmış olabilir. Gelgelelim, Mousnier'nin öğrencilerinin halk ayaklanmaları üstüne yaptığı çalışmalar, ayrıca son yıllarda bölgesel düzeydeki siyaseti ele alan bazı Amerikan incelemeleri bu varsayımın hatalı olduğunu ve "total tarih" yazma doğrultusundaki muhteşem bir fırsatın kaçırıldığını düşündürüyor.²⁸⁵ Kuralın en bariz istisnası, daha önce gördüğümüz gibi, bölgenin yönetimini değilse de Languedoc'daki ayaklanmaları tartışan ve o tarihten bu yana alenen siyasi nitelikte bazı incelemeler yayımlamış olan Le Roy Ladurie'dir.²⁸⁶

²⁸⁴ Goubert (1966, 1973).

²⁸⁵ Berce (1974); Pillorget (1975); Beik (1985).

²⁸⁶ Le Roy Ladurie (1987).

Annales grubundaki Ortaçağ uzmanlarının siyasi tarihi bir köşeye fırlattıkları söylenemez, her ne kadar başka konu başlıklarına daha fazla dikkat etseler de. İşe ekonomik ve toplumsal tarihçi olarak başlayıp, sonradan zihniyetler tarihine dönen George Duby, Ortaçağdaki bir muharebe üstüne, Bouvines Muharebesi (aşağıda ele alacağız) üstüne bir monografi yazdı. Üç zümre fikrinin oluşumu ya da yeniden faaliyete geçmesi hakkında sunduğu döküm bu fikri siyasi bir bağlama, Fransız monarşisinin ve öbür monarşilerin krizine yerleştirir. Jacques Le Goff siyasetin bundan böyle tarihin “belkemiği” olmadığı kanısındadır; bu yargısıyla siyasetin “özerklik talep edemeyeceği”ni kasteder.²⁸⁷ Fakat, Bloch’un kutsal krallık konusuna duyduğu ilgiyi paylaşır ve şu anda Ortaçağ’daki bir yönetici hakkına yaptığı inceleme üstünde çalışmaktadır.

Bununla birlikte, *Annales* grubunda siyasete en fazla yer veren tarihçilerin, Fransızlar’ın “çağdaş tarih” dedikleri dönemle, yani 1789 yılında başlayan dönemle uğraşan tarihçiler olduğunu görmek pek şaşırtıcı değil. Zamanlarının büyük kısmını (tarih alanına, başka konulara da ilgi duymalarına rağmen) Fransız Devrimi’ni incelemeye ayıran François Furet ve Michel Vovelle, siyaseti ihmal etmekle suçlanamaz. Aynı durum Rus Devrimi ve Birinci Dünya Savaşı tarihçisi Marc Ferro için de geçerli. Gelgelelim, Maurice Agulhon hiç kuşkusuz bu alandaki tek kalburüstü simadır.

Agulhon, Provence bölgesindeki Var’da yaşayan sıradan insanların 1789 yılından 1851 yılına kadar olan dönemdeki siyasi davranışlarının incelendiği *The Republic in the Village*’in yazarıdır.²⁸⁸ Bu inceleme, siyasi bilincin gelişimi konusunda geniş bir Marksist çerçeve kullanır. Çalışmada 1815-48 arası yıllar, okur-yazarlığın yaygınlaşmasının ardından “kültürel ufukların genişlemesi”nin ve yanı sıra müşterek hakların (bil-

²⁸⁷ Le Goff (1972).

²⁸⁸ Agulhon (1970).

hassa ormandaki kerestelik ağaçların kesimi konusunda) ihlali etrafında çatışmalar meydana gelmesinin bölgede siyasi bilincin gelişmesini teşvik ettiği hazırlık yılları olarak betimlenir. İkinci Cumhuriyet'in kısa dönemi, 1848-51, Var'daki sıradan insanların ilk defa oy kullandıkları ve oylarını Sola verdikleri "aydınlanma" (révélation) yılları olarak sunulur.

Her ne kadar kentlerden ziyade kırsala eğilse de Agulhon'un incelemesini "Provence bölgesinde işçi sınıfının kendi kendisini oluşturması"yla ilgili bir çalışma olarak betimlemenin bir cazibesi var.²⁸⁹ Burada Edward Thompson'un çalışmasıyla olan paralellik genişletilebilir. İki tarihçi de "açık fikirli", ampirist, eklektik birer Marksistti.²⁹⁰ İkisi de "ülfet" ("sociability") biçimleriyle uğraşıyordu. Thompson dost canlısı toplumlara ve onların "karşılıklılık/paylaşım (mutuality) merasimleri"ne eğilmişti.²⁹¹ Günümüzde Fransa'da *sociabilité* teriminin moda olmasını sağlayan Agulhon, mason localarını ve Katolik kardeşlik cemiyetlerini bu bakış açısından incelemiş ve daha sonra burjuva "muhit" (circle) ve café'sine eğilmişti. İki tarihçi de kültürü ciddiye almıştı. Thompson, popüler radikalizm geleneğini inceledi; Agulhon, düğün şenliklerini (charivaris) ve 1850 yılında Vidauban'daki "kışkırtıcı karnaval" gibi karnavalları inceledi. Bu karnaval 1850 yılındaki Romanlar Karnavalı'yla kıyaslandığında oldukça yumuşak olmakla birlikte, birbirine karşıt ama birbirini tamamlayıcı "arkaizm" ve modernlik süreçlerinin, siyasetin "folklorlaş-

²⁸⁹ Doktora tezinin orijinali Toulon bölgesi hakkındaki incelemenin yer almadığı münferit bölümler hâlinde yayımlanmasaydı çalışmanın daha güçlü bir etkisi olurdu.

²⁹⁰ "*L'eclecticisme et l'empiricisme*"e doğru kayması hakkında bkz. Agulhon (1987).

²⁹¹ Thompson (1963), s. 416 ve sonrası.

ması” ve folklorun siyasilleşmesi süreçlerinin önemli bir örneğidir.²⁹²

Agulhon’un daha yakın bir geçmişte yaptığı çalışmada, siyasi tarih ile kültürel tarihin yine verimli bir şekilde birbirine nüfuz etmesi söz konusudur. Agulhon’ın *Marianne into Battle* adlı çalışması, 1789’dan 1880’e Fransız Cumhuriyetçiliği’nin imgelemine ve simgeselliğini analiz eder. Bu analizde cumhuriyetin kişileşmesi olan Marianne tasavvurları/temsilleri üstünde yoğunlaşılır ve Devrim ile Komün arasında Marianne imgesinin –gerek popüler kültürdeki gerekse seçkin kültüründeki imgesinin– değişen anlamı vurgulanır.²⁹³ *Hafızanın Mekânları* adlı eserde yer alan denemesi benzer bir çizgi tutturur ve on dokuzuncu yüzyıl belediye binasını (*town hall*) (*la mairie*) cumhuriyetçi değerlerin cisimleşmesi olarak, tarihinin okumayı öğrenmesi gereken bir metin olarak sunar.²⁹⁴

Özetleyecek olursak, Febvre ve Braudel siyasi tarihi tamamen ihmal etmemiş olsa da, bu konuya çok büyük bir öncelik vermedikleri doğrudur. Üçüncü kuşakta görülen siyasete geri dönüş, hem Braudel’e hem de öbür belirlenimcilik biçimlerine (bilhassa Marksist “ekonomizm”) karşı doğan bir reaksiyon niteliğindedir. Siyasi tarihe geri dönüş, yapının karşıtı olarak eylemliliğin (agency) taşıdığı önemin yeniden keşfedilmesiyle bağlantılıdır. Buna ilâveten, Amerikalılar’ın “siyasi kültür” dedikleri fenomenin, fikirlerin ve zihniyetlerin önemli olduğu duygusuyla bağlantılıdır. Foucault’nun sayesinde bu geri dönüş “mikro siyaset” doğrultusunda, yani aile içinde, okullarda, fabrikalarda vb. cereyan eden iktidar mücadelelerinin

²⁹² Agulhon (1970), s. 254-60. Agulhon ele aldığı bu karnavalın Romanlar Karnavalı’nın “ne oğlu ne de küçük kardeşi” olduğunu belirtir, s. 368. On dokuzuncu yüzyıl Fransa’sı konusunda buna benzer yaklaşımlar için bkz. Corbin (1975) ve Perrot (1974).

²⁹³ Agulhon (1979).

²⁹⁴ Nora (1986), s. 167-93.

incelenmesi doğrultusunda genişledi.²⁹⁵ Bu değişikliklerin bir sonucu olarak siyasi tarih yenilenme sürecine girdi.²⁹⁶

ANLATININ CANLANMASI

Siyasi tarihe geri dönüş belirlenimcilğe karşı doğan reaksiyonla bağlantılıydı ve daha önce gördüğümüz gibi, bu belirlenimcilik karşıtı reaksiyon, antropolojik dönemece de ilham vermişti. İnsan özgürlüğüne duyulan ilgi (mikro tarihe duyulan ilgiyle birlikte), aynı zamanda, *Annales*'in içinde ve dışında son yıllarda tarihsel biyografinin canlanışının altında yatan etkidir. Georges Duby Ortaçağ'da yaşamış bir İngiliz olan William the Marshall'ın* biyografisini yayımladı; Jacques Le Goff ise bir Fransız kralının, St. Louis'nin biyografisi üstüne çalışmaktadır. Tarihsel biyografideki bu canlanma geçmişe basit bir geri dönüş değildir. Tarihsel biyografi farklı gerekçelerle kaleme alınır ve farklı biçimlere bürünür. Örneğin, bir grubun zihniyetini anlamaya dönük bir vasıta olarak iş görebilir. Tarihsel biyografinin büründüğü biçimlerden biri, Michel Vovelle'in, "kaçınılmaz yükselişi"ni anlattığı Aix-en-

²⁹⁵ Örneğin, Le Roy Ladurie (1975).

²⁹⁶ "Le renouvellement de l'histoire politique" hakkında bkz. Julliard (1974).

* "William the Marshall: 1. Pembroke Dükü (1146- 1219). 1216 yılından itibaren efsane hâline gelmiş İngiliz şövalye. Richard'a (daha sonra I. Richard) karşı ölüm döşeğindeki II. Henry'yi destekledikten sonra Filistin'e bir haclı seferi yaptı, Richard tarafından affedildi ve 1189 yılında kontluk bahşedildi. Kral John'un ölümü üzerine geleceğin III. Henry'sinin muhafızlığına atandı, Henry'nin tahta geçmesi gayesiyle VIII. Louis emrindeki Fransızlara karşı savaşarak zafer kazandı. Gençliğinde Normandiya'da bir zırh taşıyıcısı olarak yetişmiş ve daha sonra 1170 yılında II. Henry'nin oğlu Henry'nin eğitmeni olmuştu. William'ın hayatı şövalye sadâkatinin bir modeliydi; İngiltere'nin peş peşe dört kralına sadâkatle hizmet etmişti", *Webster's New World Encyclopedia*, 1992, s. 1199 (çn).

Provence burjuvası ya da Daniel Roche'un incelediği Parisli zanaatkâr Jean-Louis Menetra gibi, aşağı yukarı sıradan bir kişinin hayatıdır.²⁹⁷

Siyasete geri dönüş, olay anlatısına duyulan ilginin canlanmasıyla da bağlantılıdır. Tarihsel olaylar her zaman siyasi değildir –1929 yılındaki Büyük Krizi, 1348'deki büyük veba salgınını ya da *Savaş ve Barış*'ın yayımlanmasını düşünün. Sonuç itibarıyla siyasi tarih, olaylar tarihi ve tarihsel anlatı konusundaki tartışmalar yakından bağlantılıdır. Son yıllarda Fransa ve başka yerlerdeki tarihçiler arasında “siyasetin geri dönüşü”ne paralel olarak “anlatının canlanması” gündeme geldi. “Anlatının canlanması” deyimi, söz konusu eğilimi, Marksistlerin ve *Annales* tarihçilerinin benzer şekilde kullandıkları “ekonomik belirlenimci tarihsel açıklama modelinin yarattığı yaygın düşkünlüğü”na, bilhassa bu modelin kültürü üstyapıya ya da “üçüncü düzey”e havale etmesinin yarattığı düşkünlüğüne atfeden İngiliz tarihçi Lawrence Stone'a ait.²⁹⁸ Stone'un önemli bir eğilime işaret ettiğine pek kuşku duyulmaz, ama yine bazı nüansların gözetilmesi isabetli olur.

“Olaylar tarihi”nin (*histoire événementielle*) Durkheim, Simiand ve Lacombe tarafından horgörüyle bir kenara fırlatıldığına kitabın girişinde değinmiştim. Febvre'ün doktora tezinde, Hollanda Ayaklanması olaylarına yer vermesine rağmen sorun-odaklı tarihe verdiği önem, bu görüşü paylaştığını düşündürüyor. Marc Bloch, bildiğim kadarıyla olaylar tarihini asla yadsımamış ama bu tür bir tarih de yazmamıştı.

Braudel'e gelince, olaylar tarihini hem kınamış hem de bu tür bir tarih yazmıştı. Daha doğrusu, görmüş olduğumuz gibi, olaylar tarihinin yalnızca tarihin yüzeyinden ibaret olduğunu ilân etmişti. Bu yüzeyin ilginç bir yönü olmadığını söylememiş, tam tersine öbür boyutların “en heyecan vereni” olarak

²⁹⁷ Le Goff (1989); Vovelle (1975); Roche (1982).

²⁹⁸ Stone (1979), s. 8.

betimlemişti.²⁹⁹ Gelgelelim, olaylar tarihinin Braudel'i ilgilen-diren yanı, yüzeyin altındaki akıntılar hakkında, "daha derin gerçeklikler" açığa çıkardıklarıydı. Braudel açısından olaylar, yalnızca yapıların tarihini yansıtan birer aynaydı. Zaman ve *anlatı* hakkındaki yetkin çalışmasında felsefeci Paul Ricoeur, Braudel'in *Akdeniz Dünyası* dahil olmak üzere tüm tarih ça-lışmalarının birer anlatı olduğunu savunmuştu. Ricoeur'nün konvansiyonel tarih çeşitleri yapısal tarih çeşitlerinin barındır-dıklarını gösterdiği benzerlikleri (zamansallık, nedensellik vb. bakımından) yadsımak zordur. Buna rağmen, *Akdeniz Dün-yası*'na anlatısal bir tarih gözüyle bakmak, hiç kuşku yok ki, "anlatı" terimini tüm işe yararlılığını kaybetmesine yol açacak derecede kapsamlı bir anlamda kullanmak olur.³⁰⁰

1960'lı ve 1970'li yıllarda kaleme alınan bölgesel monog-rafilerin çoğu, bu yönde Braudel'den daha ileri giderek hiçbir anlatı ögesine yer vermedi. Bunun bir istisnası, yapısal analiz ile olaylar hakkındaki, bilhassa protestolar –1580 yılındaki Romanlar Karnavalı, 1670 yılında Vivarais'deki ayaklanma, Calvinist partizanların (Camisard) 1702 yılındaki isyanı– hakkındaki dökümler arasında gidip gelen Le Roy'un *Pea-sants of Languedoc*'udur.

Le Roy'un olayları yapısal değişime yönelik birer reaksiyon ya da yanıt olarak ele alışı, Braudel'in olayları temeldeki yapı-ları açığa çıkaran birer ayna ya da turnusol kâğıdı olarak gör-mesinden çok uzak değildi. Buna benzer bir savunu Georges Duby'nin 1973 yılında yayımlanan bir kitabı için de ortaya atılabilir; bu, yalnızca bir olayı değil, bir muharebeyi, 27 Temmuz 1214 tarihindeki Bouvines muharebesini ele aldığı için Febvre'ü pekâlâ şaşırtabilecek bir kitaptı. Kitap aslında "Fransa'yı yaratan günler" (*journées qui ont fait la France*) adlı oldukça eski moda bir dizide yayımlanmak üzere yazıl-

²⁹⁹ Braudel (1949), s. 21.

³⁰⁰ Ricoeur (1983-5), c. 1, s. 289 ve sonrası.

mişti ve genel okura hitap ediyordu. Buna rağmen Duby, eski moda tarihe geri dönmedi. Savaş karşısındaki Ortaçağa özgü tutumları aydınlatabilmek için muharebe hakkında sunulan çağdaş dökümleri kullandı ve Bouvines hakkında daha sonra sunulan görüşleri, anlattıkları olaylardan ziyade anlatıcıları sergileyen bir “mit” olarak ele aldı.³⁰¹

Hiç değilse bazı olayların, yapıları basitçe yansıtmaktan ziyade değişikliğe uğratıp uğratamayacağı, bu incelemelerin ortaya atmadığı aşikâr bir sorundur. Bu konuda, örneğin 1789’daki olaylar ya da 1917’deki olaylar hakkında ne söylenebilir? *Histoire événementielle*’i eleştiren tarihçilerin çok şey borçlu oldukları sosyolog Emile Durkheim, 1789’u bile toplumsal değişimin bir nedeninden ziyade semptomu olarak görüyordu.³⁰² Bununla beraber, bu aşırı Durkheimci ya da Braudelci konumdan uzaklaşmalar oldu. Örneğin, Fransa’nın batısındaki bir bölge hakkında, Sarthe eyaleti hakkında yapılan sosyolojik bir çalışmada, bölgedeki siyasi tutumları (o bölgenin doğusunda Sol-kanadın, batısında Sağ-kanadın ağır bastığı bir bölünmüşlüğü gösteren siyasi tutumları) açıklamaya dönük herhangi bir girişimin, 1789 ve sonrasında cereyan eden olayları hesaba katması gerektiği savunuluyordu.³⁰³

Le Roy Ladurie bazen “travmatik” olay, bazen “katalizör” olay, bazen de “yaratıcı olay” (*l’événement-matrice*) adını verdiği olay çeşidini ele aldığı bir denemesinde bu incelemenin imâlarına dikkati çekti. Birbirine yakın durmayan böylesi eğretilmeler kullanması olayların önemi konusunda henüz kesin bir karara varmadığını gösterir; kaldı ki, bu yazısında tarihçiye olaylar ile yapılar arasındaki ilişkiler üstünde dü-

³⁰¹ Duby (1973a ve b).

³⁰² Giddens (1977).

³⁰³ Bois (1960). Bu incelemenin Febvre’e olumlu bir gönderme yapılarak başladığına ve Bloch’la özdeşleştirilen gerileksel (regressive) metodun kullanıldığına dikkat edilsin.

şünmeyi tavsiye etmekten öteye gitmemiştir.³⁰⁴ Bununla birlikte, Le Roy, birkaç yıl sonra Romanlar Karnavalı'na geri döndü ve bir kitap çerçevesinde onu inceledi. Olayı, o küçük kentte ve içinde yer aldığı kırsalda üstü kapalı bulunan çatışmaları meydana çıkaran bir "toplumsal dram" olarak analiz etti. Başka bir anlatımla, olayı bir nedenden ziyade semptom olarak inceledi.³⁰⁵

Romanlar Karnavalı büyük bir olay değildi elbet. 1789'un olaylarını ya da 1914-18 arasında cereyan eden Büyük Savaş'ın olaylarını ya da 1917 Devrimi'nin olaylarını (*Annales* tarihçileri bu konuların hepsini incelemiştir) sırf toplumsal yapıların birer yansıması olarak bir köşeye fırlatmak daha zor.³⁰⁶ Geçenlerde yapılan bir çalışmada François Furet, Devrim olaylarının yalnızca eski yapıları alaşağı ederek Fransa'ya siyasi "miras"ını vermekle kalmayıp, aynı zamanda 1789'un birkaç ayının çok tayin edici olaylara tanık olduğunu savunacak kadar ileri gitti.³⁰⁷

Annales tarihçilerinin üçüncü kuşağının bir özelliğine daha dikkat etmek gerekir. *Annales* tarzı tarih Fransa'da bu kuşağın döneminde popülerleşti. Braudel'in *Akdeniz Dünyası* ve Bloch ile Febvre'nün ilk çalışmaları ilk yayımlandıkları zaman pek fazla satılmamıştı. *Akdeniz Dünyası*'nın çok satılan kitaplar arasında sayılması ancak satışların 8.500 adete ulaştığı 1985 yılından sonradır. Öte yandan, *Montaillou* Fransa'da araştırma-inceleme kategorisindeki çok satılanlar listesine girdi ve Mitterand, televizyonda bu kitabı okumakta olduğunu söyle-

³⁰⁴ Le Roy Ladurie (1973), s. 111-32.

³⁰⁵ Le Roy Ladurie (1979). "Toplumsal dram" ibaresi antropolog Victor Turner'dan alınmıştır ve Le Roy Ladurie kitabında zikretmektedir.

³⁰⁶ 1917 ve 1914-18 hakkında bkz. Ferro (1967, 1969); Furet ve Vovelle, Fransız

³⁰⁷ Furet ve Halevi (1989), s. 4.

yince, kitabın satışları hızla artarken köy de turistlerle kaynamaya başladı.

Montaillou doğru yerde doğru zamanda yazılmış ekoloji ve bölgecilik dalgalarının yüklenip taşıdığı bir kitaptı ama sağladığı başarı Fransız okurların “yeni tarih”e gösterdiği ilginin yalnızca en görkemli örneğidir. Braudel’in üçlemesi *Civilization and Capitalism* 1979 yılında yayımlandığında medyada daha önceki kitaplarına hiç nasip olmayan bir ilgiyle karşılandı. *Annales* grubunun bazı mensupları, televizyon ve radyo programlarında düzenli bir şekilde boy gösteriyor, hattâ başta Georges Duby ve Jacques Le Goff olmak üzere bazıları program yapıyor. Pierre Chaunu, Roger Chartier, Mona Ozouf ve Michele Perrot gibi bazı adlar *Le Figaro*, *Le Monde*, *L'Express* ve *Le Nouvel Observateur* dahil olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde düzenli olarak yazıyordu. Bu kadar çok tarihçinin medyada bu kadar sağlam bir yer tuttuğu başka bir ülke ya da başka bir dönem zor bulunur.

Annales tarihçilerinin eserleri eskiden Armand Colin'in (derginin vefakâr yayıncısı) ya da bizzat Hautes Études'ün minik puntolarla dizilmiş, ebatı küçük ama hacmi büyük ciltlerine basılırdı. Bugünse daha ziyade, önde gelen yayıncıların girişimiyle genellikle öbür *Annales* tarihçilerinin ticarî editörlüğünü yaptığı dizilerde büyük puntolarla basılmış, ebatı büyük ama hacmi küçük ciltlerine basılıyor. 1960'lı yıllarda Plon yayınevi için Aries ve Mandrou, “Medeniyetler ve Zihniyetler” dizisinin editörlüğünü yaptı. Bugün Agulhon, Aubier Montaigne yayınevi için bir tarih dizisinin editörlüğünü yapıyor. Duby ise Seuil yayınevi için birkaç kez editörlük yaptı (kırsal Fransa, kent Fransa'sı ve özel hayat hakkında çok-ciltli çalışmalar da buna dahildir). Tarihçiler ve yayıncılar arasındaki işbirliğinin daha yakın bir örneği, Hautes Études'de ders vermenin yanı sıra Gallimard için çalışan Pierre Nora'dır. Meslektaşlarının bazı çalışmalarını da içeren ünlü *bibliothèque des Histoires* dizisi Nora tarafından kuruldu.

Bu tür tarihe duyulan ilgiyi medyanın yarattığını söylemiyorum ama bu ilgiyi medya teşvik etmiş olabilir elbet. Yayıncılar genelde tarihe, özelde toplumsal-kültürel tarihe, *Annales* tarzı tarihe bir talep olduğu kanısına varmış olsalar gerektir. Ama bu talep yalnızca Fransa'yla sınırlı değil. Dolayısıyla, *Annales* tarihçilerinin kendi ülkeleri ve disiplinlerinin dışında nasıl karşılandığını incelemeye geçebiliriz.

KUŞBAKIŞI ANNALES

I. ANNALES NASIL KARŞILANDI?

Artık bu noktadan itibaren *Annales* hareketinin sınırların ötesinde –yalnızca Fransa sınırlarının ötesinde değil, aynı zamanda tarih disiplininin sınırlarının ötesinde– yaşadığı akıbeti inceleyebiliriz. Burada kısaca anlatılacak öykü, *Annales* öğretisinin yaygınlaşmasına ilişkin yalın bir dökümden ibaret olmayacak. Aslına bakılırsa, *Annales* bazı yerlerde husumet duygularıyla karşılandı. Burada daha ziyade yeni tarihe verilen yanıtların çeşitliliğini gözden geçirmeyi amaçlıyorum; yalnızca övgüleri ve eleştirileri değil, *Annales*’in sunduğu alet edevatı farklı alanlarda işe koşma girişimlerini, yeri geldiğinde işin en başında öne sürülen anlayışların zaaflarını ortaya çıkarabilen girişimleri sunmaya çalışacağım.³⁰⁸ Göz atacağım zeminin

³⁰⁸ “*Annales* paradigması” üstüne bkz. Stoianovich (1976). *Review* (1978) dergisinin özel bir sayısı “*Annales* Okulunun Toplum Bilimleri Üstündeki Etkisi”ne ayrıldı. Ayrıca bkz. Gil Pujol (1983).

kapsamı düşünülürse, buradaki betimleme kaçınılmaz olarak seçmeci ve izlenimci bir niteliğe sahip olacak.

FRANSA DIŞINDA *ANNALES*

Daha İkinci Dünya Savaşı'ndan önce *Annales*'in yurt dışında, Belçika'da Henri Pirenne'den İngiltere'de R. H. Tawney'e kadar çeşitli müttelikleri ve sempatizanları vardı.³⁰⁹ Buna rağmen, derginin ve hareketin Avrupa'da yaygın bir şekilde tanınması ancak Braudel döneminde mümkün oldu.³¹⁰

Akdeniz Dünyası bu coğrafyada yaşayan okurlara doğal olarak cazip geldi; kitabın İtalyanca tercümesi (tıpkı İspanyolca tercümesi gibi) 1953 yılında yayımlandı. İki İtalyan, Ruggerio Romano ve Alberto Tenenti, Braudel'in en yakın yardımcılardı. 1950'li yıllarda önde gelen tarihçilerden bazıları Lucien Febvre'ün arkadaşlarıydı ve *Annales* hareketine sempati duyuyorlardı. Ortaçağ'daki İtalyan tâcirleri inceleyen Armando Saporì ve Febvre'ün on altıncı yüzyıl heretiklerine duyduğu ilgiyi paylaşan Delio Cantimori bu adlar arasında sayılabilir. Yayıncı Giulio'nun 1972 yılında önyak olmasıyla başlatılan muazzam *History of Italy* başlıklı çalışma, uzun süreli gelişmeler üstünde yoğunlaşmasının ve birinci cildin başlığında Marc Bloch'a saygı sunmasının yanı sıra Braudel'in kalem aldığı uzun bir denemeye yer veriyordu.³¹¹

³⁰⁹ Eric Hobsbawm 1930'lu yıllarda Cambridge'de öğrenciyken, izleyicilere hâlen hayatta olan en büyük Ortaçağ uzmanı olarak takdim edilen Marc Bloch'un verdiği bir derse girdiğinden söz eder. *Review* (1978), s. 158.

³¹⁰ Bu genellemenin desteklenmesi için dolaşım rakamları hakkında ciddi bir inceleme yapmak gerekir.

³¹¹ *Annales*'in İtalya'daki etkisi hakkında genel bir tartışma Aymard (1978)'de bulunmaktadır. Braudel'in yardımcısı Romano'nun editörlüğünü yaptığı *Einaudi Storia d'Italia*'nın birinci cildinin başlığı olan *Cratteri originali*, Bloch'un *Caractères originaux de l'histoire rurale française*'e yapılmış bir göndermeydi.

Polonya'da, resmî Marksizmin egemenliğine rağmen (veya belki de egemenliğinden ötürü) tarihçiler *Annales* okulunu uzun bir süredir coşkuyla karşılıyorlardı. Savaş öncesi dönemde Polonya üniversitelerinde ekonomik ve toplumsal tarihe ilgi duyan bir gelenek vardı. Jan Rukowski, 1930'lu yıllarda *Annales*'de çalışmalarını yayımlamış ve kendisi de benzer bir dergi kurmuştu. Kayda değer sayıda Polonyalı tarihçi Paris'te öğrenim gördü –örneğin, meslek çevrelerinde kent yoksulları hakkındaki incelemeleriyle tanınan ve daha çok da Lech Walesa'nın danışmanı olarak ün kazanan Bronislaw Geremek. Polonyalılar zihniyetler tarihine kayda değer bir ilgi gösterdi. *Akdeniz Dünyası* Lehçe'ye tercüme edildi, Baltık bölgesi hakkında benzer bir çalışma yapılmasına ilham kaynaklığı etti; bu çalışma Centre de Recherches Historiques tarafından "Chaiers des Annales" dizisinde yayımlandı.³¹²

Braudel'in "tarih ve toplum bilimleri" başlıklı ünlü yazısı, kitaptan daha da fazla ilgi uyandırdı.³¹³ Bu yazının etkileri, savaş sonrasında Polonya'da yayımlanan en kayda değer tarih çalışmalarından biri olan ve Braudel'in bir keresinde "benden çok daha zeki" diyerek iltifat ettiği tarihçi Witold Kula'nın kaleme aldığı *Economic Theory of Feudal System*'de (Feodal Sistemin Ekonomik Teorisi) görülebilir.³¹⁴ Kula on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki Leh latifundiyasının* ekonomik bir

³¹² Malowist (1972).

³¹³ Braudel (1958); karş. Pomian (1978).

³¹⁴ Braudel (1978), s. 250. Kula (1960)'da Braudel'in denemesi hakkında bir yorum bulunmaktadır.

* "Kökene, İspanya Krallığı'ndan getirilen yerleşimcilere tahsis edilen topraklara dayanan Latin Amerika'daki geniş arazi mülkiyeti. Kıtanın dünya ekonomisiyle birleşmesiyle birlikte latifundiyalar, bir feodalizm biçiminden, yavaş yavaş, ihraç edilmek üzere et, hayvan postu ve tahıl üreten kapitalist malikanelere dönüşmüşlerdir. Toprak reformu yapılarak latifundiya topraklarının dağıtılmasını savunan modeller, çoğu kez ekonomik ve toplumsal gelişmeyi desteklemenin

analizini yaptı. Bu analiz sonucunda, Leh toprak sahiplerinin ekonomik davranışının klasik ekonomistlerin öngördüklerinin tam tersi olduğunu gösterdi. Ekimi yapılan ana ürün olan çavdarın fiyatı yükseldiğinde, toprak sahiplerinin üretimi azalttıklarını, fiyatlar düşmeye başladığında üretimi arttırdıklarını buldu. Bu paradoksun açıklamasının, der Kula (Braudel'e karşıt ama öbür *Annales* tarihçileriyle uyumlu olarak), kültür ya da zihniyet dünyasında aranması gerekir. Bu aristokratlar daha fazla kâr etmenin peşinde değildi, yalnızca alışageldikleri hayat tarzını istikrarlı bir şekilde muhafaza etme derdindeydi. Üretim miktarlarındaki iniş çıkışlar düzenli bir geliri muhafaza etme girişimlerinin sonucuydu. (Bu arada, Karl Marx'ın bu fikirlere vereceği tepkileri gözden geçirmek ilginç olurdu.)³¹⁵

Öte yandan Almanya'da siyasi tarih 1950'li ve 1960'lı yıllarda egemenliğini devam ettirdi. Elinizdeki çalışmanın "üvertür"ünde değindiğimiz, Almanya'da Schmoller, Weber ve Lamprecht çağında tarih alanındaki yeni yaklaşımların taşıdığı önem göz önüne alındığında bu egemenlik tuhaf görünebilir. Gelgelelim, 1914-18 ve 1933-45 arası yıllarda yaşanan travmalardan sonra siyasetin ya da olayların önemini yadsımak zordu ve aslına bakılırsa belli başlı tarih tartışmaları iki dünya savaşında Hitler'in ve Almanlar'ın oynadığı rol üstünde yoğunlaşmıştı. İlgili alanları ancak savaş sonrası kuşağın 1970'li yıllarda olgunlaşmasıyla birlikte "gündeliğin tarihi"ne (*Alltagsgeschichte*), popüler kültür tarihine ve zihniyetler tarihine doğru kaymaya başladı.³¹⁶

bir aracı olarak görülmüştür", Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akınhay- D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 454.

³¹⁵ Kula (1962).

³¹⁶ Karş. Iggers (1975), s. 80 ve sonrası, 192 sonrası.

Britanya da en azından 1940'lı ve 1950'li yıllarda, Braudel'in deyişiyle "ödünç almayı reddetme" davranışının iyi bir örneğini verdi. Marc Bloch, Britanya'da yeni tarih biçiminin bir temsilcisinden ziyade yetenekli bir Ortaçağ ekonomi tarihçisi olarak görülürken, Febvre hemen hiç tanınmıyordu (tarihçilerden ziyade coğrafyacılar arasında tanınıyordu). Braudel'in *Akdeniz Dünyası* ilk yayımlandığında *English Historical Review* ya da *Economic History Review*'de hiçbir yankı uandırmadı. 1970'li yıllardan önce *Annales* tarihçilerinin kitaplarından pek azı İngilizce'ye tercüme edilmişti. Kuralın tek istisnası Marc Bloch'tu. Bloch'un İngiliz tarihine duyduğu ilginin ve duygularını belli etmeksizin fikirlerini ifade etme meziyetinin (Lucien Febvre'ünkiyle taban tabana zıt bir mizaç), İngiliz tarihçiler arasında onun bir tür gururlu İngiliz beyzadesi olarak görülmesini sağladığı söylenebilir.³¹⁷

Annales tarihçilerinin eserlerinden pek azının İngilizce'ye çevrilmiş olmasının gerekçeleri, *Times Literary Supplement*'den *English Historical Review*'e dek İngiliz dergilerinde bu tarihçilerin belli başlı eserleri hakkında kaleme alınan kitap tanıtım ve eleştiri yazılarında bulunabilir. Yazarlar birbiri ardına "özentili ve son derece ırkiltici *Annales* biçemi"nde, Lucien Febvre'ün miras bıraktığı biçimin tuhafıkları'ndan ya da "insana zaman zaman Altıncı Şube'nin yazarlarının yalnızca birbirlerine bir şey anlatma derdiyle yazdıklarını düşündüren içrek (esoteric) jargon"dan söz ediyordu.³¹⁸ 1960'lı yıllarda benim gibi *Annales*'i destekleyenlerimiz kendilerini, tıpkı 1930'lu yıllarda Fransa'da Bloch'u ve Febvre'ü destekleyenlerin hissettikleri gibi, heretik bir azınlığa ait hissediyorlardı.

Conjuncture ve mentalites collectives gibi terimlerin tercüme edilmesinin neredeyse imkânsız ve İngiliz tarihçiler aç-

³¹⁷ Bunun belli başlı istisnaları Febvre (1922, 1928) ve Bloch (1931, 1939-40, 1949).

³¹⁸ İlave ayrıntılar ve referanslar Burke (1978)'dedir.

sından –kabullenmek şöyle dursun– kavranması son derece zor olduğu görüldü. Sergilenen şaşkın, güvensiz ya da husumetli reaksiyonlar, felsefeci meslektaşlarının Sartre ve Merleau-Ponty imzasını taşıyan çalışmalar karşısında sergiledikleri reaksiyonu hatırlatır. İngilizler bu vesileyle bir kez daha, ne ilk kez ne de son kez olmak üzere, Fransızlarla aynı dili konuşmadıklarını gördü. İngiliz ampirizm ve metodolojik bireycilik* geleneği ile Fransız teori ve holizm** geleneği arasındaki farklılık, düşünsel temas kurulmasını engelledi. Herbert

* “Sosyal bilimler alanında ya da sosyolojide, tüm sosyolojik açıklamaların, bireylerin özellik ya da karakteristiklerine indirgenebilir olduğunu savunan yaklaşım. Söz konusu bireyci yaklaşım, sosyolojik açıklamalarda bireylerin özelliklerinin göz ardı edilecek kadar önemsiz olduğunu, toplumsal olguların bağımsız bir varoluşu olup, bireylerden bağımsız olarak araştırılabileceğini söyleyen görüşün tam karşı(t)ında yer almaktadır”, Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları, 1997, s. 477.

** “Holizm: Bütüncülük. Canlıyla cansız, organikle inorganik faaliyet arasında gerçek, temel ve indirgenemez bir farklılık bulunduğunu; canlı, organik bütünleri meydana getiren parçaların bütün içinde, bütünün dışında olduğundan daha farklı bir biçimde fonksiyon gösterdiğini; bir fenomeni anlamak için onu bütünlüğü içinde, yani onun bir parçası olduğu bütünü anlamak gerektiğini ve dolayısıyla bütünün her zaman öğelerinin yalın toplamından daha fazla bir şey olup, karmaşık bir fenomenin, salt onu meydana getiren öğelerin analizi yoluyla anlaşılamayacağını savunan anlayış...tarihte ya da sosyal bilimlerde, toplumsal bir araştırmanın konusunun bireysel eylemler değil de bütünler olması gerektiğini, zira birer bütün olarak toplumların, bireylerin özellik ya da karakteristiklerinden türetilmeyen özelliklere sahip olduğunu ve dolayısıyla analizin, bireylerin davranışlarından değil de büyük ölçekli kurumlarla bu kurumlar arasındaki ilişkilerden başlaması gerektiğini söyler... psikolojide holizm, öğeler üzerinde değil de bütünler ya da Gestalt üzerinde yoğunlaşan psikoloji anlayışını ifade eder”, Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları, 1997, s. 336-337.

Spencer'in yaşadığı dönemden ya da onun da öncesinden beri İngiltere'de "toplum" gibi kolektif kendiliklerin (entity) hayâl ürünü olduğu, buna karşılık gerçekte bireylerin var olduğu varsayıldı genellikle.³¹⁹ Toplumsalın gerçekliği hakkında Durkheim'ın o çok alkışlanan onayları, Spencer ve okulunun varsayımlarını yerle bir etmek için yazılmıştı. Bu Anglo-Fransız tartışmasının dramatik bir örneği 1920'li yıllara, yani Cambridge'de hocalık eden psikolog Frederick Bartlett'in, "kolektif hafıza" gibi hayâl ürünü bir kendilik yaratıldığı gerekçesiyle Maurice Halbwachs'ın ünlü çalışmasını, hafızanın toplumsal çerçevesi hakkındaki çalışmasını eleştirdiği tarihe kadar uzanır.³²⁰ İngiliz tarihçilerin bugün yine benzer gerekçelerle *mentalites collectives* tarihini eleştirdiklerini işitmeniz mümkün.

Yeni tarihin karşılanmasında görülen bölgesel çeşitlilikleri çoğaltmak çok kolay. *Annales* ile Marksizm arasındaki bağıntı bile bir yerden başka bir yere değişiklik arz etti. Fransa'da, Labrousse, Vilar, Agulhon ve Vovelle'in çifte bağlılıklarına, yani hem *Annales*'e hem de Marksizme bağlı olmalarına rağmen, Marksizm sempatisi *Annales*'e uzak durmaya eşlik etti. İngiltere'de bunun tersine, Marksistler –bilhassa Eric Hobsbawm ve Rodney Hilton– *Annales*'i ilk benimseyenler arasındaydı.³²¹ Bu benimsemeyi düşünsel strateji çerçevesinde açıklamak mümkün –geleneksel siyasi tarihin egemenliğine karşı girilen mücadelede *Annales* bir müttefik oluşturuyordu. Marksistlerin kendi yaptıkları türden tarih çalışması ile Fransız tarzı yeni tarih arasındaki yakınlıklardan– yalnızca yapılarla ve uzun süreye ağırlık verilmesi bakımından değil, aynı za-

³¹⁹ İngiliz sosyologların Durkheim'ı, İngiliz psikologların Halbwachs'ı ve İngiliz tarihçilerin *Annales*'i hangi terimlerle eleştirdiklerini karşılaştırmak öğretici olabilir.

³²⁰ Bartlett (1932).

³²¹ Hobsbawm (1978).

manda totaliteyi kavrama (bu, Braudel'in ideali olmadan önce Marx'ın idealiydi) uğraşısı bakımından etkilenmiş olmaları çok muhtemeldir. Söz konusu yakınlık Marksistleri *Annales*'in gönderdiği iletilere daha açık kılıyordu. Polonya'da, bir Marksizm biçiminin kurumsallaşmış olması, Marksizm ile *Annales* arasındaki ilişkinin başka bir örüntüyü izlemesi anlamına geliyordu.³²²

ANNALES VE TARİHİN ÖBÜR ALANLARI

Annales'in karşılanma tarzının başka bir boyutu, kavramların, yaklaşımların ve metodların bir tarihsel dönemden ya da bölgeden öbür döneme ya da bölgeye yayılmasıdır. Hareket modern Avrupa'nın ilk dönemlerini inceleyen araştırmacıların (Febvre, Braudel, Le Roy Ladurie) egemenliği altına girmiş, Ortaçağ uzmanlarınca (Bloch, Duby, Le Goff) yakından takip edilmişti.

Daha önce gördüğümüz gibi, on dokuzuncu yüzyıl üstüne *Annales* tarzında yapılmış çok daha az çalışma olmasına ilâveten, çağdaş tarih söz konusu olduğunda *Annales* hareketinin bu tarih üstünde hiçbir etkisi olmadığı güçlü bir şekilde savunulmuştur. Bu durum tesadüf değil: Yirminci yüzyılın tarihinde siyasetin taşıdığı önem, bir iç değişikliğe uğratılmadığı sürece *Annales* paradigmasını yirminci yüzyıl tarihine uygulanamaz kılmaktadır. Harekete sempati duyan bir Hollandalı gözlemcinin ulaştığı paradoksal sonuç, yirminci yüzyılın *Annales* tarzı bir tarihini yazmanın hem gerekli hem de imkânsız olduğunu bildirir: "Böyle bir tarih, yazıldığı takdirde *Annales* tarzında bir tarih olmayacaktır. Ama öbür yandan, çağdaş tarih bundan böyle *Annales* siz yazılamaz."³²³

³²² *Review* (1978) dergisinin özel sayısında *Annales* ile Marksizm arasındaki ilişki hakkında birçok yorum yer almaktadır.

³²³ Wesseling (1978).

Kronolojik yelpazenin öbür ucunda, Eskiçağ tarihi alanında son yıllarda yapılan bazı çalışmalar ile *Annales* paradigması arasındaki benzerlikler aşîkârdır. Bu benzerliğin bir “etki” vakası mı, yoksa bir yakınlık mı olduğunu saptamak oldukça zor. Klasik incelemeler alanında Durkheimci bir gelenek *Annales* kurulmadan önce vardı; bu, Fransa’da Bloch’un arkadaşı Gernet’nin ve İngiltere’de Durkheim ve Levy-Bruhl’ü okumuş olan ve Eski Grekler arasında “ilkel zihniyet”in izlerini arayan Jane Harrison ve F. M. Cornford gibi bir grup Cambridge klasistinın temsil ettiğı bir gelenektir. Daha önce gördüğümüz gibi, Strasbourg döneminde bir Roma tarihçisi olan Andre Piganiol, *Annales* grubunun içinde yer alıyordu.

Bugün Jean-Pierre Vernant ve Paul Veyne gibi önde gelen Eskiçağ tarihçileri, Grek ve Roma tarihini Febvre’ün ve Braudel’in örneğini sundukları tarza paralel olan (tıpa tıp bu tarzı izlemese bile) bir tarzda yorumlayabilmek için psikoloji, sosyoloji ve antropolojiden yararlanmaktadır. Örneğin, Vernant, uzam, zaman ve kişi gibi kategorilerin tarihiyle uğraşmaktadır.³²⁴ Veyne ise Mauss ve Polanyi ile Veblen ve Weber’in teorilerine yaslanarak Roma arena oyunları hakkında inceleme yaptı ve arena oyunlarının finansmanını hediye (gift),*

³²⁴ Vernant (1966) bir “psychologie historique” incelemesi alt başlığını taşımaktadır. Yazar Febvre’e değil, psikolog I. Meyerson’a saygılarını sunmaktadır.

* Hediye ilişkisi: Sosyal bilimciler, hediyeı genellekle veren ile alan arasındaki ilişkinin bir ifadesi sayarlar. Örneğin, Marcel Mauss (*The Gift*, 1954), hediyelerin, yaygın olarak zorunluluğı ve karşılıklılığı temel aldığı görüşündedir ve bu davranış, Batılı formel iktisadî düşünceıe önemli ölçüde damgasını vurmuş olan ‘akılcı iktisadî insan’ modeliıle açıklanamaz. Mauss’a göre, iktisadî öge diğeri toplumsal alanlardan ayrılamaz...”, Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akınhay-D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 297.

yeniden dağıtım, gösterişçi tüketim ve siyasal yozlaşma çerçevesinde analiz etti.³²⁵

Genel olarak bakıldığında, Avrupa'nın dışında kalan dünyanın tarihi göreceli olarak *Annales*'den yalıtık kaldı. Örneğin, Afrika tarihçileri bugüne kadar *Annales* tarzı yaklaşıma pek az ilgi gösterdi; bunun bir istisnası, Küba tarihini inceleyen Belçikalı antropolog Jan Vansina'nın Braudelci uzun, orta ve kısa süre arasındaki ayrımı bir çerçeve olarak benimsemesidir.³²⁶ Önceleri Bloch'un bir öğrencisi olsa da kolonyal Afrika üstünde yoğunlaşan kalburüstü bir tarihçi hâline gelen Henri Brunschwig'in, Fransız emperyalizmi hakkındaki incelemesi *Annales*'den pek az faydalanmış gibidir; bunun nedeni hiç kuşkusuz, yakın geçmişle ilgilenmesinin ve göreceli kısa süreli bir dönem (1871-1914) üstünde yoğunlaşmasının *Annales* modelini onun açısından işe yaramaz hâle getirmesidir.³²⁷

Asya ve Amerika vakaları biraz daha çetrefildir. *Annales* yaklaşımına gitgide daha fazla ilgi duyulduğunun emareleri olmasına ve grubun dört mensubunun 1988 yılında Yeni Delhi'de düzenlenen "yeni tarih" konulu bir konferansa davet edilmesine rağmen, Hindistan tarihini inceleyen Hint tarihçiler bugüne kadar *Annales*'den pek az faydalandı.³²⁸ Hint tarihçilerinin "ast toplumsal grup incelemeleri" ("subaltern studies") bayrağı altında yol alan en yenilikçi grubu, bu Fransız geleneğinden pekâlâ haberdar olmasına rağmen, aleni bir Marksizmi tercih etmektedir. Benzer şekilde, Bloch'un Ja-

³²⁵ Veyne (1976).

³²⁶ Vansina (1978). Özellikle bkz. s. 10, 112, 197, 235, *Annales* yaklaşımının Afrika tarihi bakımından anlam ve önemi konusundaki bir tartışma için bkz. Clarence-Smith (1977) ve Vansina (1978).

³²⁷ Brunschwig (1960). Afrika üstünde yoğunlaşan genç tarihçilerin bazıları Braudel geleneğine daha yakındır.

³²⁸ Afrika örneğinde olduğu gibi, Hindistan üstüne çalışan Fransız tarihçilerin bazıları *Annales* geleneğine daha fazla borçludur.

ponya'ya duyduğu ilgiye ve Japonlar'ın Batılı düşünsel gelenekleri hararetle izlemelerine rağmen, Japonlar'ın tarihini *Annales* geleneğine uygun tarzda inceleyen bir Japon tarih çalışması göstermek zor. Birkaç Japon tarihçi Hautes Etudes'de çalışma yapsa da, bu tarihçilerin hepsi Avrupa tarihi üstüne çalışıyor.

Asya'nın öbür kısımları üstüne çalışan tarihçiler *Annales*'e biraz daha yakındır. Avustralyalı bir tarihçinin Güneydoğu Asya hakkında bir süre önce yaptığı inceleme, bölgenin 1450 yılından 1680 yılına total bir tarihini yazmaya girer ve Braudel'in maddi kültür ve gündelik hayat üstüne yaptığı çalışmayı bir model olarak alır.³²⁹ Çin tarihini inceleyen bazı Fransız tarihçiler de ruhen *Annales*'e yakındır. Çin düşüncesinin göze batan ötekiliği ise, birden fazla yanıtı kışkırtan zihniyetler tarihinin önüne dikilen ciddi bir meydan okuma niteliğindedir. Marc Bloch'un arkadaşı ve öğrencilerinden birisi, Sinolog Marcel Granet, hocasının Durkheim hayranlığını paylaşıyordu ve Durkheimci çizgiyi izleyerek Çin dünya görüşü hakkında önemli bir çalışma yaptı; bu çalışmasında "prelojik düşünce"ye ve toplumsal düzenin doğal dünyaya yansıtılmasına ağırlık veriyordu.³³⁰

Daha yakın bir tarihte, Jacques Gernet, kendi kuşağındaki öbür Fransız tarihçiler gibi, mahzenden tavan arasına çıkan merdiveni tırmandı, Budizmin ekonomik boyutlarını incelerken Çin'e yönelik Hristiyan misyonunu incelemeye başladı. Çin'e yönelik olarak on altıncı ve on yedinci yüzyılda düzenlenen Hristiyan misyonu hakkında yaptığı çalışma, *Annales*

³²⁹ Reid (1988). Küçük bir devlet hakkındaki küresel bir inceleme olan Lombard (1976) ile karşılaştırınız. Bu yazarın babası Maurice Lombard, *Annales* hareketi içinde zikredilen kalburüstü bir Ortaçağ uzmanıydı.

³³⁰ Granet (1934).

tarzı zihniyetler tarihi olarak betimlenebilir.³³¹ Bu inceleme yanlış anlamalar üstüne yoğunlaşmaktadır. Buna göre, misyonerler insanları ihtida ettirdiklerine inanırlarken, yeni dine bağlanmanın mühtediler açısından ne anlama geldiğini anlayamamışlardır. Buna karşılık mandarinler de misyonerlerin niyetlerini yanlış anlamışlardır.

Gernet'ye göre, bu yanlış anlamalar iki tarafın dillerindeki farklılıklarla bağlantılı kategoriler, “düşünce kipleri” (*modes de pensee*) ve “zihinsel çerçeveler” (*cadre mentaux*) arasındaki farklılıkları açığa çıkarır.³³² İki kültür arasındaki karşılaşma üstüne yoğunlaşması, Gernet'ye, zihniyetleri, Avrupa tarihi üstüne çalışan tarihçilere nasip olmayan bir tarzda aydınlatma imkânı tanıdı. Braudel olsaydı dışarıdan bir bakışla “ödünç almayı reddetme” vakası olarak betimleyeceği bir fenomen, Gernet tarafından içeriden bir bakışla yorumlandı.

Annales'e Amerika'dan verilen yanıtlar söz konusu olduğundan kuzey ile güney arasındaki karşıtlık son derece çarpıcıdır. Kuzey Amerika üstüne çalışan tarihçiler –Avrupa üstüne çalışan Kuzey Amerikalı tarihçilerin tersine– bugüne kadar *Annales* paradigmasıyla pek az ilgilendi. Kolonyal dönemin tarihi üstüne yapılan çalışmalarda antropolojik dönemeç Fransız modelinden bağımsız olarak gelişti. Her ne kadar Braudel'in çalışmasının “kapsam bakımından” Frederick Jackson Turner'ın *The United States, 1830-1850* başlıklı çalışmasına “şaşırtıcı ölçüde benzediği” söylene de yeni bir Amerikan Braudel'ini hâlâ beklemekteyiz.³³³

Orta ve Güney Amerika'daki öykü oldukça farklı. Braudel'in Sao Paulo Üniversitesi'nde 1930'lu yıllarda verdiği

³³¹ Gernet (1982). Yazar, klasist Louis Gernet'nin oğludur ve tezinin danışmanı da Labrousse'un öğrencilerinden H. Demieville idi.

³³² A.g.e., s. 12, 189. Göndermeleri Fransızca basıma yapıyorum.

³³³ Turner ve Braudel hakkında bkz. Andrews (1978), s. 173. Daha zıt değerli (ambivalent) bir reaksiyon için bkz. Henretta (1979).

dersler, Brezilya'da hâlâ hatırlanmaktadır. Tarihçi-sosyolog Gilberto Freyre'in (o tarihte Braudel'le tanışmıştır) Brezilya'nın toplumsal tarihi hakkındaki ünlü üçlemesi aile, cinsellik, çocukluk ve maddi kültür gibi konuları ele alır ve bu özellikleriyle de 1970'li ve 1980'li yılların yeni tarihini öndeler. Freyre'in büyük malikâneyi (*casa grande*) Plantasyon* toplunun mikrokozmozunu ve eğretilmesi (metaphor) olarak sunması Braudel'i etkilemiş ve çalışmasında zikredilmiştir.

Ayrıca, son yıllarda yapılan bir dizi incelemenin gösterdiği gibi, Amerika'daki İspanyol ve Portekiz imparatorluklarını inceleyen bazı tarihçiler *Annales* paradigmasını aslında çok ciddiye alır.³³⁴ Bunun iyi bir örneği, Nathan Wachtel'in kolonyal Peru'nun ilk yıllarının tarihini Kızılderililerin bakış açısından yazan bir çalışma olan *The Vision of the Vanquished*'dir (1971). Bu inceleme, birçok açıdan *Annales* tarihçilerinin Avrupa üstüne yaptıkları çalışmalara benzer. Sırasıyla ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi tarihle uğraşır. Bu, aşağısının

* "Plantasyon ekonomileri, Avrupa'nın ekonomik ve toplumsal yayılması sırasında, özellikle Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'da gelişmiştir...büyük ölçekli, sınırlı ihraç alanı olan ve temel gıda maddelerine yönelik bir üretim yapılıdır. Plantasyonun geleneksel biçimi köle emeğiyle bağlantılıydı. Pek çok örnekte ortaya çıkan sosyo-ekonomik sistem, yabancı sermaye yatırımı ve zenginliğin periferiden merkeze transferi dolayısıyla sömürge örgütlenmesiyle aynı kapsamda görülüyordu. Tarihsel değişimler, emek yoğun tarımdan, (çoğunlukla göçmen ya da başka türde vasıfsız köle işçilerin yaygın biçimde kullanıldığı) sermaye yoğun tarım endüstrisi şirketlerine kadar uzanan çok çeşitli plantasyon biçimlerinin doğmasına yol açmıştır. Genelde plantasyon tarımına emek, toprak ve gelişmekte olan ulusları sömüren bir mekanizma gözüyle bakılmaktadır", Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akinhay-D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 588.

³³⁴ Bilhassa Wachtel (1971); Lafaye (1974); Mauro (1963); Murra vd. (1986) (*Annales*'de yayımlanmış olan yazılardan bir derleme); Gruzinski (1988).

perspektifinden yazılmış ve bu yüzden halk ayaklanmaları hakkında söyleyecek çok şeyi olan tarihin bariz bir örneğidir. Marc Bloch'la özdeşleştirilen gerileksel (regressive) metodu kullanarak, İspanyol işgalini temsil eden günümüzdeki dansları, Kızılderililerin bu işgale gösterdikleri orijinal reaksiyonu canlandırıp bugüne taşımanın bir aracı olarak inceler. Sosyal antropolojiden bazı kavramları ödünç alır; bunların arasında önemli olanı, Fransa'da *Annales* tarihçisi Alphonse Dupront'ın dolaşıma soktuğu "kültürleşme" (acculturation) kavramıdır'. Bununla birlikte, Wachtel yalnızca modern Avrupa'nın başlangıç dönemini inceleyen tarihçilerin sunduğu *yapı-konjonktür* olaylar modelini devralmakla yetinmez. Peru'da dönemin toplumsal-kültürel değişimleri, eski yapılar içerisinde cereyan etmemiştir. Tam tersine, o dönemdeki değişim bir "yapısızlaş(tır)ma" (destructuration) süreciydi. Bu sürece duyduğu ilgi Wachtel'in kitabına dinamik ve hattâ *The Peasants of Languedoc*'un bile boy ölçüşemeyeceği trajik bir nitelik kazandırır.

ANNALES VE ÖBÜR DİSİPLİNLER

Annales'in etkili olduğu alanlar asla tarih bölümleriyle sınırlı kalmadı. "İnsan bilimleri"nin birçok alanından faydalanan bir hareket doğal olarak öbür disiplinlerde de ilgi uyandırdı. Ta-

'Kültürleşme: "...Amerikalı ilim adamları 'kültür teması'nı kastettikleri zaman ekseriya, bunun yerine muhtelif anlamlara gelen 'kültür edinme veya kültürleştirme –acculturation– tâbirini kullanmaktadırlar: Bu terim bir mânâyâ göre, kültür değişiminin hususî bir şeklini, diğer bir mânâyâ nazaran kültür temasının muayyen bir sitüasyonunun ve bazen de bir kültüre intibakı ifade etmektedir. (Bu terimin kullanılışının tarihçesi de dahil olmak üzere diğer mânâları için Herskovits'in şu eserine bakınız: *Acculturation: A Study of Culture Contact*, 1938.", Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri. Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994, s. 47.)

rih gibi teorik yönü ağır basmayan konuların, sosyoloji gibi teorisinin önemli bir yer tuttuğu konular üstündeki etkisinin haritasını çıkarmak, bunun tersini yapmaktan daha çetrefil bir iş olsa da, böyle bir girişimde bulunmaya değer.

Sözgelimi, Michel Foucault'nun düşünsel gelişiminde Fransız “yeni tarih” önemli bir rol oynadı. Foucault, *Annales*'in üçüncü kuşağına paralel bir çizgide yol aldı. Bu kuşak gibi Foucault'da tarihin konusunu genişletmeye çalışıyordu. Daha önce gördüğümüz gibi, *Annales* tarihçilerine bir şeyler öğretmiş ve karşılığında o da bu tarihçilerden bir şeyler öğrenmiştir.

Foucault'nun *Annales* tarihçilerine borcu Nietzsche'ye ya da (kendisine düşünsel süreksizlik kavramını sunan) Georges Canguilhem gibi bilim tarihçilerine olan borcundan daha az olabilir ama bu boçç yine de kendisinin kabul ettiğinden daha fazladır. Foucault'nun “arkeoloji” ya da “soykütüğü” demekten hoşlandığı tarih çeşidinin zihniyetler tarihiyle en azından ailevî bir benzerliği vardır. Her iki yaklaşım da uzun süreli düşünce eğilimlerine büyük ağırlık verirken, münferit düşüncülerle pek ilgilenmez.

Düşünce tarihi konusunda *Annales* yaklaşımında Foucault'nun kabul edilemez bulduğu boyut, sürekliliğe gereğinden fazla ağırlık verilmesiydi.³³⁵ Zihniyet tarihçilerinin çoğundan Foucault'nun ayrıldığı nokta, can sıkıcı bir soruyu, tam da dünya görüşlerinin nasıl değiştiği sorusunu ele alıp tartışmaya gönülsüz olmasıydı. Buna karşılık, zihniyet tarihçileri Foucault'nun ele aldığı süreksizlikleri açıklamaktan kaçınmasına ne kadar kızsarsa kızsın, onun epistemolojik “kopuşlar”a verdiği önemden öğrenilecek şeyler vardır.

³³⁵ Foucault (1969), s. 32. Chartier (1988), Foucault'nun 1950'li ve 1960'lı yıllarda yapılan dizisel tarih çalışmalarının “titiz bir okuru” olduğuna dikkati çeker, s. 57.

Daha önceleri değilse bile 1970'li yıllara gelindiğinde, Braudel'in "maddi kültür" hakkında yazdıklarını okuyan arkeologlara ve ekonomistlere, Philippes Aries'nin çocukluğun tarihi üstüne yazdıklarını okuyan çocuk hekimlerine ve Le Roy Ladurie'yle halk masallarını (folktale) tartışan İskandinav folklor uzmanlarına rastlamak mümkün hâle geldi. Bilhassa Amerika Birleşik Devletleri'nde olmak üzere, bazı sanat tarihçileri ve edebiyat eleştirmenleri de çalışmalarında, bazen "edebi antropoloji", bazı durumlardaysa "görsel kültür" antropolojisi olarak betimlenen müşterek bir girişimin parçası olarak gördükleri *Annales* tarihçilerini zikreder.

Annales yaklaşımına özellikle üç disiplinde hatırı sayılır bir ilgi gösteriliyor. Bunlar coğrafya, sosyoloji ve antropoloji disiplinleridir. Bu disiplinlerin hepsinde, hiç değilse İngilizce konuşan dünyada bu ilginin nispeten yakın bir tarihte geliştiği ve bugün hâlâ fiilen Braudel'in çalışmasıyla sınırlı olduğu göze çarpıyor.

Fransa'da bile coğrafyacıların bu yeni hareketi tarihçilerin birçoğundan daha fazla ciddiye aldıkları bir dönem yaşandığından, söz konusu ilgiyi coğrafya disiplininin başlayarak irdedemek isabetli olacaktır.³³⁶ Daha önce ele aldığımız Vidal de la Blache'nin tarihsel coğrafyası ile Braudel'in jeo-tarihi arasındaki yakınlıklar yeterince aşikârdır. Gelgelelim, Braudel'in egemenliğindeki imparatorluğun tırmanışa geçmesinin bir sonucu olarak, tarihçilerin rekabeti karşısında bir disiplin olarak tarihsel coğrafya inişe geçti (Fransa'da tarihsel sosyolojinin ve tarihsel antropolojinin de benzer bir akıbete uğradığı ileri sürülebilir).³³⁷

Bu öykü başka yerlerde daha karmaşık bir örgü sergiler. Febvre'ün tarihsel coğrafya üstüne kaleme aldığı deneme, yayımlanışından kısa bir süre sonra İngilizce'ye tercüme edilmiş

³³⁶ Duby (1987).

³³⁷ Baker (1984), s. 2.

olsa da, İngilizce konuşulan dünyada bu Fransız yaklaşımına hemen hiç yer vermeyen geleneksel bir coğrafî araştırma biçimi egemendi. Bu konsensus, nispeten yakın bir tarihte sona erdi ve onun yerini bir yaklaşımlar çoğulluğu ya da daha ziyade Marksist yaklaşım, nicel yaklaşım, fenomenolojik yaklaşım ve aralarında Braudel'inkinin de yer aldığı öbür yaklaşımlar arasında hararetli bir tartışma aldı.³³⁸ Buna, yakın bir geçmişte bir tarihçinin değil, bir coğrafyacı olan Oskar Spate'in kaleme aldığı üç ciltlik bir Pasifik tarihinin yayımlandığını ilâve etmek gerekir.³³⁹

Sosyolojiye gelince, *Annales*'in başlangıç döneminde Durkheim'dan ilham alınması, sosyolojinin “yeni tarih”i en azından Fransa'da sıcak karşılmasına katkıda bulundu. Önde gelen iki Fransız sosyolog, Maurice Halbwachs ve Georges Friedmann, resmen dergiyle özdeşleştirilirken bir üçüncüsü, Georges Gurvitch, Braudel'le, tartışma ve fikir ayrılığını da içeren bir işbirliği yaptı.³⁴⁰ Öbür yandan, İngilizce konuşulan dünyada, sosyologların tarihi yeniden keşfetmeleri ve bu keşif sürecinde *Annales*'le özellikle de zaman hakkında ileri sürdüğü görüşleri toplumsal değişim teorisyenleri açısından dolaysız bir önem taşıyan Braudel'le karşılaşmaları ancak son yıllarda, yani “sosyolojinin krizi”nden söz etmenin yaygınlaştığı bir dönemde gerçekleşti. Tarihçiler örneğinde söz konusu olduğu üzere, Norman Birnbaum ve Immanuel Wallerstein (Binghamton'daki Fernand Braudel Merkezi'nin yöneticisidir) gibi Marksist sosyologlar dikkatlerini *Annales* üstünde toplayan ilk sosyologlar arasında yer almışlardı; ama bu ilgi bugün çok daha yaygındır. Örneğin, müteveffa Philip Ab-

³³⁸ A.g.e.

³³⁹ Spate (1979-88).

³⁴⁰ Braudel (1953b).

rams, Braudel'in *Akdeniz Dünyası*'nın "etkin bir analitik tarihsel sosyoloji"ye giden yolu gösterdiğini söylüyordu.³⁴¹

Birkaç antropolog, özellikle Levi-Strauss ve Evans-Pritchard, *Annales*'le ilk yıllarından itibaren ilgilendi. Braudel ve Levi-Strauss, 1930'lu yıllarda Sao Paulo Üniversitesi'nde çalışmışlardı, diyalogları daha sonra da devam etti.³⁴² Antropolojiye dönmeden önce bir tarihçi olarak öğrenim görmüş olan Evans-Pritchard, Lucien Febvre ile Marc Bloch'un çalışmalarını izlemişti.³⁴³ Bu yüzden, Orta Afrika'da yaşayan Azandeler arasında *Witchcraft, Oracles and Magic* hakkında yaptığı çalışmanın hiç değilse bazı yönleri bakımından Bloch'un *Kralın Dokunuşu*'ndan ilham aldığını sanıyorum; ayrıca, Sudan'da yaşayan Nuerlerin görev-odaklı zaman duygusu hakkında yaptığı analizde vardığı sonuçlar, Febvre'ün Rabelais'nin yaşadığı dönemde geçerli olduğunu savunduğu zaman hesaplama tarzı hakkında ortaya koyduğu sonuçların benzeridir (bu sonuçlar neredeyse aynı tarihte formülleştirildi).³⁴⁴

Evans-Pritchard, meslektaşlarının çoğunluğunun tarihdışı (ahistorical) birer işlevselci oldukları bir dönemde antropoloji ile tarih arasında yakın bir ilişki olması gerektiğini savundu. Genç antropologların bazıları, 1960'lı yılların sonuna doğru tarihe yöneldi; yine aynı dönemde *Annales* tarihçilerinden ba-

³⁴¹ Birnbaum (1978); Wallerstein (1974-80), c. 1; Abrams (1982), s. 333 ve sonrası.

³⁴² İlişkilerinin en son durumu için bkz. Levi-Strauss (1983).

³⁴³ Evans-Pritchard (1961), s. 48'de Febvre ve Bloch'u zikreder. Ayrıca, Pirenne'i, Vidal'ı, Granet'i, Dumezil'i, Meillet'i ve Saussure'ü zikreder.

³⁴⁴ Evans-Pritchard (1937). Bu kitapta örnek olarak zikredilen zehirlenme büyüüne duyulan inancın kendi kendini onaylayan karakterini (s. 194), kralın dokunuşu hakkında Bloch'un yaptığı tartışmayla karşılaştırınız. Antropolog olmaya karar vermeden önce Ortaçağ tarihini incelemiş olan Evans-Pritchard muhtemelen Bloch'u okumuştur.

zılarıysa simgesel antropolojiyi keşfediyordu. İki disiplin bir yöndeşmenin (convergence) emarelerini sunuyordu. Gelgelelim, tarihe uzanan bir yönde cereyan eden antropolojik dönemeç, anlatı ve olaylara uzanan bir dönemeçle birlikte gerçekleşti; anlatı ve olay ise daha önce gördüğümüz gibi, tam da *Annales* grubunun reddettiği, tarihyazımı geleneğinin özellikleriydi. Bu yüzden iki disiplinin yollarının bir noktada buluşmama tehlikesi baş gösterdi.

Buluşmanın hangi şartlar altında gerçekleştiğini, antropologların tarihten ya da *Annales*'den ne istediğini ve son olarak, uygulanışı esnasında bir modelin nasıl dönüştürebileceğini bırak bir şekilde göstermek için, adların sıralandığı bir liste sunmak yerine tek bir örnek vermek daha isabetli olacaktır. Sözgelimi, Marshall Sahlins'in Hawaii hakkındaki tarihsel antropolojisinin ilham kaynakları arasında Braudel'in çalışması, bilhassa *longue durée* üstüne kaleme aldığı yazı yer alır. Sahlins'in "uzun sürenin yapıları" hakkında ortaya koyduğu tartışmayı, Kaptan Cook'un 1779'da Hawaii'ye ayak basmasının ve Hawaiiililerce tanrıları Lono'nun kişileşmesi olarak görülmesinin "olaylara kültürün düzen vermesi"nin bir tarzı olarak analiz edildiği tartışmayı, Braudel hiç kuşkusuz takdirle karşılardı. Ama Sahlins bu noktada durmaz. Devamında "bu süreçte kültürün nasıl yeniden-düzenlendiği"ni tartışmaya başlar.³⁴⁵ Braudel'den bir fikir alan Sahlins, bir olayın Kaptan Cook'un ziyaretinin ya da genel olarak Hawaiiililer ve Avrupalılar arasındaki karşılaşmanın Hawaii kültüründe yapısal değişimlere (her ne kadar "yapı, barındırdığı değerler tersine çevrilmiş hâlde muhafaza edilse" bile) yol açtığını savunarak (tabu sisteminin krize girmesi bu değişimin bir örneğidir) bu fikri başaşağı çevirir. Modelin bu gözden geçirilmiş hâliyle taşıdığı potansiyel önemi, sözgelimi Fransız Devrimi'nin toplumsal-kültürel sonuçları konusundaki bir tartışma açısından

³⁴⁵ Sahlins (1981), s. 8. Karş. Sahlins (1985).

taşıdığı önemi yadsımak zordur. Şimdi top tekrar tarihçilerin sahasındadır.

II. BİR DENGENİN KURULMASI

Şimdi, *Annales* tarihçilerinin üç kuşak boyunca sağladıkları başarıları özetlemeye ve değerlendirmeye sıra geldi. Bunu yaparken özellikle iki soruya eğileceğim. *Annales* tarihçilerinin ortaya koydukları yeni tarih ne bakımdan yeni ve ne bakımdan değerlidir?

Daha önce gördüğümüz gibi, Febvre ve Bloch'un siyasal olaylar tarihinin egemenliğine karşı isyan başlatması, bunun gibi bir dizi isyan arasından yalnızca biriydi. Febvre ve Bloch'un temel amacı, yani yeni bir tarih türünü inşa etme hedefi, uzun bir süredir birçok bilgin tarafından paylaşılıyordu. Michelet'den Fustel de Coulanges, *Annee Sociologique*, Vidal de la Blache ve Henri Berr'e kadar Fransız geleneğini birçok kişi tanıyordu. Öbür yandan, alternatif geleneklerin önemi genellikle yabana atılmaktadır. Oysa, bir falcı 1920 yılında fal açıp, Avrupa'nın bir yerlerinde kısa bir süre içinde yeni bir tarih biçiminin gelişeceğini söyleseydi, bunun yeri belli ki Fransa değil Almanya olurdu: Friedrich Katznel'in, Karl Lamprecht'in ve Max Weber'in Almanya'sı.

Febvre, Bloch, Braudel ve Labrousse'la özdeşleştirilen tüm yeniliklerin, gerileksel (regressive) ve karşılaştırmalı metotlardan tutun, disiplinlerarası işbirliği, nicel metotlar ve uzun süreli değişim konularına önem vermeye kadar, tüm yeniliklerin öncelleri ya da paralelleri vardı. Örneğin, 1930'lu yıllarda Ernest Labrousse ve Alman tarihçi Walter Abel birbirinden bağımsız olarak tarımsal devreler, eğilimler ve krizlerin nicel tarihi üstüne çalışıyorlardı.³⁴⁶ 1950'li yıllarda Fransa'da bölgesel tarihin canlanmasına paralel bir gelişme, İngiltere'de

³⁴⁶ Abel (1935), Fransız tarihçilerin ancak savaştan sonra keşfettikleri bir incelemedir.

Tawney'in bir tilmizi olan W.G. Hoskins okuluyla özdeşleştirilen mahalli tarihin canlanmasıdır (Hoskins'in kitapları arasında, çağdaş İngiltere'nin sunduğu manzaranın meydana gelmesi hakkında bir inceleme ve tek bir Leicestershire köyünün, Wigston Magna'nın yaklaşık 900 yıllık uzun süreli bir ekonomik ve toplumsal tarihi bulunmaktadır).³⁴⁷ Fransız tarihçilerin nicel metotlara düşkünlük gösterip sonradan bu metotlardan uzaklaşarak mikro tarihe ve antropolojiye yaklaşımları da Amerika Birleşik Devletleri ve başka yerlerdeki hareketlerle uyumlu adımlarla cereyan ediyordu.

Annales'le özdeşleştirilen bireysel yeniliklerin öncelleri ve paralelleri olsa bile, ortaya çıkan bileşimin paraleli yoktur. Ayrıca, tarihin ıslah edilmesi ve yenilenmesi doğrultusundaki paralel hareketlerin, Almanya'da Karl Lamprecht'ten, Birleşik Devletler'de J.H. Robinson'ın "yeni tarihi"ne kadar bir dizi ıslahat girişiminin büyük ölçüde başarısız olduğu da bir gerçektir. Bloch, Febvre, Braudel ve izleyicilerinin sağladıkları başarının özelliği, bu müşterek amaçları gerçekleştirme konusunda başka herhangi bir bilgiden ya da bilgin grubundan daha ileri gitmek, rakiplerinden daha hızlı yaygınlaşan ve diriliğini uzun süre koruyan bir harekete önderlik etmektir. Gelecekte tarihçiler bu başarıyı, hem *yapı* hem de *konjonktür* çerçevesinde, örneğin birbiri ardından gelen Fransız hükümetlerinin tarih araştırmalarını finanse etmeye istekli olmalarına ya da Almanya'nın yürütebileceği düşünsel rekabetin iki dünya savaşı yüzünden engellenmesine eğilerek açıklayabilir pekâlâ.³⁴⁸ Ama yine de Bloch, Febvre ve Braudel'in bireysel katkılarını görmezden gelmek zor olacaktır.

Elinizdeki kitap, tarih çalışmalarındaki yeni eğilimlere hasredilmiş olsa da, yeniliğin sırf yenilik olduğu için kendi başına

³⁴⁷ Hoskins (1955, 1957).

³⁴⁸ Yapısal-konjonktürel açıklamalar Coutau-Begarie (1983) ve Wallerstein (1988) tarafından önerilir.

arzu edilebilir olduğunu varsaymıyorum. Geçenlerde “yeni tarih sırf yeni olduğu için takdire şayan olamayacağı gibi, eski tarih de sırf eski olduğu için aşağılanamaz” diyen eleştirmenin yargısına tüm kalbimle katılıyorum.³⁴⁹ Sonuç olarak, *Annales*’in kolektif başarısının değerini, bu başarının maliyetini ve önemini ele alabiliriz artık.

Böyle bir değerlendirme yapmak biraz da bir ölüm ilânı yazmaya benzer. Aslına bakılırsa bu benzetme konuyla tamamen alâkasız da değil. Hautes Etudes, hâlâ ayakta olmasına ve *Annales* geleneğiyle özdeşleşen yetenekli tarihçileri bünyesinde barındırmasına rağmen, hareketin fiilen sona ermiş olduğunu söylemek abartı sayılmaz. Bir yandan, *Annales* grubu mensuplarının siyasetin ve olayların önemini yeniden keşfettiklerini görüyoruz. Öbür yandan, *Annales* grubundan aldığı ilhamla çalışmalar yapan –ya da kendilerine özgü gerekçelerle aynı doğrultuda yol alan– o kadar çok araştırmacı var ki, “okul” hattâ “paradigma” bu grubu betimleyen birer terim olarak anlamını kaybetmeye başladı. Hareket kısmen de kendi başarısının bir parçası olarak çözülüp dağılmaya yüz tutmuştur.

Bu hareket “herkes için her şey” anlamına gelmemiş olsa da çok farklı tarzlarda yorumlandığı kesindir. Geleneksel tarihçiler *Annales* hareketinin amacının, siyasi tarihi, özellikle siyasi olaylar tarihini ıskartaya çıkararak, bir tarih çeşidinin yerine başka çeşit bir tarih koymak olduğunu düşünme eğilimine girdi. Kendi payıma, Febvre’ün ya da Bloch’un böyle bir şeyi amaçladığından kuşkuluyum. Yenilikleri fitilleyen genellikle, bir şeyi kararlı bir şekilde herkese dayatmanın gerekli olduğu inancından ziyade, yapmaya değer bir şeyin daha önce asla denenmemiş olduğu inancıdır. Her halükârda siyasi tarih, Febvre ve Bloch’un tarih camiasında çalışmalarıyla boy gösterdikleri dönemde kendisini gayet güçlü bir şekilde savunabi-

³⁴⁹ Himmelfarb (1987), s. 101.

lirdi. Onların devrinden sonra durum değişti. Braudel bir çoğulcu olduğunu ilân ederken tarihin “yüzlerce çehre”si olduğunu söylemekten hoşlanırdı; ne var ki, araştırma fonlarındaki paralar onun yönetimi altında eski tarihin ihmal edilmesi pahasına yeni tarihe tahsis edildi. Marjinalleştirilme sırası siyasi tarihçilere gelmişti.

Bununla birlikte, *Annales*’i kuş bakışı değerlendirmek istiyorsak, bu hareketi tarih çalışmalarının *asli* paradigmasından ziyade, bir paradigma olarak (ya da belki bir paradigmalardan demeti olarak) ele almak daha anlamlı olur. Bu paradigmanın, coğrafi, kronolojik ve tematik olarak tanımlanan farklı tarih alanlarındaki kullanımlarını ve kısıtlılıklarını incelemek faydalı olabilir. *Annales* hareketi tarih alanında derin bir katkıya imza atmış olsa da bu katkı son derece eşitsizdi.

Daha önce gördüğümüz gibi, *Annales* grubunun incelediği coğrafya parçaları arasında aslan payı Fransa’ya düşüyordu. Braudel’in izinden gidilerek Akdeniz dünyası hakkında, bilhassa, İspanya ve İtalya hakkında epey bir çalışma yapıldı.³⁵⁰ *Annales* grubunun İspanya ve Portekiz egemenliğindeki Amerika tarihine yaptığı katkı da önemliydi. Dünyanın öbür kısımları üstüne inceleme yapmış çok az sayıda *Annales* tarihçisi vardır. Örneğin, Marc Bloch’un İngiliz tarihine duyduğu ilgiyi daha sonraki izleyicileri devam ettirmedi.

Annales tarihçileri, coğrafi açıdan tıpkı Fransa üstüne yoğunlaşmaları gibi, kronolojik açıdan tek bir döneme, 1500’den 1800’e uzanan “erken modern” döneme ya da daha özgülleştirmek gerekirse, 1600 civarlarından 1789’a uzanan Fransa’nın “eski rejim” dönemine yoğunlaştı. Ortaçağ incelemelerine yaptıkları katkı da göze çarpacak ölçüdeydi. Daha önce gördüğümüz gibi, Eskiçağ üstüne yoğunlaşan tarihçilerin bazıları *Annales*’in yoldaşları olarak tarif edilebilir.

³⁵⁰ Aymard, Bennassar, Chaunu, Delille, Delumeau, Georgelin, Klapisch, Lapeyre.

Öbür yandan, *Annales* grubu 1789 sonrası dünyaya pek az eğildi. Charles Moraze, Maurice Agulhon ve Marc Ferro bu gedığı doldurmak için üstlerine düşeni yaptılar ama söz konusu gedik, genişliğini hâlâ korumaktadır. Grubun ayrıksı tarih yaklaşımı, özellikle bireylere ve olaylara yeterince önem verilmemesi, hiç kuşku yok ki, Ortaçağ ve erken modern dönem üstündeki bu yoğunlaşmayla bağlantılıdır. Braudel, II. Felipe'yi bir kenara fırlatmakta pek zorlanmamıştı, oysa bir Napolyon'u Bismark'ı ya da Stalin'i es geçmek o kadar kolay olmazdı.

"Total tarih" bayrağı altında yol alan bir grubun konvansiyonlar çerçevesinde ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel tarih olarak kategorileştiren tarih alanlarına yaptıkları katkıları incelemek bir parça paradoksaldır. Grubun sağladığı başarılarından biri, Marc Bloch'un 1930'lu yıllardaki "kırsal tarih" i ve Braudel'in 1960'lı yıllardaki "*civilisation materielle*"nden günümüzdeki sosyo-kültürel tarihe kadar, geleneksel kategorileri ortadan kaldırmaya çalışarak, yenilerini önermek oldu. Buna rağmen, Labrousse ve takipçilerinin ekonomik tarihe yaptıkları katkının önemi yadsınamaz. Siyasetin en azından bir süre için (1950'li ve 1960'lı yıllarda) ve en azından grubun bazı mensuplarınca önemslenmediği de tartışma götürmez.

Annales hareketini değerlendirmenin başka bir yolu, harekete rehberlik eden fikirlerin incelenmesinden geçiyor. Grup hakkındaki genel klişeye bakılırsa, bu tarihçiler uzun süreli yapıların tarihiyle uğraşır, nicel metodlar kullanır, bilimsel olduğunu iddia eder ve insanın eylem özgürlüğünü yadsır. Bu görüş, Braudel ve Labrousse'u tarif etmek açısından bile gereğinden fazla yalınkat olduğu gibi, çeşitli evrelerden geçen ve birçok güçlü entelektüel şahsiyeti bünyesinde barındıran bir hareketi nitелеmek açısından büsbütün yetersizdir. Bu yüzden, hareket içerisindeki düşünsel gerilimleri tartışma konusu etmek daha faydalı olacaktır. Bu gerilimler pekâlâ yaratıcı bir

işlev görmüş olabilir. Ama gerçekten böyle bir işlev görüp görmediği tartışmaya açıktır.

İnsan eyleminin özgürlüğü ile belirlenmişliği arasındaki ya da toplumsal yapı ile insan eylemliliği (human agency) arasındaki çatışma *Annales* tarihçilerini daima ikiye böldü. Bloch'u ve Febvre'ü o dönemin Marksistlerinden ayıran konu, tam da toplumsal ve ekonomik tarihe duydukları ilgiyi ekonomik ve toplumsal güçlerin her şeyi belirlediğini bildiren inançla bileştirmemiş olmalarıydı. Febvre aşırı, Bloch ise ılımlı bir iradeci idi (voluntarist). Öbür yandan, ikinci kuşakta terazinin belirlenimcilik kefsesi, Braudel örneğinde coğrafi belirlenimcilik kefsesi, Labrousse örneğinde ekonomik belirlenimcilik ağır basmaya başladı. İkisi de insanları tarihten kovarak coğrafi yapılar ya da ekonomik eğilimler üstünde yoğunlaşmakla suçlandı. Üçüncü kuşakta, evlilik stratejileri ya da okuma alışkanlıkları gibi çok çeşitli konularla ilgilenen tarihçiler arasında ibre tekrar iradeciliğe kaydı. Zihniyet tarihçileri artık (Braudel'in yaptığına tersine) bireylerin kendi taşıdıkları dünya görüşlerinin birer mahkûmu olduğunu varsaymayıp, daha ziyade toplumsal baskılar karşısındaki "direniş"leri üstünde yoğunlaşmaktadır.³⁵¹

Durkheimci sosyoloji ile Vidal de la Blache'ın beşerî coğrafyası arasındaki gerilim o kadar gerilere uzanıyor ki, bu gerilimi *Annales*'in yapısının bir parçası saymak mümkün. Durkheimci gelenek genelleme ve kıyaslama yapmayı teşvik ederken, Vidalci yaklaşım belli bir bölgeye özgü olan nitelikler üstünde yoğunlaşıyordu. Kurucular, bu iki yaklaşımı birleştirmeye çalışmışlardı ama vurguları farklıydı. Bloch, Durkheim'a daha yakın dururken, Febvre (sorun-odaklı tarihe duyduğu ilgiye rağmen) Vidal'e yakın duruyordu. Hareketin orta evresinde, 1960'lı ve 1970'li yıllarda yayımlanan bölge monografilerinin tanıklık ettiği gibi, Vidal'in yaklaşımı ege-

³⁵¹ Vovelle (1982).

mendi. Her ne kadar Braudel gerek karşılaştırmalar yapmayı gerekse sosyolojiyi ihmal etmemiş olsa da Vidal'den ziyade Durkheim'a yakın duruyordu. *Annales*'in üçüncü kuşağına sosyal antropolojinin cazip gelmesinin bir gerekçesi, (iki cepheyle birden yüzleşen, hem genele hem de tikele aynı anda eğilen) bu disiplinin tarihçilere kendi dengelerini kurmalarında yardım etmeye elverişliliği olabilir.

Konuyu toparlamak gerekirse, birinci kuşak söz konusu olduğu kadarıyla Braudel'in bir değerlendirmesi zikredilmeye değer: "Tek başlarına alındığında ne Bloch ne de Febvre dönemin en büyük Fransız tarihçisiydi ama birarada alındıklarında ikisi de dönemin en büyük Fransız tarihçisiydi".³⁵² İkinci kuşakta, yirminci yüzyılın ortasında bizzat Braudel ayarında bir tarihçi bulmak zor. Bugün ilgi çekici tarih çalışmalarının çoğu yine Paris'te yapılmaktadır.

Hareketi bir bütün olarak gözden geçirdiğimizde, şaheser olduklarını itiraf etmekten kaçınamayacağımız bir dizi kitap çıkar karşımıza: *The Royal Touch, Feudal Society, The Problem of Unbelief, The Mediterranean, The Peasants of Languedoc, Civilization and Capitalism*. Herhangi birisinin tek başına başarıyla sonuçlandıramayacağı kadar çok zaman isteyen girişimleri başarıyla gerçekleştiren araştırma ekiplerini de aklıda tutmak gerekir. Hareketin uzun ömrü tarihçilerin birbirlerinin çalışmalarını esas alarak (ve de bunlara tepki duyarak) yeni çalışmalar yapmalarına izin verdi.

Annales, tarihindeki en önemli gelişmeleri zikretmeye kalkmak bile, uzun bir liste çıkarmayı gerektirir: Sorun-odaklı tarih, karşılaştırmalı tarih, tarihsel psikoloji, jeo-tarih, uzun sürenin tarihi, dizisel tarih, tarihsel antropoloji.

Bana kalırsa, *Annales* grubunun üç kuşağı birden kapsayan en göze çarpan başarısı, tarihin geniş alanlar yelpazesinde hak iddia etmesini sağlamak oldu. Grup, tarihinin gezindiği

³⁵² Braudel (1968a), s. 93.

toprakları genişleterek, insan davranışının konvansiyonlar tarafından dışarıda bırakılan alanlarını ve geleneksel tarihçilerin ihmal ettikleri toplumsal grupları bu topraklara kattı. Tarihin gezindiği toprakların bu şekilde genişletilmesi yeni kaynakların keşfedilmesine ve bu kaynakları kullanırken izlenecek yeni metodların geliştirilmesine eşlik etti. Yine bunlara da, coğrafyadan dilbilime, ekonomiden psikolojiye dek insanı konu edinen öbür disiplinlerle yapılan işbirliği eşlik etti. Bu disiplinlerarası işbirliği altmış yıl boyunca geliştirilip tahkim edildi; bu, toplum bilimlerinin tarihinde bir eşi daha bulunmayan bir fenomendir.

Elinizdeki kitaba “Fransız Tarih Devrimi” başlığını uygun bulmamın gerekçeleri işte bunlardır; kitaba başlarken “yirminci yüzyılın en yenilikçi, hafızalarda en fazla iz bırakan ve en önemli tarih çalışmalarının kayda değer bir bölümü Fransa’da üretildi” dememin gerekçesi de budur. *Annales* hareketinden sonra tarih disiplini asla eskisi gibi olmayacaktır.

SÖZLÜKÇE

ANNALES HAREKETİNİN TERMİNOLOJİSİ

Bu küçük sözlüğü öncelikle *Annales* tarihçilerinin diline alışkın olmayan okurlara yol göstermek amacıyla hazırladım. Tarihsel notların mümkün olduğu kadar doğru olması için elimden gelen gayreti gösterdim ama bunlar zaman içerisinde filologlar tarafından düzeltilenecektir elbet.

Civilization: *Annales* üçlemesinde tanımlanması en zor terim. Bu terim, 1946 yılında derginin başlığında boy göstermeden önce Bloch tarafından *French Rural History*'de kullanılmıştı. Ayrıca, antropolog Marcel Mauss'un ve onu takiben de Braudel'in gözde terimiydi. Tüm bu örneklerde terimin en iyi karşılığı, geniş antropolojik anlamıyla “*kültür*” sözcüğüdür. Nitekim, Braudel'in *civilisation materielle* kavramı “maddi kültür” olarak tercüme edilebilir.

Conjoncture: Fransız ekonomistlerinin dilinde bu terim normalde “eğilim” (trend) sözcüğü için kullanılır. (Daha önceleri

Alman ekonomist Ernst Wagemann'ın) 1928 yılında yayımlanan *Konjonkturlehre*'sinde olduğu gibi ekonomistler tarafından ve Wilhelm Abel'in 1935 yılında yayımlanan incelemesi *Agrarkonjonktur*'ünde olduğu gibi tarihçiler tarafından kullanılmıştı. Braudel, 1950 yılında yaptığı yeni öğretim yılı açış konuşmasında *la conjuncture generale du XVIe siecle*'dan söz ederek, sözcüğün tarih alanında dolaşıma girmesini sağladı. Sözcük, bu noktada (etimolojisinden, yani "bitiştirmek, biraraya getirmek" anlamındaki *coniungere*'den hareketle kestirilebileceği gibi), çeşitli ama eşanlı fenomenler arasındaki bağlantıyı anlatıyordu. Bununla birlikte, terim, *Annales*, tarihçilerince genel bir kabulle karşılanmasından itibaren çoğu durumda *structure* teriminin zıt tamamlayıcısı olarak; başka bir anlatımla, yanal bağlantılar imâsı taşımaksızın kısa –ya da orta– erime (uzun erimin zıttı olarak) gönderme yapmak üzere kullanılmaya başlandı (Chaunu (1955-60), c. 2, s. 9-13; Burguiere (1986), s. 152-3).

***Ethnohistoire*:** Hatalı bir birliktelik. İngilizce konuşulan dünyada "antropoloji" denilen disipline Fransızca'da çoğunlukla *ethnologie* denilir. Bunun sonucunda, *ethnohistoire*, Amerikalılar'ın okur-yazar olmayan halkların tarihini anlatmak için kullandıkları "ethno-history" değil, "tarihsel antropoloji" anlamına gelir (buna da zaten "antropolojik tarih" demek daha doğru olur).

***Histoire événementielle*:** Olaylar tarihi için kullanılan ve bu tarihi hafife alanların kullandıkları bir terim. Bu kullanımı Braudel, *Akdeniz Dünyası*'na yazdığı önsözde başlatmış olsa da, daha önce Paul Lacombe tarafından 1915 yılında kullanılmıştı (olayları hafife alma fikri ise daha da geriye, Simiand'a, Durkheim'a ve hattâ aslına bakılırsa on sekizinci yüzyıla kadar geri gider).

***Histoire globale*:** Braudel'in formülleştiirdiği bir ideal. "Küresellik, dünyanın topyekûn bir tarihini (*histoire totale du mon-*

de) yazma iddiası değildir... Yalnızca bir sorunla karşılaştığınızda, incelemekte olduğunuz konunun sınırlarının dışına sistematik bir şekilde çıkma arzusudur" (Braudel, 1978, s. 245). Nitekim, Braudel, Akdeniz dünyasını Sahra'dan Atlantik'e uzanan "daha büyük bir Akdeniz" bağlamında incelemiştir. Öyle görünüyor ki, terim, Georges Gurvitch'in sosyolojisinden ödünç alınmıştır. Bkz. *Histoire totale*.

Histoire de l'imaginaire: Eski *histoire des representations collectives*'e az veya çok tekabül eden ve örneğin Duby (1978) ve Corbin (1982) tarafından kullanılan yeni bir terim. Eski terim Durkheimci çağrışımlar barındırırken, "imgelemsel" terimi yeni-Marksist çağrışımlar taşır. Öyle görünüyor ki, terim, Castoriadis'in *l'institution imaginaire de la societe*'sinden (1975) alınmıştır; bu inceleme de Althusser'in ünlü ideoloji tanımına, yani "gerçek varoluş şartlarıyla kurulan imgelemsel ilişki" tanımına borçludur.

Histoire immobile: Bazen "hareketsiz tarih" ("motionless history") ya da "durağan tarih" ("history that stands still") olarak tercüme edilen bu terimi Le Roy Ladurie 1973 yılında erken modern Fransa'nın eko-sistemi hakkında verdiği bir derste kullandı ve tarihte değişim olduğunu yadsıyormuş izlenimi verdiği için saldırıya uğradı (Le Roy Ladurie, 1978a, s. 1-27). Braudel çok daha önce *Akdeniz Dünyası*'na yazdığı önsözde *une histoire quasi immobile*'den söz etmişti zaten (1949).

Histoire-problème: "Sorun-odaklı tarih". Bu, tüm tarihin bu biçime bürünmesi gerektiği kanısında olan Lucien Febvre'ün bir sloganı.

Histoire quantitative: Başka bir hatalı birliktelik daha. Hatalı olmasının nedeni, bu terimin Fransızca'da çoğuncası genel anlamıyla nicel tarihe değil, makro-ekonomik tarihe, geçmişteki Gayrisafi Milli Hasılaya gönderme yapmasıdır. Bazı nicel

tarih çeşitleri Fransızca'da *histoire serielle* olarak bilinir. Bkz. Burguiere (1986), s. 557-62.

Histoire sérielle: Chaunu'nun 1960 yılında kullandığı, ardından Braudel ve öbürlerinin hemen benimsedikleri bir terim. Nispeten homojen bir dizi veri (buğday fiyatları, şarap üzümü hasatlarının tarihleri, yıllık doğum oranları, paskalya âyinlerine düzenli katılımlar, vb.) içindeki sürekliliklerin ve kopuklukların incelenmesi yoluyla *longue duree*'li eğilimleri analize gönderme yapar. Karş. Chaunu (1970, 1973); Burguiere (1986), s. 631-3.

Histoire totale: Febvre, ekonomik veya toplumsal veya siyasi tarihin karşıtı olarak *histoire tout court*'dan söz etmeyi tercih ederdi. R. H. Tawney, belki de Fransızlardan kaynaklanan bir modeli esas alarak 1932 yılında *histoire integrale* terimini kullandı. Ama antropolog Marcel Mauss, içinde çalıştığı disiplinin yaklaşımını nitelemek için *totale* sıfatını kullanırdı. Braudel terimi *Akdeniz Dünyası*'nın ikinci basımının sonunda ve başka yerlerde kullandı. Karş. Devulder (1985). Ayrıca bkz. *Histoire globale*.

Longue durée: Bu ibare, ünlü bir makalesinde Braudel tarafından kullanıldıktan sonra teknik bir terim hâline geldi (Braudel, 1958). Benzer bir anlayış *Akdeniz Dünyası*'nın temelinde yatsa da, bu kitapta *une histoire quasi immobile*'den (çok uzun erimi anlatmak için) ve *une histoire lentement rythmée*'den (yalnızca bir ya da iki yüzyıl içerisinde cereyan eden değişimleri anlatmak için) söz etti.

Mentalité: Durkheim ve Mauss bu terimi bazı vesilelerle kullanmış olsa da, terimi Fransa'da dolaşıma sokan Levy-Bruhl'ün *La mentalite primitive* (1922) adlı eseri idi. Ama yine de, Levy-Bruhl'ü okumuş olmasına rağmen Marc Bloch, bugün artık zihniyet tarihi alanındaki öncü bir çalışma olarak kabul edilen *Royal Touch* (1924) adlı eserini *representations collec-*

tives'in (Durkheim'in gözde terimi), *representations mentales*'in veya hattâ *outillage mental* 'in bir tarihi olarak betimlemeyi tercih etti. Febvre, 1930'lu yıllarda *outillage mental* terimini ortaya attı ama büyük bir başarı sağlayamadı. *Histoire des mentalités collectives* ibaresini dolaşıma sokan kişi, *Annales* grubunun kenarında yer alan Georges Lefebvre'dü.

Nouvelle histoire: Bu terim Jacques Le Goff ve diğerlerince edisyonu yapılan *La nouvelle histoire* (1978) adlı kitapla birlikte popülerleşse de daha önce *Annales* için kullanılmıştı. Braudel, College de France'da yeni öğretim yılını açış dersinde (1950) *une histoire nouvelle*'den söz etmişti. Febvre, *Annales* grubunun yapmaya çalıştığı şeyi betimlemek için "başka bir tarih çeşidi" (*une autre histoire*) gibi ibareler kullanmıştı.

Outillage mental: bkz. *Mentalité*

Psychologie historique: Terimi 1900 yılında Henri Berr, yeni kurduğu *Revue de Synthèse Historique* dergisinin amacını dile getirirken kullandı. Bloch, *Royal Touch* (1924) adlı eserini *la psychologie religieuse*'e bir katkı olarak ve daha sonraları teknolojik değişime bir yanıt olarak kaleme aldığı yazılarından bazılarını *la psychologie collective*'e birer katkı olarak betimledi. Febvre, 1938 yılında kaleme aldığı ve *Encyclopedie française*'de yayımlanan bir yazısında *la psychologie historique* terimini savundu ve Rabelais hakkında yaptığı çalışmayı (1942) yine aynı terimle betimledi. Robert Mandrou, Febvre'den kalan notlara yaslanarak kaleme aldığı *Introduction a la France moderne* (1961) adlı eserinin altbaşlığı olarak bu terimi kullandı ve çalışmasını Berr'in başlattığı "*essai de psychologie historique*" dizisinde yayımlattı. Son yıllarda "zihniyetler" terimiyle doğan rekabet sonucunda terim gevşek bir şekilde kullanılmaya başlandı.

Structure: Febvre, “yapı” terimini yer yer kullansa da bu terime hep kuşkuyla baktı. Braudel, yapısal diyebileceğimiz bölümleri “*la part du milieu*” ve “*destins collectifs*” olarak betimlediği *Akdeniz Dünyası*’nda bu sözcüğü pek az kullandı. Öyle görünüyor ki, terimi “bir toplumda ya da ekonomide, hareket ettiğini ve değiştiğini sıradan bir gözlemcinin bakışına yakalanmayacak kadar uzun süren her şey” olarak tanımlayan Chaunu dolaşıma sokmuştur (Chaunu, 1955-60, c. 1, s. 12; karş. Burguiere, 1986, s. 644-6).

* Ortamın payı –çn.

KAYNAKÇA

- Abil, W. (1935) *Agrarkrisen und Agrarkonjonktur* (Hamburg ve Berlin 1966).
- Abrams, P. (1982) *Historical Sociology*, Newton Abbot, İngiltere.
- Aguet, J. –P. ve Muller, B. (1985) “Combats pour l’histoire” de Lucien Febvre dans le Revue de Synthèse Historique’, *Revue suisse d’histoire*, 35, 389-448.
- Agulhon, M. (1968) *Pénitents et francs-maçons de l’ancienne Provence*.
- Agulhon, M. (1970) *La République au village* (*The Republic in the Village*, Cambridge 1982).
- Agulhon, M. (1979) *Marianne au combat* (*Marianne into Battle*, Cambridge 1981).
- Agulhon, M. (1987) ‘Vu des coulisses’, Nora (1987), ss. 9-59.
- Allegra, L. ve Torre, A. (1977) *La nascita della storia sociale in Francia dalla Comma alle Annales*, Turin.
- Althusser, L. (1970) ‘Idéologie et appareils idéologiques d’état’, *La Pensée* (1970) (*Lenin and Philosophy*, Londra 1971).
- Andrews, R. M. (1978) ‘Implications of Annales for U.S. History’, *Review*, 1, 165-80.

- Appadurai, A. (ed.) (1986) *The Social Life of Things*, Cambridge.
- Ariès, P. (1960) *L'enfance et la vie familiale sous l'ancien régime* (*Centuries of Childhood*, New York 1965).
- Arriaza, A. (1980) 'Mousnier, Barber and the "Society of Orders"', *Past and Present*, 89, 39-57.
- Aymard, M. (1978) 'The Impact of the Annales School in Mediterranean Countries', *Review*, 1, 53-64.
- Aymard, M. (1988) 'Une certaine passion de la France' *Lire Braudel*, ss. 58-73.
- Baehrel, R. (1961) *Une croissance, la basse Provence rurale*.
- Bailyn, B. (1951) 'Braudel's Geohistory-a Reconsideration', *Journal of Economic History*, 11, 277-82.
- Baker, A.R.H. (1984) 'Reflections on the Relations of Historical Geography and the Annales School of History', *Explorations in Historical Geography*, ed. A.R.H. Baker ve D. Gregory, Cambridge, 1-27.
- Bartlett, F.C. (1932) *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*.
- Baulig, H. (1945) 'Marc Bloch géographe, *Annales*, 8, 5-12.
- Baulig, H. (1957-8) 'Lucien Febvre à Strasbourg', *Bull. Fac. Letters Strasbourg*, 36, 185-8
- Baumont, M. (1959) *Notice sur la vie et les travaux de Lucien Febvre*.
- Beik, W. (1985) *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France: State Power and Provincial Aristocracy in Languedoc*, Cambridge.
- Bennassar, B. (1957) *Valladolid au siècle d'or*, The Hague.
- Bercè, Y.-M. (1974) *Histoire des Croquants*, Genava (*The History of Peasant Revolts*, Cambridge 1990).
- Besançon, A. (1968) 'Psychoanalysis, Auxiliary Science or Historical Method?', *Journal of Contemporary History*, 3, 149-62.
- Besançon, A. (1971) *Histoire et expérience du moi*.
- Birnbaum, N. (1978) 'The Annales School and Social Theory' *Review*, 1, 225-35
- Bloch, M. (1913) *L'île de France* (İngilizce çev.: *The île de France*, Londra 1971).

- Bloch, M. (1924) *Les rois thaumaturges* (Paris 1983; *The Royal Touch*, Londra 1973).
- Bloch, M. (1925) 'Mémoire collective', *Revue de Synthèse Historique*, 40, 73-83.
- Bloch, M. (1928) 'A Contribution towards a Comparative History of European Societies' Bloch (1967), ss. 44-76.
- Bloch, M. (1931) *Les caractères originaux de l'histoire rurale française* (Paris 1952; *French Rural History*, Londra 1966).
- Bloch, M. (1939-40) *La société féodale* (1968; *Feudal Society*, Londra 1961).
- Bloch, M. (1946) *L'étrange défaite* (Strange Defeat, Londra 1949).
- Bloch, M. (1948) 'Technical Change as a Problem of Collective Psychology', *Journal of Normal and Pathological Psychology*, 104-15, Bloch (1967), ss. 124-35.
- Bloch, M. (1949) *Apologie pour l'histoire* (The Historian's Craft) Manchester 1954).
- Bloch, M. (1967) *Land and Work in Medieval Europe*, Londra (sekiz makale)
- Block, A. (1981) 'Rams and Billy-Goats: A Key to the Mediterranean Code of honour', *Man*, 16, 427-40.
- Boer, P.den (1987) *Geschiedenis als Beroep: De Professionalisering van de Geschiedbeoefening in Frankrijk (1818-1914)*, Nijmegen.
- Bois, P. (1960) *Paysans de l'Quest*.
- Bollème, G.et.al. (1965) *Livre et société dans la France du 18e siècle*, 2 cilt, The Hague.
- Born, K. E. (1964) 'Neue Wege der Wirtschafts-und Sozialgeschichte', *Saeculum*, 15-298, -309
- Bourdieu, P. ve Rasseron; J.C. (1970) *La reproduction sociale (Reproduction in Education, Society and Culture*, Londra ve Beverly Hills 1977).
- Bourdieu, P. (1972) *Esquisse d'une théorie de la pratique (Outline of a Theory Practice*, Cambridge 1977).
- Boyle, L. (1981) "Montaillou Revisited", *Pahtways to Medieval Peasants* içinde,ed. J. A. Raftis, Toronto.

- Braudel, F.(1949) *La Méditerranée et la monde méditerranée à l'époque de Philippe II* (İkinci basım, genişletilmiş, 2 cilt, 1966; Londra 1972-3).
- Braudel, F. (1953a)'Présence de Lucien Febvre', *Eventail de l'histoire vivante*, 1-16.
- Braudel, F. (1953b) 'Georges Gurvitch et la discontinuité du social', *Annales*, 12, 347-61
- Braudel, F. (1957) 'Lucien Febvre et l'histoire', *Cahiers internationaux de sociologie*, 22, 15-20.
- Braudel, F. (1958) 'Histoire et sciences: la longue durée', *Annales*, 17 (Braudel (1980)).
- Braudel, F. (1967) *Civilisation matérielle et capitalisme (Les structures du quotidien, 1979; The Structures of Everyday life, London 1981).*
- Braudel, F. (1968a) 'Marc Bloch', *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, cilt 2, ss. 92-5.
- Braudel, F. (1968b) 'Lucien Febvre', *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, cilt 5, ss, 348-50.
- Braudel, F. (1969) *Ecrits sur l'histoire (On History, Chicago 1980).*
- Braudel, F. (1972) 'Personal Testimony', *Journal of Modern History*, 44, 448-67.
- Braudel, F. (1977) *After thought on Material Civilisation*, Baltimore ve Londra.
- Braudel, F. (1978) 'En guise de conclusion', *Review*, 1, 243-54.
- Braudel, F. (1979a) *Les jeux de l'échange (The Wheels of Commerce, Londra 1982).*
- Braudel, F. (1979b) *Le temps du monde (The Perspective of the World, Londra 1983).*
- Braudel, F. (1980) *On History*, Chicago.
- Braudel, F. (1981) 'The Rejection of the Reformation in France', *History and Imagination* içinde, ed. H. Loyd-Jones, Londra, ss. 72-80.
- Braudel, F. (1986) *L'identité de la France: espace et histoire (The Identity of France, cilt 1, Londra 1988).*

- Brenner, R. (1976) 'Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe', *Past and Present*, 70, 30-74.
- Brunschwig, H. (1960) *Mythes et réalités de l'impérialisme coloniale française* (French Imperialism, Londra 1966).
- Brunschwig, H. (1960) *Mythes et réalité de l'impérialisme coloniale français offertes à H. Brunschwig*, ss. xiii-xvii.
- Burguière, A. (1978) 'The New Annales', *Review*, 1, 195-205.
- Burguière, A. (1979) 'Histoire d'une histoire', *Annales* 34, 1347-59.
- Burguière, A. (1983) 'La notion des mentalités chez M. Bloch et L. Febvre', *Revue de Synthèse*, 333-48.
- Burguière, A. (ed) (1986) *Dictionnaire des sciences historiques*.
- Burke, P. (1973) 'The Development of Lucien Febvre', Febvre (1973), ss. v-xii.
- Burke, P. (1978) 'Reflections on the Historical Revolution in France', *Review*, 1, 147-56.
- Burke, P. (1980) 'Fernand Braudel', *The Historian at Work* içinde, ed. J. Cannon, Londra, ss. 188-202.
- Burke, P. (1981) 'Material Civilisation in the Work of Fernand Braudel', *Itinerario*, 5, 37-43.
- Burke, P. (1986) 'Strengths and Weaknesses of the History of Mentalities', *History of European Ideas* içinde, 7, 439-51.
- Burke, P. (1988) 'Ranke the Reactionary', *Syracuse Scholar*, 9, 25-30.
- Burrows, R. (1981-2) 'J. Michelet and the Annales School', *Clio* 12, 67-81.
- Buttimer, A. (1971) *Society and Milieu in the French Geographic Tradition*, Chicago.
- Carbonell, C.O. (1976) *Histoire et historiens*, Toulouse.
- Carbonell, C.O. ve Livet, G. (ed.) (1983) *Au berceau des Annales*, Toulouse.
- Cedronio, M. et al. (ed.) (1977) *La storiografia francese*.
- Charle, C. ve Delangle, C. (ed.) (1987) 'La campagne électorale de Lucien Febvre au Collège de France', *Histoire de l'Éducation*, 34, 49-70.

- Chartier, R. (1987) *Lectures et lecteurs dans l'ancien régime (The Cultural Uses of Print in Early Modern France, Princeton 1988)*.
- Chartier, R. (1988) *Cultural History*, Cambridge.
- Chartier, R. ve Revel, J. (1976) 'Lucien Febvre et les science sociales', *Historiens et géographes*, 427-42.
- Chartier ve d. (1976) *L'éducation France du 16 ème au 18 ème siècle*.
- Chaunu, P. ve H. (1955-60) *Sèville et l'Atlantique*, 12 cilt.
- Chaunu, P. (1964) *L'Amérique et les Amériques*.
- Chaunu, P. (1970) 'L'histoire sèrielle', *Revue Historique*, 243, Chaunu (1987a), ss. 20-7
- Chaunu, P. (1973) 'Un nouveau champ pour l'hisioire sèrielle: le quantitatif au 3 ème niveau', *Mélanges Braudel*, Toulouse, yeniden basım Chaunu (1978a), ss. 216-30.
- Chaunu, P. (1978) *Histoire quantitative, histoire sèrielle*.
- Chaunu, P. vd. (1978) *La mort à Paris*.
- Chaunu, P. (1987) 'Le fils de la morte', Nora (1987), ss. 61-107.
- Chiffolleau, J. (1980) *La comptabilité de l'au-delà*, Roma.
- Chirac, D. (1984) 'The Social and Historical Landscape of Marc Bloch', *Vision and Method in Social Science*, ed. T. Skocpol, Cambridge, böl. 2.
- Clarence-Smith, W.G.(1977) 'For Braudel', *History of Africa*, 4, 275-82.
- Clark, S. (1983) 'French Historians and Early Modern Popular Culture', *P&P*, 100, 62-99.
- Clark, S. (1985) 'The Annales Historians', *The Return of Grand Theory in the Social Sciences*, ed. Q.Skinner, Cambridge, Mass.
- Clark, T.N. (1973) *Prophets and Patrons*, Cambridge, Mass.
- Cobb, R. (1966) 'Nous des Annales', yeniden basımı *A second Identity*, Londra 1969, ss. 76-83.
- Coleman, D.C. (1987) *History and the Economic Past*, Oxford.
- Comte, A. (1864) *Cours de philosophie positive*, cilt. 5.
- Corbin, A. (1975) *Archaïsme et modernité en Limousin au 19 ème siècle*.
- Corbin, A. (1982) *Le miasme et la Jonquille*.

- Corvisier, A. (1964) *L'armée française de la fin du 17ème siècle au ministère de Choiseul: le soldat*, 2 cilt.
- Coutau-Bègarie, H. (1983) *Le phénomène nouvelle histoire*.
- Courturier, M. (1969) *Recherches sur les structures sociales de Châteaudun 1525-1789*.
- Croix, A. (1983) *La Bretagne aux 16 et 17ème siècles*.
- Curtius, E.R. (1948) *Euräische Literatur und Lateinische Mittelalter*, Bern (*European Literature and the Latin Middle Ages*, New York 1954).
- Cvijic, J. (1918) *La péninsule balkanique*.
- Darnton, R. (1978) 'The History of Mentalities', *Structure, Consciousness and History*, ed. R.H. Brown et S.M. Lyman, Cambridge, ss. 106-36.
- Darnton, R. (1984) *The Great Cat Massacre*, New York.
- Davies, R.R. (1967) 'Bloch', *History*, 52, 265-86.
- Davis, N.Z. (1979) 'Les conteurs de Montaillou', *Annales*, 34, 61-73.
- De Certeau, M. (1975) *L'écriture de l'histoire (The Writing of History)*, New York 1989).
- De Certeau, M. (1980) L'invention du quotidien.
- De Certeau, M. et al. (1975) *Une politique de la langue: la Révolution française et les patois*.
- Delumeau, J. (1957-9) *Vie économique et sociale de Rome dans la seconde moitié du 16e siècle*, 2 cilt.
- Delumeau, J. (1971) *La Catholocisme entre Luther et Voltaire (Catholicism from Luther to Voltaire)*, Londra 1977).
- Delumeau, J. (1978) La Peur en Occident.
- Delumeau, J. (1983) *La péché et la peur*.
- Devulder, C. (1985) 'Karl Lamprecht, Kulturgeschichte et histoire totale', *Revue d'Allemagne*, 17.
- Deyon, P. (1967) *Amiens, capitale provinciale*.
- Dion, R. (1934) *Essai sur la formation du paysage rural français*, Tours
- Dosse, F. (1987) *L'histoire en mites*.
- Dubuc, A. (1978) 'The Influence of the *Annales* School in Quebec', *Review*, 1, 123-45.

- Duby, G. (1953) *La société aux 11 ème et 12 ème siècle dans la région mâcommaise*.
- Duby, G. (1961) 'Histoire des mentalité, *L'histoire et ses méthodes* ss. 937-65.
- Duby, G. (1962) *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'occident médiéval (Rural Economy and Country Life, Londra 1968)*.
- Dub, G. (1973a) *Le Dimanche de Bouvines (The Legend of Bouvines, Cambridge 1990)*
- Duby, G. (1974) 'Histoire sociale et idéologies des sociétés, Le Goff ve Nora (1974) içinde, (Le Goff ve Nora (1985).
- Duby, G. (1978) *Les trois ordres (The Three Orders, Chicago 1980)*.
- Duby, G. (1987) 'Le plaisir de l'historien' Nora (1987), ss. 109-38.
- Duby, G. ve Lardreau, G. (1980) *Dialogues*.
- Dufour, A. (1963) 'Histoire politique et psychologie historique', *Espaces-Temps*, 34-5, 31-5.
- Dumoulin, R. (1983) 'Henri Pirenne et la naissance des Annales', Carbonell ve Livet (1983) içinde, ss. 271-7.
- Dumoulin, O. (1986) 'Un entrepreneur des sciences de l'homme', *Espaces-Temps*, 34-5, 31-5.
- Dupront, A. (1965) 'De l'acculturation', 12. International Congress of Historical Sciences, *Rapports*, 1, 7-36.
- Dupront, A. (1974) 'Religion and Religious Anthropology', Le Goff ve Nora (1974) (Le Goff ve Nora, 1985, bölüm 6).
- Dupront, A. (1987) *Du sacré*.
- Durkheim, E. (1986) 'préface' to année Sociologique, 1.
- Erbe, M. (1979) *Zur neueren französische sozialforschung*, Darmstadt.
- Erikson, E. (1954) *Young Man Luther*, New York.
- Espace-Temps* (1986) special issue on Braudel.
- Evans-Pritchard, E.E. (1937) *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*, Oxford.
- Evans-Pritchard, E. E. (1961) 'Anthropology and History', yeni basım *Essays in Social Anthropology* içinde, Oxford 1962.
- Farge, A. (1986) *La vie fragile*.

- Faurè, C. (1980) 'L'absente' ('Absent from History', *Signs*, 7, 1981, 71-86).
- Febvre, L. (1911) *Philippe II et la Franche-Comte*, Paris.
- Febvre, L. (1992) *La terre et l'évolution humaine (A Geographical Introduction to History*, Londra 1930).
- Febvre, L. (1928) *Un destin, Martin Luther (Martin Luther*, Londra 1930).
- Febvre, L. (1929) 'Une question mal posée', *Revue Historique*, 30 (Febvre (1973), ss. 44 107).
- Febvre, L. (1942) *La problème de l'incroyance au 16 ème siècle: la religion de Rabelais (The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century*, Cambridge, Mass. 1983).
- Febvre, L. (1945) 'Souvenirs d'une grande histoire: Marc Bloch et Strasbourg', yeniden basım Febvre (1953), ss. 391-407.
- Febvre, L. (1953) *Combats pour l'histoire*.
- Febvre, L. (1956) 'Marc Bloch', *Architects and Craftsmen in History: Festschrift für A.P. Usher*, Tübingen, ss. 75-84.
- Febvre, L. (1957) *Au coeur religieux du XVIe siècle*.
- Febvre, L. (1962) *Pour une histoire à part entière*.
- Febvre, L. (1973) *A New kind of History*, ed. P. Burke. Londra.
- Febvre, L. ve Martin, H. -J. (1985) *L'apparition du livre (The Coming of the Book*, Londra 1976).
- Fenlon, D. (1974) 'Encore une Question: Lucien Febvre, the Reformation and the School of *Annales*', *Historical Studies*, 9, 65-81.
- Ferro, M. (1967) *La révolution russe*.
- Ferro, M. (1962) *La grande guerre*.
- Ferro, M. (1987) 'Des Annales à la nouvelle histoire' *Philosophie et histoire*, ed. C. Descamps, Paris ss. 37-45.
- Fink, C. (1989) *Marc Bloch*, Cambridge.
- Flandrin, J. -L. (1976) *Familles (Familles in Former Times*, Cambridge 1979).
- Fleury, M. ve Valmary, P. (1957) 'Les progrès de l'instruction élémentaire de Louis XIV à Napoléon III', *Population*, 72-92.
- Forster, R. (1978) 'Achievements of the Annales School', *JEch*, 38, 58-76.

- Foucault, M. (1969) *L'archéologies du savoir* (The Order of Things, Londra 1972).
- François, M. (1957) 'Lucien Febvre', *Bibliothèque d'Humanisme et de Renaissance*, 19, 355-8.
- Frappier, J. (1969) 'Sur Lucien Febvre et son interprétation psychologique du 16ème siècle', *Mélanges Lebègue*, 19-31.
- Frèche, G. (1974) *Toulouse et sa région*.
- Freedman, M. (1975) 'Marcel Granet', *The Religion of the Chinese People*, ed. M. Granet. Oxford, ss. 1-29.
- Furet, F. (1978) *Penser la Révolution française (Interpreting the French Revolution)*, Cambridge 1981).
- Furet, F. (1982) *L'Atelier de l'histoire (In the Workshop of History)*, Chicago 1984).
- Furet, F. ve Ozouf, J. (1977) *Lire et écrire, 2 cilt (Reading and Writing)*, Cambridge 1981).
- Furet, F. Halévi, R. (1989) 'L'année 1789', *Annales*, 44, 3-24
- Garden, M. (1970) Lyon et les Lyonnais au 18ème siècle.
- Garrett, C. (1985) 'Spirit Possession, Oral Tradition, and the Camisard Revolt', *Popular Traditions and Learned Culture in France*, ed. M. Bertrand, Saratoga, ss. 43-61.
- Gascon, R. (1971) *Grand commerce et vie urbaine au 16ème siècle*.
- Geremek, B. (1986) 'Marc Bloch', *Annales*, 41, 1091-1106.
- Gernet, J. (1982) *Chine et christianisme (China and the Christian Impact)*, Cambridge 1985).
- Giddens, A. (1977) 'Durkheim's Political Sociology', *Studies in Social and Political Theory*, London, ss. 234-72.
- Gilbert, F. (1965) 'Three 20th-century Historians', *History*, ed. J. Higham, Englewood Cliffs, ss. 315-87.
- Gil Pujol, J. (1983) *Reception de la Escuela des Annales en la historia social anglosajona*, Madrid.
- Ginzburg, C. (1965) 'Marc Bloch', *Studi medievali*, 10, 335-53.
- Ginzburg, C. (1976) *Il formaggio e i vermi (Cheese and Worms)*, London 1981).
- Goffman, E. (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York.
- Goubert, P. (1960) *Beauvais et le Beauvaisis*.

- Goubert, P. (1966) *Louis XIV et vingt millions de français* (*Louis XIV and Twenty Million Frenchmen*, London 1970)
- Goubert, P. (1969) *L'ancien régime*, 1: La Société (*The Ancien Régime*, London 1973).
- Goubert, P. (1973) *L'ancien régime*, 2: Les pouvoirs.
- Iggers, G. (1975) *New Directions in European Historiography*, Middletown 1984.
- James, S. (1984) *The Content of Social Explanation*, Cambridge.
- Jaurès, J. (1901) *Histoire socialiste de la Révolution française*, 1 (yeni. bs. 1968).
- Joutard, P. ve Lecuir, J. (1985) 'Robert Mandrou', *Histoire sociale*, sensibilités collectives et mentalités 9-20.
- Julliard, J. (1974) 'La politique', Le Goff ve Nora (1974), 2 cilt, ss. 229-50.
- Kellner, H. (1974) 'Disorderly Conduct: Braudel's Menippean Satire', *History and Theory*, 18, 197-222.
- Keylor, W. (1975) *Academy and Community*, Cambridge, Mass.
- Kinser, S. (1981) 'Annaliste Paradigm? The Geohistorical Structuralism of F. Braudel', *American Historical Review*, 86, 63-105.
- Klapish, C. (1985) *Women, Family and Ritual in Renaissance Italy*, Chicago
- Kula, W. (1960) 'Histoire et économie: la longue durée, *Annales*, 15, 294-313.
- Kula, W. (1962) *Economic Theory of the Feudal System* (Londra 1976).
- Labrousse, E. (1933) *Esquisse du mouvement des prix et des revenus*.
- Labrousse, E. (1944) *La crise de l'économie française*.
- Labrousse, E. (1970) 'Dynamismes économiques, dynamismes sociaux, dynamismes mentaux' *Histoire économique et sociale de la France*, ed. F.
- Braudel ve E. Labrousse, cilt 2, ss. 693-740.
- Labrousse, E. (ed.) (1973) *Ordres et classes*.
- Labrousse, E. (1980) 'Entretien [C.Charle ile birlikte]', *Actes de la Recherche en Science Sociale*, 32-3, 11-22.
- Lacoste, Y. (1988) 'Braudel géographe', *Lire Braudel*, 171-218.

- Lafaya, J. (1974) *Quetzlcoatl et Guadalupe (Quetzlcoatl and Guadalupe)*, Chicago 1976).
- Lamprecht, K. (1894) *Deutsche Geschichte, Leipzig*.
- Lamprecht, K. (1904) *Moderne Geschichtswissenschaft*, Leipzig.
- Landes, D. ve (1950) 'The Statistical Study of French Crises', *Journal of Economic History*, 10, 195-211.
- Langlois, C. ve Seignebos, C. (1897) *Introduction aux études historiques*.
- Lapeyre, H. (1955) *Une famille de marchands: les Ruiz*.
- Lavis, E. (ed.) (1900-12) *Histoire de France*, 10 cilt.
- Le Bras, G. (1931) 'Statistique et histoire religieuse', *Études de sociologie religieuse* (2 cilt, Paris 1955-6)
- Loyn, H. (1980) 'Marc Bloch' *The Historian at Work*, ed. J. Cannon, Londra, ss. 121-35.
- McManners, J. (1981) 'Death and the French Historians', *Mirrors of Mortality*, ed. J. Whaley, Londra.
- Makkai, L. (1983) 'Ars historica: On Braudel', *Review*, 6 435-53.
- Malowist, M. (1972) *Croissance et régression en Europe*.
- Mandrou, R. (1957) 'Lucien Febvre', *Revue universitaire*, 66, 3-7.
- Mandrou, R. (1961) *Introduction à la France moderne (Introduction to Modern France)*, Londra 1975).
- Mandrou, R. (1964) *De la culture populaire aux 17e et 18e siècles*.
- Mandrou, R. (1965) *Classes et luttes de classes en France au début du 17ème siècle*, Messina ve Floransa.
- Mandrou, R. (1968) *Magistrats et sorciers en France au 17ème siècle*.
- Mandrou, R. (1972) 'Histoire sociale et histoire des mentalités', *La Nouvelle Critique*, 41-4.
- Mandrou, R. (1977) 'Lucien Febvre et la réforme', *Historiographie de la réforme*, ed. P. Joutard, ss. 339-51.
- Mann, H.D. (1971) *Lucien Febvre*.
- Mantoux, P. (1906) *La révolution industrielle*.
- Marcilhacy, C. (1964) *Le diocèse d'Orléans au milieu du XIXe siècle*.
- Martin, H. -J. (1969) *Livre, pouvoirs et société*.
- Martin, H. -J. ve Chatier, R. (ed.) (1983-6) *Histoire de l'édition française*, 4 cilt.

- Massicote, G. (1980) *L'histoire-problème: la méthode de Lucien Febvre*.
- Mastrogregori, M. (1986) 'Nota sul testo dell'Apologie pour l'histoire di Marc Bloch', *Revista di storia della storiografia moderna*, 7, 5-32.
- Mastrogregori, M. (1987) *Il genio della storia: le considerazioni sulla storia di Marc Bloch e tradizione metodologica francese*, Turin.
- Mastrogregori, M. (1989) 'Le manuscrit interrompu: *Métier d'historien* de Marc Bloch', *Annales*, 44, 147-59.
- Mauro, F. (1963) *Le Brésil au 16ème siècle*.
- Mauro, F. (1981) 'Le temps du monde pour Fernand Braudel', *Itinerario*, 5, 45-52.
- Mauss, M. (1930) 'Les civilisations', *Essais de sociologie*, 1971.
- Meuvret, J. (1946) 'Les crises de subsistance et la démographie de la France d'ancien régime', *Études d'histoire économique*, 1971, ss. 271-8.
- Meuvret, J. (1977) *Le problème des subsistances à l'époque de Louis XIV*, 2 cilt, The Hague.
- Michelet, J. (1842) *yeniden basım Oeuvres*, 1974, 4 cilt.
- Morazè, C. (1975a) 'Lucien Febvre et l'histoire vivante', *Revue historique*, 217, 1-19.
- Morazè, C. (1975b) 'Lucien Febvre et l'histoire vivante', *Revue historique*, 217, 1-19.
- Morazè, C. (1975c) *Les bourgeois conquérants (The Triumph of the Bourgeoisie)*, Londra 1966).
- Morineau, M. (1988) 'Civilisation matérielle' *Lire Braudel*, 25-57.
- Mousnier, R. (1964) 'Problèmes de méthode dans l'étude des structures sociales', *La plume la faucille et le marteau* 1970, ss. 12-26.
- Mousnier, R. (1968a) *Fureurs paysannes (Peasant Uprisings)*, Londra 1971).
- Mousnier, R. (ed.) (1968b) *Problèmes de stratification sociale*.
- Murra, J. vd. (ed.) (1986) *Anthropological History of Andean Politics*, Cambridge.
- Nora, P. (1974) 'Le retour de l'événement', Le Goff ve Nora (ed.) (1974), cilt 1, ss. 210-28.

- Nora, P. (ed.) (1986) *Les lieux de mémoire, 2: La nation*.
- Nora, P. (ed.) (1987) *Essais d'ego-histoire*.
- North, D. (1978) 'Comment', *Journal of Economic History*, 38, 77-80.
- Orsi, P. L. (1983) 'La storia della mentalità in Bloch e Febvre', *Rivista di storia contemporanea*, 3, 370-95.
- Ozouf, M. (1976) *La fête révolutionnaire (Festival and the French Revolution)*, Cambridge, Mass, 1988).
- Pèguy, C.-P. (1986) 'L'univers géographique de Fernand Braudel', *Espaces Temps*, 34-5, 77-82.
- Peristiany, J. G. (ed.) (1965) *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*, Londra.
- Pèrouas, L. (1964) *Le diocèse de La Rochelle de 1648 à 1724*.
- Perrin, C. E. (1948) 'L'oeuvre historique de Marc Bloch', *Revue historique*, 199, 161-88.
- Perrot, M. (1974) *Les ouvriers en grève*.
- Peyrefitte, A. (ed.) (1946) *Rue d'Ulm* (Paris 1963).
- Piganiol, A. (1923) *Recherches sur les jeux romains*, Strasbourg.
- Pillorget, R. (1975) *Les mouvements insurrectionnels en Provence*.
- Pirenne, H. (1937) *Mahomet et Charlemagne*.
- Pitt-Rivers, J. (1961) *People of the Sierra*, Londra.
- Planhol, X. de (1972) 'Historical Geography in France' *Progress in Historical Geography*, ed. A.R.H. Baker, Newton Abbot, ss. 29-44.
- Pollock, L. (1983) *Forgotten Children: Parent-Child Relations from 1500 to 1900*, Cambridge.
- Pomain, K. (1978) 'Impact of the Annales School in Eastern Europe', *Review*, 1, 101-18.
- Pomain, K. (1986) 'L'heure des Annales', Nora (1986), ss. 377-429.
- Popper, K. (1935) *Logik der Forschung, Vienna (The Logic of Scientific Discovery)*, Londra 1959).
- Porchnev, B. (1948) (Fr. çev. *Les soulèvements populaires en France avant la Fronde*, 1963).
- Raftis, J. A. (1962) 'Marc Bloch's Comparative Method and the Rural History of Medieval England', *Medieval Studies*, 24, 349-68.

- Ratzel, F. (1897) *Politische Geographie*, Leipzig.
- Raulff, U. (1986) 'Die Annales E. S. C. und die Geschichte der Mentalitäten', *Die Geschichlichkeit des Seelischen*, ed. G. Jättemann, Weinheim, ss. 145-66.
- Redfield, R. (1930) *Tepoztlan*, Chicago.
- Reid, A. (1988) *The Lands below the Wind*, New Haven.
- Renouvin, P. (1971) 'E. Labrousse', *Historians of Modern Europe*, ed. H.A. Schmitt, Baton Rouge, ss. 235-54.
- Revel, J. (1978) 'The Annales: Continuities and Discontinuities', *Review*, 1, 9-18.
- Revel, J. (1979) 'Les paradigmes des Annales', *Annales*, 34, 1360-76.
- Revel, J. (1986) 'Febvre' *Dictionnaire des Sciences Historiques*, ed. A. Burgière, ss. 279-82.
- Rhodes, R. C. (1978) 'The Annales: Continuities and Discontinuities', *Review*, 1, 9-18.
- Ricoeur, P. (1980) 'The Contribution of French Historical Thought of Marc Bloch', *Theory and Society*, 5, 45-73.
- Ricoeur, P. (1983-5) *Temps et récit*, 3 cilt (Time and Narrative, New York 1984-8).
- Robinson, J. H. (1912) *The New History*, New York.
- Roche, D. (1981) *Le peuple de Paris* (The People of Paris, Leamington Spa 1987).
- Roche, D. (ed.) (1982) *J. -L. Mènètra: le journal da ma vie*.
- Roche, D. (1989) *La culture des appareces: une histoire du vêtement, XVIIe-XVIII ème siècle*.
- Roche, D. ve Chartier, R. (1974) (İng. çev.: 'The History of the Book', Le Goff and Nora (1985), ss. 198-214).
- Rosaldo, R. (1986) 'From the Door of his Tent: The Fielworker and the Inwuisitor', *Writing Culture*, ed. J. Clifford ve G. Marcus, Berkeley, ss. 77-97.
- Sahlins, M. (1981) *Historical Metaphors and Mytical Realities*, Ann Arbor.
- Sahlins, M. (1985) *Islands of History*, Chicago.
- Saint-Jacob, P. de (1960) *Les Paysans de la Bourgogne*, Toulouse.
- Schmitt, J.-C (ed.) (1984) 'Gestures', *History and Antropology*, 1.

- Sèe, H. (1901) *Les classes rurales et le régime domanial en France au moyen âge*.
- Sereni, E. (1961) *Storia del paesaggio agrario italiano*, Bari.
- Sewell, W. (1967) 'M. Bloch and the Logic of Comparative History', *History and Theory*, 6, 1-22 (*Review*, 9, 1985-6, 163-213).
- Siegel, M. (1983) 'Henri Berr et la Revue de Synthèse Historique', Carbonell ve Livet (1983), ss. 205-18.
- Simiand, F. (1903) 'Méthode historique et sciences sociales', *Revue de Synthèse Historique*, 6, 1-22 (*Review*, 9, 1985-6, 163-213).
- Simiand, F. (1932) *Recherches anciennes et nouvelles sur le mouvement général des prix*.
- Spate, O. (1979-88) *The Pacific since Magellan*, 3 cilt, Londra ve Canberra.
- Spencer, H. (1861) *Essays on Education* (Londra 1911).
- Stoianovich, T. (1976) *French Historical Method: The Annales paradigm*, Ithaca.
- Stone, L. (1965) *The Crisis of the English Aristocracy 1558-1641*, Oxford.
- Stone, L. (1979) 'The Revival of Narrative', *Past and Present*, 85, 3-24.
- Suard, S. M. (1981) 'The Annales School and Feminist History', *Sgns*, 7, 135-43.
- Suratteau, J. R. (1983) 'Les historiens, le marxisme et le naissance des Annales', Carbonell ve Livet (1983), ss. 231-46.
- Thompson, E. P. (1963), *The Making of the English Working Class*, Londra.
- Throop, P. A. (1961) 'Lucien Febvre' Some *Twentieth-Century Historians*, ed. S. W. Halperin, Chicago, ss. 277-98.
- Trevor-Roper, H.R. (1972) 'Fernand Braudel, the Annales, and the Mediterranean', *Journal of Modern History*, 44, 468-79.
- Troles-Lund, T.F. (1879-1901) *Dagligt Liv in Norden*, 14 cilt, Copenhagen ve Christiania.
- Vansina, J. (1978a) 'For Oral Tradition (but not against Braudel)' *History in Africa*, 5, 351-6.
- Vansina, J. (1978b) *The Children of Woot*, Madison.

- Venturi, F. (1966) 'Jaurès historien', *Historiens du XXème siècle*, Cenova.
- Veyne, P. (1976) *Le pain et le cirque*.
- Veyne, P. (1962) *La Catalogue dans l'Espagne moderne*, 3 cilt.
- Vovelle, M. (1973) *Piété baroque et déchristianisation*.
- Vovelle, M. (1976) *L'ascension irrésistible de Joseph Sec*, Aix-en-Provence.
- Vovelle, M. (1982) *Ideologies et mentalités (Ideologies and Mentalities*, Cambridge, 1990).
- Wachtel, N. (1971) *La vision des vaincis (The Vision of the Vanquished*, Hassocks 1977).
- Walker, L. D. (1980) 'A Note on Historical Linguistics and M. Bloch's Comparative Method', *History and Theory*, 19, 154-64.
- Wallerstein, I. (1974-80) *The Modern World-System*, 2 cilt, New York.
- Wallerstein, I. (1988) 'L'homme de la conjoncture', Lire Braudel', *Itinerario*, 5, 30-6.
- Weintraub, K. J. (1966) *Visions of Culture*, Chicago.
- Wessel, M. (1985) 'De persoonlijke factor', 7. parça, no. 4 (letters of Bloch, Febvre).
- Wesseling, H. (1978) 'The Annales School and the Writing of Contemporary History' Review, 1, 185-94.
- Wesseling, H. (1978) 'Fernand Braudel, Historian of the Longue Durée', *Itinerario*, 5, 16-29.
- Wesseling, H. ve Oosterhoff, J. L. (1986) 'De Annales geschiedenis en inhoudsalyse', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 99, 547-68.
- Wiebe, G. (1895) *Zur Geschichte der Preisrevolution des xvi und xvii Jahrhunderts*. Leipzig.
- Wootton, D. (1988) 'Lucien Febvre and the Problem of Unbelief in the Early Modern Period', *Journal of Modern History*, 60, 695-730.
- Wylie, L. (1957) *Village in the Vaucluse*, Cambridge, Mass.

DİZİN

A

Abrams, Philip, 177
Aftalion, Albert, 103
Agulhon, Maurice, 24, 62, 109,
148, 150, 151, 152, 158,
166, 183, 193
Aix, 133, 153, 209
Akdeniz Dünyası, 13, 14, 15,
16, 25, 27, 42, 70, 71, 72,
74, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 84, 86, 89, 90, 93, 98,
100, 104, 113, 117, 149,
155, 157, 161, 162, 164,
177, 188, 189, 190, 192
Almanya, 31, 33, 34, 35, 45, 80,
102, 113, 120, 163, 179, 180
Althusser, Louis, 13, 60, 130,
189, 193
Amsterdam, 95, 98
Anjou, 132
Aries, Philippe, 121, 122, 123,
132, 134, 143, 145, 158, 175
Avignon, 132
Aztek, 91

B

Bahia, 74
Bartlett, Frederick, 166, 194
Beauvaisis, 107, 108, 114, 202
Belçika, 34, 80, 161
Bergson, Henri, 40
Berr, Henri, 38, 41, 42, 51,
179, 191, 208
Besançon, Alain, 41, 70, 126,
127, 148, 194
Birnbaum, Norman, 21, 176,
177, 194
Bismark, 183
Blache, Paul Vidal de la, 40,
43, 53, 54, 78, 100, 175,
179, 184
Bloch, Marc, 13, 14, 16, 24, 27,
28, 30, 38, 39, 44, 45, 46,
47, 48, 49, 50, 51, 53, 55,
56, 57, 58, 59, 60, 62, 63,
64, 65, 67, 81, 92, 102, 110,
111, 128, 131, 138, 147,
148, 150, 154, 156, 157,
161, 164, 167, 168, 169,
170, 173, 177, 179, 180,
181, 182, 183, 184, 185,
187, 190, 191, 194, 195,
196, 197, 198, 199, 201,
202, 204, 205, 206, 207,
208, 209
Blondel, 46, 127

Blondel, Charles, 46, 49, 127
Bourdieu, Pierre, 88, 139, 140,
141, 147, 195
Bras, Gabriel le, 47, 131, 132,
204
Braudel, Fernand, 10, 13, 14,
15, 18, 20, 21, 24, 25, 26,
27, 28, 39, 40, 42, 48, 62,
67, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
81, 82, 83, 84, 85, 86, 87,
88, 89, 90, 91, 92, 93, 94,
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 108,
110, 111, 112, 113, 114,
117, 118, 120, 121, 124,
125, 130, 132, 138, 142,
143, 148, 149, 152, 154,
155, 157, 158, 161, 162,
164, 167, 168, 169, 170,
171, 175, 176, 177, 178,
179, 180, 182, 183, 184,
185, 187, 188, 189, 190,
191, 192, 194, 196, 197,
198, 200, 203, 204, 205,
206, 208, 209
Britanya, 33, 98, 120, 164
Brittany, 132
Brunschwig, Henri, 169, 197
Burckhardt, 32, 41, 101
Burguiere, Andre, 118, 139,
188, 190, 192
Büyük Frederick, 36
C
Campo, Medina del, 95
Canguilhem, Georges, 174
Cantimori, Delio, 161
Cenevre, 71, 106, 134, 145
Certeau, Michel de, 139, 140,
141, 145, 147, 199
Cezayir, 70, 139

Charlemagne, 79, 206
Chartier, Roger, 21, 25, 135,
136, 139, 145, 146, 147,
158, 174, 198, 207
Chaunu, Pierre, 88, 89, 104,
105, 106, 107, 110, 131,
134, 158, 182, 188, 190,
192, 198
Christaller, Walter, 95
Christiane Klapisch, 119, 120,
182
Colin, Armand, 158
Comte, Auguste, 35, 41, 149,
198
Comte, Franche, 41, 51, 78,
201
Cornford, F. M., 168
Coulanges, Fustel de, 33, 44,
57, 179
Courajod, Louis, 41

Ç

Çin, 91, 93, 95, 99, 111, 170

D

Delameau, 126, 127
Delameau, Jean, 125
Demangeon, Albert, 54, 109
dizisel tarih, 25, 110, 113, 130,
134, 137, 146, 174, 185
Don Juan, 73
Duby, Georges, 24, 50, 62, 67,
110, 119, 120, 127, 128,
129, 130, 138, 139, 150,
153, 155, 156, 158, 167,
175, 189, 200
Dumezil, Georges, 129, 177
Dupront, Alphonse, 124, 173,
200

Durkheim, Emile, 35, 37, 41, 44,
49, 59, 154, 156, 166, 168,
170, 176, 184, 188, 190, 200,
202

E

Erikson, Erik, 38, 200

Etudes, Hautes, 27, 68, 170, 181

F

Farge, 119, 120, 200

Farke, Arlette, 119

Febvre, Lucien, 13, 14, 16, 24,

25, 27, 28, 30, 36, 38, 39,
40, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
49, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
60, 61, 63, 64, 65, 66, 67,
68, 69, 70, 71, 72, 78, 80,
81, 82, 86, 87, 88, 89, 90,
92, 93, 99, 100, 102, 118,
119, 122, 123, 124, 125,
127, 130, 131, 132, 136,
138, 143, 148, 149, 152,
154, 155, 156, 157, 161,
164, 167, 168, 175, 177,
179, 180, 181, 184, 185,
189, 190, 191, 192, 193,
194, 196, 197, 198, 201,
202, 204, 205, 206, 207,
208, 209

Ferro, Marc, 24, 87, 150, 157,
183, 201

Flandrin, 123, 124, 143, 201

Foucault, Michel, 13, 24, 146,
152, 174, 202

Frank, Andre Gunder, 97

Fransa, 9, 14, 23, 26, 27, 30,
31, 33, 36, 46, 47, 50, 51,
56, 57, 60, 62, 67, 68, 69,
80, 87, 88, 89, 95, 96, 98,
99, 100, 103, 104, 105, 106,
108, 109, 111, 113, 119,
120, 121, 122, 123, 128,

129, 131, 134, 135, 136,
137, 139, 140, 141, 144,
145, 148, 149, 151, 152,
154, 155, 156, 157, 158,
159, 160, 164, 166, 168,
173, 175, 176, 179, 182,
186, 189, 190

Frazer, 49, 138

Freyre, Gilberto, 172

Friedmann, Georges, 176

Furet, François, 112, 118, 135,
145, 148, 150, 157, 202

G

Gallimard, 158

Galya, 129

Geremek, Bronislaw, 162, 202

Gernet, Jacques, 168, 170, 171,
202

Gernet, Louis, 44, 168, 171,
202

Gibbon, Edward, 31, 75

Goff, Jacques Le, 21, 23, 24,
47, 53, 67, 87, 118, 127,
128, 130, 132, 141, 150,
153, 154, 158, 167, 191,
200, 203, 205, 207

Goffman, Erving, 94, 139,
202

Goubert, 107, 108, 109, 114,
149, 202, 203

Goubert, Pierre, 62, 107, 108,
109, 114, 149, 202, 203

Granet, Marcel, 44, 170, 177,
202

Gurvitch, Georges, 95, 176, 189,
196

H

Halbwachs, Maurice, 46, 54,
59, 147, 166, 176

Hamilton, Earl J., 54, 85

Harrison, Jane, 168
 Hauser, Henri, 33, 36, 60
 Hawaii, 178
 Henry, Louis, 106, 153
 Herodotus, 30
 Hilton, Rodney, 166
 Hindistan, 91, 95, 98, 129, 169
 Hobsbawm, Eric, 21, 161, 166
 Hollanda, 41, 80, 98, 99, 120,
 149, 154
 Hoskins, W. G., 180
 Huguenotlar, 96

I

İl. Felipe, 13, 15, 41, 70, 71,
 72, 73, 75, 78, 79, 81, 82,
 84, 88, 149, 183
 İthaca, 119, 208

İ

İkinci Dünya Savaşı, 25, 62,
 71, 79, 161
 Île-de-France, 56, 109

J

Jaures, Jan J., 41, 42, 102
 Jean-Louis Menetra, 154
 jeo-tarih, 10, 76, 84, 93, 175,
 185
 Juglar, 103

K

Kaptan Cook, 178
 Kastilya, 95
 Katzel, Fredrich, 179
 Klapisch, 119, 120, 182
 Kondratieff, 103
 Kopernik Devrimi, 31
 Kula, Witold, 162, 163, 203
 Kuznets, Simon, 96

L

Labrousse, Ernest, 13, 24, 102,
 103, 104, 105, 107, 109,
 110, 111, 112, 124, 131,
 132, 133, 135, 137, 148,
 166, 171, 179, 183, 184,
 203, 207
 Ladurie, Emmanuel Le Roy,
 21, 24, 87, 89, 94, 101, 109,
 110, 112, 113, 114, 115,
 117, 121, 126, 127, 141,
 143, 148, 149, 153, 156,
 157, 167, 175, 189
 Lamprecht, Karl, 35, 163, 179,
 180, 204, 199, 204
 Langlois, 32, 38, 204
 Laterza, 120
 Lavissee, Ernest, 36, 37, 204
 Le Roy, 89, 94, 101, 110, 113,
 114, 115, 116, 117, 126,
 127, 141, 142, 143, 148,
 149, 153, 155, 156, 157,
 167, 175, 189
 Lefebvre, Georges, 47, 61, 64,
 130, 191
 Lefranc, Abel, 64, 65, 92
 Leicestershire, 180
 Leipzig, 35, 204, 207, 209
 Levi-Strauss, 177
 Lono, 178
 Louis, XIV., 36, 48, 106, 115,
 149
 Lübeck, 71

M

Madison, 119, 208
 Male, Emile, 41, 51
 Malinowski, 139
 Malthus, 115
 Mandrou, 68, 87, 124, 125,
 136, 158, 204

Mandrou, Robert, 67, 68, 87,
124, 125, 128, 135, 136,
146, 158, 191, 203, 204
Mantoux, Paul, 33, 204
Marsilya, 71, 133
Martin, Henri-Jean, 68, 136,
137, 145, 201, 204
Marx, Karl, 13, 33, 42, 90, 96,
97, 98, 102, 114, 163, 167
Mauss, Marcel, 78, 86, 138,
168, 187, 190, 205
Maya, 91
Meillet, Antoine, 41, 44, 61,
177
Merleau-Ponty, 165
Meuvret, Jean, 106, 107, 205
Michelet, 32, 36, 41, 42, 179,
197, 205
Millar, John, 31
Monad, Gabriel, 36
Moraze, Charles, 68, 183
Mousnier, Roland, 24, 111,
112, 149, 194, 205
Muhammed ve Charlemagne, 78
N
Napolyon, 183
Nietzsche, 174
Nora, Pierre, 147, 152, 158, 193,
198, 200, 203, 205, 206, 207

O

outilage mental, 99
Ozouf, Jacques, 119, 124, 135,
145, 158, 202, 206

P

Pantagruel, 64
Pantheon, 147
Parsons, Talcott, 111
Perrin, Charles, 110, 206

Perrot, Michele, 119, 120, 152,
158, 206
Piganiol, Andre, 47, 168, 206
Pirenne, Henri, 53, 54, 78, 161,
177, 200, 206
Planissoles, Beatrice des, 143
Polanyi, Karl, 96, 97, 168
Polonya, 13, 88, 129, 162, 167
Ponchartrain, 37
Princeton, 119, 198
Pritchard, Evans, 177, 200
Provence, 109, 132, 133, 150,
151, 154, 193, 194, 206, 209

R

Rabelais, 63, 64, 65, 66, 92,
123, 124, 177, 191, 201
Ranke, Leopold von, 31, 32,
33, 100, 197
Ratzel, 43, 78, 207
Ratzel, Friedrich, 43, 78, 207
Reich, Wilhelm, 126
Revel, Jacques, 21, 25, 118,
198, 207
Richelieu, kardinal, 104
Ricoeur, Paul, 155, 207
Rist, Charles, 54
Robinson, J. H., 36, 180, 207
Robinson, James Harvey, 36,
207
Rocamadour, 124
Rochc, Daniel, 94, 124, 135,
137, 145, 154, 207
Romano, Ruggerio, 105, 161
Rönesans, 32, 36, 51, 63, 67,
68, 119, 131
Rukowski, Jan, 162
S
Sahlins, Marshall, 178, 207
San Diego, 119

Sanayi Devrimi, 92, 98
Sapori, Armando, 161
Sartre, Jean Paul, 165
Schmoller, Gustav, 33, 163
See, Henri, 33
Seignebos, Charles, 32, 38, 204
Sezar, 129
Siegfried, Andre, 54
Simiand, François, 37, 38, 63,
102, 103, 105, 107, 114,
154, 188, 208
Sorbonne, 27, 37, 60, 70, 102,
111
Sorre, Maximilien, 84, 100
Spate, Oskar, 176, 208
Spencer, Herbert, 35, 166, 208
Spengler, Oswald, 93
St. Louis, 153
St. Malo, 134, 145
Stalin, 183
Sudan, 177

T

T. F. Troels-Lund, 93
tarihsel antropoloji, 49, 120,
137, 139, 145, 175, 178,
185, 188
tarihsel psikoloji, 38, 46, 58,
68, 124, 125, 185
Tawney, R. H., 161, 180, 190
Tenenti, Alberto, 161
Thukydides, 30
Toledo, Don Garcia de, 73
Tolstoy, 86
Toulon, 133, 151
Toulouse, 109, 126, 197, 198,
202, 207
Troyes, 136

Turner, Frederick Jackson, 35,
141, 171
Turner, Victor, 139, 141, 157,
171
Tuscany, 119

U

uzun sürenin tarihi, 48, 185

V

Valladolid, 89, 109, 194
Vansina, Jan, 169, 208
Veblen, Thorstein, 94, 168
Vernant, Jean-Pierre, 168
Veyne, Paul, 168, 169, 209
Viktorya dönemi, 123
Vilar, Pierre, 13, 14, 24, 109,
166
Voltaire, 31, 199
Vovelle, Michel, 21, 24, 83, 109,
121, 130, 132, 133, 134, 148,
150, 153, 154, 157, 166, 184,
209

W

Wachtel, Nathan, 172, 209
Wagemann, Ernst, 91, 188
Walesa, Lech, 162
Wallerstein, 14, 15, 19, 97, 176,
177, 180, 209
Wallon, 127
Warburg, Aby, 85, 86
Weber, Max, 96, 99, 111, 163,
168, 179
Wessex, 129
Wigston Magna, 180

Z

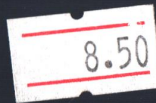
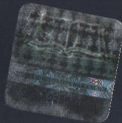
Zouf, Mona, 119

Bugün Türkiye'de tarih gündemde. Bugün tarih çaresizlikten, reçetesizlikten ötürü gündemde. Hedefi önceden tayin edilmiş bir demir yolunda çuh çuh giden teleoloji treni raydan çıkmasa; ilerici vagonlar geriye, gerici vagonlar ileriye savrulmasa; sağcı ve muhafazakâr kompartımanların bazı sakinleri Batı'yla temas etmenin korkulacak bir yanı olmadığını ilân etmese; solcu kompartımanların sakinleri "halk iradesi", "hukuk devleti", "düşünce ve vicdan özgürlüğü" gibi emperyalist, globalist virüsler (!) treni kaplamasın diye kaza mahallinde bir demir perde yükseltmek için yırtınmasa; birinci mevkideki yolcuların bavullarındaki kirli çamaşırlar etrafa saçılmasa tarih gündemde olmazdı, tarih sorun olmazdı. Ama oldu, maatteessüf!

Tarih Batı'da sorun olmuştu. Büyük adamların, patriyarkların, milli şeflerin, devlet işleri anlamında siyasi ve askeri olayların geçit resmi yaptığı bir tarihe Batı'da da isyan edilmişti. İsyan, semptomatik bir şekilde, bizim buradan yekpare bir bütün olarak algıladığımız Avrupa'nın yırtıldığı coğrafya parçalarının birinde, muhataralı Alsace-Lorraine bölgesindeki Strasbourg'da boy göstermiş ve bir hareketi, bir okulu, bir grubu doğurmuştu: Annales. Kolaycı tarif ve tanımlara heterojenliğiyle, kayganlığıyla, hareketliliğiyle direnen bu tarihçilik hareketi hakkında bugüne kadar Türkçe'de bütünsel bir analiz bulunmuyordu. Şimdi bulunmaktadır, maatteessüf!

"Bu kitapla, yabancı dil bilmeyen Türk okuru belki de ilk defa Annales hareketi konusunda bütünsel bir yaklaşımla karşılaşmış olacaktır. Muhtemelen de bu vesileyle Türk aydınının kendisinin de pek iyi oynayamadığı, özelliklerini pek bilmediği oyuncağı elinden alınmış olacaktır... Bu kitabın çevrilmesi suretiyle Annales hareketinin tarihinin bilinmesi, temel metinlerinin anlaşılması ve kendi tarihçiliğimizin gerçekçi şekilde değerlendirilmesi sağlanacaktır."

...Merhaba!

ISBN 975-8717-00-6

